

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE
TERAKKİ CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ**

Şenol KARADANA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
ŞUBAT - 2017**

**T.C.
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN FAALİYETLERİ

DANIŞMAN: PROF. DR. Ahmet EYİCİL

Jüri: Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇABUK

Şenol KARADANA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**KAHRAMANMARAŞ
SUBAT-2017**

KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE
TERAKKİNİN FAALİYETLERİ**

Şenol KARADANA

Danışman: Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Yıl : 2017

Jüri : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (Başkan)

Jüri : Doç. Dr. Ayhan DOĞAN

Jüri : Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇABUK

Osmanlı Devleti XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılda askeri, siyasi, idari, ekonomik ve sosyal yönlerden ortaya çıkan olumsuz gelişmeler tüm kurumları etkiledi. Bu olumsuz gelişmeler karşısında devlet yönetiminde duraklamalar başladı. Duraklamanın nedenini idrak edemeyen Osmanlı Devleti, bilim ve teknoloji alanında Avrupa'nın gerisinde kaldı.

Osmanlı Devleti, Batı'nın bilim ve teknolojisinden yararlanmak amacıyla Avrupa'nın çeşitli başkentlerinde elçilikler açtı. 1839'da Tanzimat Fermanı'nı, 1856'da Islahat Fermanı'nı yayınlanarak, bir taraftan toplumsal hayata düzenleme getirirken, diğer taraftan Avrupa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması engellenmeye çalışıldı.

Tanzimat ve Islahat Fermanı uygulamalarının ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk, devletin mali durumunun sarsılması, lüks yaşantıya duyulan tepkiler gizli bir cemiyetin oluşmasına sebep oldu. Cemiyet'in mensupları, eğitimini Batı'da tamamladı. Bunlara Yeni Osmanlılar adı verildi. Yeni Osmanlılar'ın etkisi 1876 Kanun-ı Esasi'nin ilanı ile en üst seviyeye çıktı. 1877-1878 Osmanlı ile Rusya arasında çıkan savaş sonunda rahatsız olan II. Abdülhamit meclisi kapattı.

İttihat-ı Osmanî Cemiyeti, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı oluşan bir teşkilattı. Batı'da meydana gelen liberal, ulusal ve sosyal alanlarda gelişmelerin etkisi ile ortaya çıktı. Bu cemiyet, 2 Haziran 1889'da İstanbul'da, Mektep-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri tarafından kuruldu. Cemiyet'in kuruluş sebebi Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve ekonomik bunalımlardı. Kuruluşunu Askeri Tıbbiye'de tamamlayan cemiyet

faaliyetleri ilk zamanlarda okul öğrencileri arasında yayıldı. Üyeleri genel olarak gençlerden oluşmaktaydı. Cemiyet tarafından Avrupa'ya gönderilen Selanikli Dr. Nazım ile Paris'te bulunan Ahmet Rıza'nın çalışmaları sonucunda teşkilat, Terakki ve İttihat adını aldı. Cemiyet'in genel yayın organı Meşveret Gazetesi idi. Balkanlar'da da devlete karşı başlayan muhalif hareketler sonucunda Bursalı Tahir, Talat Bey ve arkadaşları tarafından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti kuruldu. Paris'te eğitimini tamamlayan Dr. Nazım Bey, dergi ve gazete yoluyla bir sonuca varılamayacağını anladı. Paris'ten Selanik'e gelen Dr. Nazım Bey, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Paris merkezli Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni birleştirdi. Böylece iki isim altında faaliyet gösteren teşkilat, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı.

Anahtar kelimeler: Osmanlı, II. Abdülhamit, İttihat ve Terakki, Meşveret, Dr. Nazım ve Ahmet Rıza.

ABSTRACT

MA THESIS-PROJECT

**II. THE ACTIVITIES OF TERAKKİ AND İTTİHAD İN
ABDÜLHAMİT PERİOD**

Şenol KARADANA

Danışman: Prof. Dr. Ahmet EYİCİL

Yıl : 2017

Jury : Prof. Dr. Ahmet EYİCİL (President)

Jury : Assoc. Prof. Ayhan DOĞAN

Jury : Assist. Prof. Mustafa ÇABUK

Ottoman state XVI. The end of the century and XVII. The adverse developments in military, political, administrative, economic and social aspects of the century influenced all institutions. In the face of these negative developments, pauses began in the state administration. The Ottoman state, unable to grasp the reason for the pause, lagged behind Europe in the field of science and technology.

The Ottoman state has opened embassies in various European capitals to benefit from the science and technology of the West. The Tanzimat Ferman in 1839 and the Islahat Ferman in 1856 were published and tried to prevent the European and Russia from interfering with the internal affairs of the Ottoman state.

The dissatisfaction of Tanzimat and Islahat Fermanı applications, the shaking of the financial situation of the state, the reactions to luxury life led to the creation of a secret society. The members of the Society completed their education in the West. These were called New Ottomans. The influence of the new Ottomans reached the highest level with the declaration of the 1876 Kanun-ı Esasinin. 1877-1878 The war between the Ottomans and Russia at the end of the uncomfortable II. Abdulhamid closed the parliament.

İttihat-ı Osmanî Cemiyeti, II. An organization against the oppressive rule of Abdülhamit. Liberalism in the West has emerged with the influence of developments in national and social spheres. This society was founded in İstanbul on June 2, 1889 by the students of Mektep-i Tıbbiye-i Şahane. The reason for the foundation of the society was the political, administrative, social and economic crises in the Ottoman State. Community

activities that completed the establishment in Military Medicine were spread among school students in the first place. The members were mostly young people.

Thessaloniki sent to Europe by the Society. As a result of the work of Ahmet Rıza, who was in Paris with Nazim, he took the name of organization, Progress and Ittihat. The general publication of the society was the newspaper of the Egyptian newspaper.

As a result of opposition movements that started against the state in the Balkans, the Ottoman Freedom Society was established by Bursa's Mehmet Tahir, Talat Bey and his colleagues. He completed his studies in Paris. Nazim Bey realized that he could not reach a conclusion through magazines and newspapers. From Paris to Thessaloniki Nazim Bey merged the Ottoman Freedom Society with the Paris-based Ottoman Terakki and the Ittihad Society. Thus, the organization operating under two names, the Ottoman Union of Progress and Progress took the name.

Keywords: Ottoman, Committee of Union and progress, II. Abdülhamid, , Meshveret, Dr. Nazim and Ahmed Rıza.

ÖN SÖZ

Osmanlı tarihinde II. Abdülhamit ve İttihat ve Terakki Cemiyeti hakkında çok sayıda araştırma yapıldı. Birçok kitap ve makale yazıldı. II. Abdülhamit ile İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişki tartışmalara neden oldu. Bu dönem hakkında bilgi vermek için araştırma yapıldı.

31 Ağustos 1876'da tahta çıkan II. Abdülhamit'in siyasi hayatında iniş ve çıkışlar oldu. Tahta çıkışından kısa süre sonra 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı başladı. Osmanlı-Rus Savaşı sonunda gelişmelerden rahatsız olan II. Abdülhamit, yönetimdeki hâkimiyeti Bab-ı Ali'nin elinden alarak Saray'a taşıdı. Yani yetkiyi tek elde topladı. Tanzimat dönemi uygulamalarının bazı kesimlerde ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk, Kırım savaşından sonra devletin mali durumunun sarsılması, toplumun yüksek tabakasında görülen zevk ve eğlence hayatına duyulan tepkiler Kuleli Vakası olarak kendini gösterdi.

Kuleli Vakasının ardından Osmanlı yönetimine karşı etkili bir muhalefet oluşturmak için kamuoyu yaratma gerekliliği anlaşıldı. Gençler, halkı uyurarak idarenin de kendine çeki düzen vermesini istiyordu.

Bu hareket Türk tarihinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak kendini gösterdi. Cemiyet'in faaliyetleri yurt dışında arttı. Paris Tıp okulunu bitiren Dr. Nazım Bey, basın ve gazete yoluyla bir netice alınamayacağını anladığından Rum Komitacıları vasıtasıyla yurda döndü. Faaliyetlerini yurt içinde sürdüren Dr. Nazım Bey, Paris ve Selanik şubelerini birleştirerek Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adının doğmasını sağladı. Dr. Nazım Bey'in çabaları sonucunda daha düzenli hale gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle sonuçlandı.

Bu çalışmada II. Abdülhamit'in siyasi hayatı, şahsiyeti, İttihat ve Terakki ile olan mücadelesi anlatıldı. Beş bölüm olarak hazırlanan tezin birinci bölümde giriş kısmı anlatıldı. İkinci bölümde II. Abdülhamit'in tahta çıkışından önceki dönemle başlayarak 1876'da I. Meşrutiyetin hazırlanışı ve ilanı hakkında bilgi verildi. Üçüncü bölümde II. Abdülhamit'in şahsiyeti ve yönetim anlayışı anlatıldı. Dördüncü bölümde II. Abdülhamit döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri anlatılırken beşinci bölümde ise sonuç ve tartışmaya yer verildi.

Çalışma, yerli ve yabancı literatüre dayanılarak yapıldı. Bununla beraber dergi, makale, gazete ve hatıralar ile birlikte tetkik eserler de tarandı.

Bu çalışmayı yaparken yol gösteren, yanlışlarımı sabırla düzelterek, ilavelerde bulunan ve hiçbir yardımını esirgemeyen hocam Prof. Dr. Ahmet EYİCİL'e teşekkür ederim.

Şenol KARADANA
Kahramanmaraş-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
Abstract.....	III
ÖN SÖZ.....	IV
İçindekiler.....	V
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
1. GİRİŞ.....	VII
2. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR GELİŞMELER.....	5
2.1. Osmanlı Yönetiminde Bozulmalar.....	5
2.2. Tanzimat'tan Önceki ve Sonrası Gelişmeler.....	7
2.3. Yeni Osmanlılar Hareketi ve Faaliyetleri.....	11
2.4. Meşrutiyetin Yayınlanma Gerekçeleri.....	16
2.5. Meşrutiyetin İlanı (23 Aralık 1876).....	17
3. II. ABDÜLHAMİT'İN ŞAHSİYETİ VE YÖNETİM ANLAYIŞI.....	20
3.1. II. Abdülhamit'in Şahsiyeti.....	20
3.2. II. Abdülhamit'in Dış Siyaseti.....	21
3.3. II. Abdülhamit'in İç Siyaseti.....	23
3.3.1. Osmanlıcılık.....	23
3.3.2. İslamcılık.....	24
4. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN KURULUŞU VE FAALİYETLERİ.....	27
4.1. İttihat-i Osmanî Cemiyeti'nin Kuruluşu.....	27
4.2. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyet'inin Teşekkülü ve Faaliyetleri.....	29
4.3. Osmanlı Hürriyet Cemiyet'inin Teşekkülü ve Faaliyetleri.....	35
4.4. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Adının Doğuşu ve Faaliyetleri.....	36
4.5. Cemiyet'in İç Çalışmaları.....	38
4.6. Cemiyet'in Dış Çalışmaları.....	40
4.7. Cemiyet'in Yönetimde Etkili olması.....	47
4.7.1. II. Abdülhamit'in Saray ile İlişkisi.....	47
4.7.2. II. Abdülhamit'in İttihat ve Terakki Cemiyeti ile İlişkisi.....	48
4.7.3. II. Abdülhamit'in Bab-ı Ali ile İlişkisi.....	48
4.8. II. Meşrutiyeti Hazırlayan Nedenler.....	48
4.9. II. Meşrutiyetin İlanı (23 Temmuz 1908).....	50
4.10. 31 Mart Olayı ve İttihatçılarla İlişkisi.....	53
4.11. II. Abdülhamit'in Hal Edilmesi.....	55
5. SONUÇ VE TARTIŞMA.....	58
Kaynakça.....	60
ÖZGEÇMİŞ.....	64
EKLER.....	65

KISALTMALAR LİSTESİ

Baykal B. Sıtkı

C.

Çev.

D.İ.A

Kemal H. Karpat

S.

s.

TTK.

TBMM.

Ünv.

Baykal Bekir Sıtkı

Cilt

Çeviren

Diyanet İşleri İslam Ansiklopedisi

Kemal Haşim Karpat

Sayı

Sayfa

Türk Tarih Kurumu

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Üniversitesi

GİRİŞ

XIX yüzyılın başlarından beri en uzun yüzyıl olarak nitelendirilen bir dönemde Osmanlı Devleti, ayakta kalabilmek için 1839'da Tanzimat Fermanı ve 1856'da Islahat Fermanı olmak üzere ıslahat girişimlerinde bulundu (Ortaylı, 2005: 13-14). Sistemde yeniliklere gidilmesine rağmen ıslahat girişimlerinden beklenen sonuç alınamadı. Devletin içinde ve dışında karışıklıkların giderek artması, aydınların ülkeyi nasıl kurtarırız sorusuna cevap aramasına neden oldu. Genç Osmanlılar Cemiyeti adı altında bir araya gelen aydınlar, ülkenin geleceği için siyasi çareler aramaya başladı. Genç aydınlar, ülkenin anayasa ve meclis çatısı altında yönetilmesi sayesinde gerileme veya yıkılmaktan kurtulabileceği düşüncesini savundu.

Öncülüğünü Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi'nin yaptığı cemiyet, yurt içinde ve dışında yapılan çalışmalarla kabul edilir hale geldi. Cemiyet'in yaptığı faaliyetler sonuç verdi ve Sultan Abdülaziz tahtan indirildi. Sultan Abdülaziz'in yerine, cemiyete taraftar olan V. Murat Padişah oldu. V. Murat'ın akli dengesinin yerinde olmaması nedeniyle, I. Meşrutiyeti yayınlayacağına söz veren II. Abdülhamit tahta geçti (Çakmak, 2014: 15-18).

II. Abdülhamit, Batı uygarlığının bilim, teknik ve kültürel alandaki bazı yeniliklerinin taraftarı olmasına karşın Batı'ya karşı bir karakteri de vardı. II. Abdülhamit mali konulara çok dikkat eden tutumlu bir Sultandı. Batı ve Doğu medeniyetlerine ait önemli hocalardan dersler alan II. Abdülhamit, aynı zamanda sporcu, şair ve ressam bir kişiliğinin yanında silahşor ve marangoz ustasıydı. Titiz bir yapıya ve kuvvetli bir hafızaya sahip, esmer, kartal burunlu ve orta boylu idi (Öztuna, 2013: 20-21).

II. Abdülhamit'in en kuvvetli olduğu tarafı olarak görülen dış ilişkiler konusunda devletlerarası rekabet ve görüş ayrılıklarından yararlanmak suretiyle denge politikası izlemek ve İslam Halifesi nüfuzunu kullanmaktı. Hükümdarlığının son yıllarında İngiltere'nin Osmanlı toprak bütünlüğünü savunma siyasetini terk etmesinin de etkisiyle Almanya'ya yakın bir siyaset izledi. Bu siyasete bağlı idare ettiği Müslümanların halifesi olma yetkisini kullanarak büyük devletlerin dikkatini çekti (Eraslan, 1995: 391).

Hükümdarlığının ilk yılları, önemli siyasi ve askeri olaylar baş gösterdi. 23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi ve akabinde açılan Meclis-i Umumi ile birlikte Osmanlı Devleti meşruti bir yönetimi kabul etti. Kısa bir süre sonra meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sebebiyle meclis tatil edildi. Meclisin tatil edilmesinin ardından Ayastefanos ve Berlin Anlaşmaları imzalandı. Kıbrıs İngiltere'ye ve Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan'a bırakıldı. Duyun-ı Umumiye idaresi kuruldu. Daha sonra Mısır'ı İngilizler, Tunus'u ise Fransızlar işgal etti.

Tahttan indirilen iki Padişah'ın ardından hükümdar olan II. Abdülhamit'e karşı darbe girişimlerinde bulunuldu. İç ve dış siyasi olaylar karşısında farklı bir yönetim izleyen II. Abdülhamit her türlü gelişmelerden haberdar olabilmek için hafiyelik ve jurnalcılık teşkilatını güçlendirdi. Böylece kendine karşı oluşabilecek tüm teşebbüsleri önledi.

II. Abdülhamit'in uyguladığı disiplinli yönetimden rahatsız olan aydınlar Fransa'ya kaçtı. Ülke içinde 1889'da Mektep-i Tıbbiye-i Şahane öğrencisi tarafından başlatılan Jön Türkler ile mücadelesi 1908'e kadar devam etti. Başını Ahmet Rıza, Dr. Nazım Bey, İshak Sükûti, Abdullah Cevdet ve Mizancı Murat'ın çektiği gençlik grubu faaliyetlerini çeşitli dergi ve gazeteler aracılığıyla yürüttü. Özellikle yurt dışında bulunan cemiyet üyeleri çıkarttıkları

Meşveret ve Mizan Gazetelerini yabancı posta haneler aracılığıyla gizlice okuyucularına ulaştırdı. Gazetelerde yayımlanan siyasi yazılardan okuyucular etkilendi.

II. Abdülhamit, Jön Türk muhalefetini önleyebilmek için Avrupa'ya birkaç defa temsilci gönderdi. Cemiyet üyelerini ikna etmek üzere 10 Temmuz 1897'de Paris'e gönderilen Ahmet Celalettin Paşa ve Necip Melha burada 13 gün kaldı. Ahmet Celalettin Paşa Cemiyet'in önde gelen iki ismi Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza ile görüştü. Onları ikna etmeye çalıştıysa da başarılı olamadı. II. Abdülhamit, Avrupa devlet başkanları nezdinde girişimlerde bulundu. Cemiyet'in gazete ve dergilerini kapatarak olanları engellemeye çalıştı. Jön Türkleri ne yurda dönmelerini sağlayabildi ne de faaliyetlerini sona erdirebildi (Çakmak, 2014: 15-18).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, II. Meşrutiyeti ilan etme çabaları Makedonya'da başladı. Selanik'te gelişti ve İstanbul'da son buldu. 1889'da başlayan Jön Türk hareketi 1908'de II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle neticelendi.

2. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNE KADAR GELİŞMELER

2.1. Osmanlı Yönetiminde Bozulmalar

Osmanlı'da XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılda askeri, siyasi, idari, ekonomik ve sosyal yönlerden ortaya çıkan olumsuz gelişmeler tüm kurumları etkiledi (Yalçınkaya, 2002: 479). Bu olumsuz gelişmeler karşısında devlet yönetiminde duraklamalar başladı. Osmanlı'da duraklama dönemi Kanuni Sultan Süleyman devrinden sonra başladığı kabul edilmektedir. Bununla beraber duraklama dönemi Sokullu Mehmet Paşa sadrazamlığı devrinde yavaşladı.

Osmanlı Devleti güçlü zamanlarda sahip olduğu nüfuzunu zayıf olduğu dönemlerde de devam ettirmek istedi. İçine düştüğü sosyal ve ekonomik gerilemeleri idrak edemeyerek Avrupa'daki modern gelişmeleri takip edemedi. Rehavete kapılan devlet yöneticileri, Batı'daki bilim ve teknolojiye meydana gelen gelişmelere uyum sağlayamadı. Bunun nedenleri eğitimde yenileşme yapamaması ve geçmişteki yanlış usulleri devam ettirmesiydi.

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde elde ettiği başarıların arkasındaki asıl etken, sahip olduğu askeri teknolojiye üstünlüktü. Teknik eğitime uzak kalan medrese öğrencileri her fırsatta siyasi kırıksıklıklara alet oldu. Bilim ve teknik eğitim yönünden yetersiz olan öğrenciler yanlış yollara saptı (Arvasi, 2015: 22).

Avrupalı devletler, XVI. yüzyılın ikinci yarısında ihracata dayalı merkantilizm politikasıyla dünyadaki ekonomik dengeleri değiştirdi. 1580'den itibaren ucuz Amerikan gümüşü Osmanlı ticari hayatına girdi. Bu nedenle Osmanlı maliyesinde ekonomik kriz başladı. Gümüşe endeksli paranın değeri düştü ve ürün fiyatları arttı. 1585'de ortaya çıkan ekonomik buhran karşısında Padişah, yöneticiler ve bilim adamları çıkış yolları aramaya başladı. Osmanlı ekonomisinde iki sebebin çöküşe neden olduğunu tespit edildi. Birincisi Osmanlı'da doğu ticaretinin gerilemesiydi. Bu durumda yabancı tüccarlar iç pazarlara yöneldi ve Osmanlı tüccarları küçük esnaf haline geldi. İkincisi Osmanlı Devleti'nin siyasi çöküşü ile ilgili olarak fütihat kaynakları tükendi. Dışarıdaki gelir kaynakları azaldıkça ulufe sahipleri, yasak olmasına rağmen tamamlayıcı bir geçim sahası olarak esnafığa el attı. Devlet adamları Osmanlı Devleti'ni, içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için yeniden yapılanma çabaları içerisine girdi. Bu hususta özellikle de askeri reformlar, tahmin edilmeyen ölçüde yüksek masraflara maal oldu. Ekonominin bozulması devletin bütün kurumalarını olumsuz yönde etkiledi. Duraklamanın hızlı ve etkili olmasında Osmanlı yöneticilerinin olumsuz tutumu ve Avrupalıların bilim ve teknolojiye ilerlemeleri etkili oldu. XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti, Batı'da gelişen bilim ve teknolojiye ayak uyduramadı. Devletin idaresindeki bozulma, tımar sisteminin ve Yeniçeri Ocağı'nın bozulması, ortaya çıkan isyanlar da devleti zayıflattı (Arvasi, 2015: 23).

Osmanlı Devleti tarihindeki ilk ve en büyük toprak kaybını 1683 Viyana yenilgisinden sonra Avusturya ile Karlofça Antlaşmasını (1699) imzalayarak yaptı (Arvasi, 2015: 23). Türkler'in Viyana ile Edirne, Adriyatik ile Çanakkale arasındaki mesafede gerilemesinin ana sebebi belki de savaş sanatının Avrupa'da gelişirken Osmanlı Devleti'nde yerinde saymış olmasıydı. Batılıların hızlı, kuvvetli ve intizamlı hareket eden yüz binlerce askerin oluşturduğu düzgün ve disiplinli orduları vardı. Osmanlı Devleti'nde bütün olmakta zorlanan, dağınık ve itaatsiz bir ordu bulunmaktaydı (De Lamartine- çev. Üzmen, 2005: 209).

Osmanlı Devleti, 1300-1683 dönemindeki askeri ve siyasi başarılarının tam tersine XVIII. yüzyılda yenilgilerin ve toprak kayıplarının arttığı bir dönem oldu. Osmanlı Devleti, askeri teknoloji alanındaki üstünlüğünü kaybetti. Avrupalılar bilim ve teknolojiye ilerleyerek savaş sanatında Osmanlı Devleti'ni geride bıraktı. XVIII. yüzyılda Avrupa'da her zamankinden daha merkezî bir nitelik kazanan mutlak monarşi ortaya çıktı. Osmanlılar bir dereceye kadar bu sürecin içinde yer aldı. Yine de Batılı diğer devletlerin dışında kaldılar. Bu yüzyılda meydana gelen toprak kayıpları çok fazla olmakla birlikte Doğu, Batı ve Orta Avrupa devletleri arasındaki çatışmalar, bu kayıpların artmasını engelledi.

Osmanlı devlet adamları devletin, yeniden yapılanması gerektiğini anladı. Uzun süre bu sorunun askeri alanındaki gerilemeden kaynaklandığını düşündü. Çünkü Batı ile aralarındaki mevcut fark ilk olarak savaş alanında ortaya çıktı. Klasik dönemlerde, Avrupa devletlerinin oluşturduğu müttefik kuvvetlerini dize getiren Osmanlı ordusu artık bu devletler karşısında başarısız oluyordu. Bir zamanlar Avrupa devletlerinin kâbusu olan Osmanlı orduları, özellikle Yeniçeriler, kendi hükümdarları, devlet adamları ve sivil halkından başka kimseyi korkutmaz hale geldi (Akyıldız, 2012: 18). Osmanlı devlet adamları, devleti yeniden eski gücüne kavuşturma çabalarına girişti. Bu çerçevede devlet düzenindeki ilk köklü ıslahat hareketleri XVIII. yüzyılda başladı.

Karlofça Antlaşmasından sonra Osmanlı Devleti büyük topraklar kaybetti. Osmanlı Devleti'nin maneviyatı olumsuz yönde etkilendi. Öyle ki bazı devlet adamları devletin içinde bulunduğu durumdan kurtulmayı mümkün görmüyordu. Devlet erkânı ve dönemin bazı aydınları kurtuluşun tek çaresinin Avrupa bilim ve teknolojisinden yararlanmakla gerçekleşeceğini düşünüyorlardı. Avrupa'nın çeşitli başkentlerine ilk kez geçici elçilikler açıldı. Bu anlamda Osmanlı tarihinde ilk Avrupalı usulde yenileşme hareketleri içerisine giren Padişah III. Ahmet oldu (Yalçınkaya, 2002: 480).

III. Ahmet 1703'te tahta çıktı. Pasarofça Antlaşmasıyla 14 yıl 11 ay 2 gün süren birinci saltanat dönemi 1718'de sona erdi. İkinci saltanat devresi ise 1718-1730 yıllarıydı ki bu döneme Lale Devri denildi. Bu döneme damgasını vuran devlet adamı Damat İbrahim Paşaydı. İkinci dönem 12 yıl 2 ay 11 gün sürdü. Lale Devri Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın hüküm sürdüğü bir devir oldu. Osmanlı tarihinde Batılılaşma yolunda ilk adımların atıldığı Lale Devri (1718-1730) adını dönemin yaşam biçimini simgeleyen lale çiçeğinden aldı (Arvasi, 2015: 26).

Osmanlı Devleti ile Avrupalılar çok yakın ilişki kurmaya başladı. Pasarofça antlaşması sonrası Damat İbrahim Paşa'nın sadaretinde önceki dönemlere nazaran Avrupa'ya gönderilen elçilerin sayılarında ve icraatlarında artış görüldü. Paris, Viyana, Varşova, Lehistan ve Moskova'ya giden bu elçiler diplomatik ve askeri görüşmelerin yanında Avrupa diplomasisi, ticareti, sanayisi, kültürü, sanatı, tarım ve teknoloji gücü hakkında da bilgi sunmaya başladı (Yalçınkaya, 2002: 485).

Osmanlı Devleti'nin bilim ve teknolojiye ilerlemesinde en önemli kaynak elçiliklerdi. Elde edilen ilk sefaretname Viyana'ya giden Kara Mehmet Paşa'nın 1655'te yazdığı rapordur. İkincisi Zülfikar Paşa'nın dört sene Viyana'da ikamet ettikten sonra hazırladığı ve bilhassa Avusturya ordusu hakkındaki gözlemlerini anlattığı rapordur (Ardıç, 2006: 42-43).

En önemlisi de Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin bir yıl Paris'te kaldıktan sonra Padişah'a sunduğu sefaretnamesiydi. Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, kalabalık bir mahiyetle ve oğlu Said Efendi'yi yanına alarak 7 Ekim 1720'de Paris'e hareket etti. Törenle karşılanan Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi, gördüğü siyasi, sosyal, ekonomik, mimari ve ilmi çalışmaları sefaretnamesinde anlattı. Bu çerçevede matbaaları, bütün alet ve makineleri, harfleri, Sarayları, kale ve müstahkem mevkiilerin maketlerini gördü. Kral'ın kütüphanesini de ziyaret ederek tarih ve diğer konulardaki kitaplar hakkında geniş bilgiler edindi. Bir yıl sonra İstanbul'a dönerek Sefaretname'sini Padişah'a ve İbrahim Paşa'ya sundu. Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa devleti eski gücüne kavuşturmak için gelirlerin arttırılması ve giderlerin azaltılması hususunda bir dizi tedbirler aldı. Bunun yanında Osmanlı topraklarında kadastro çalışmaları, adli işlerdeki bozulmalar ve kadı tayinlerinin düzeltilmesi, memurların mertebe ve seviyesine göre tayin edilmesi konusunda da düzenlemeler yapıldı. Lüks harcamalar engellenmeye çalışıldı. Devletin çeşitli vergi ve gelirlerinin sıkı sıkıya denetlenmesi sağlandı.

Osmanlı Devleti, Batı devletlerinin saldırılarına karşı koyabilmesi için Batı'nın modern askeri teknolojisini almalıydı. İbrahim Paşa memleketin askeri durumunu perişan halde görüyordu. Yeniçerilerde nizam kalmadı. Askerlerin başlarında iyi kumandanlar bulunmadığından ordu harbe giderken korkar hale geldi. İbrahim Paşa bozulan yeniçeri ordusunu ıslah etmeyi düşünse de Osmanlı tarihinde önemli bir yeri bulunan Lale Devri'nde askeri düzenlemeler diğer alanlara nispetle sınırlı kaldı (Arvasi, 2015: 27).

İbrahim paşa ilk zamanlarda tarihi binaların tamiri ve ibadethanelerin ıslahı gibi işler üzerinde durmak suretiyle İstanbul'u imar etti. Bir müddet sonra özellikle zevk ve sefa âlemlerine ait yerleri inşa etmeye başladı. Böylece İbrahim Paşa'nın zevk ve eğlenceye düşkünlüğü ortaya çıktı. Bu durum halkı perişan bir hale soktu. Saray, halkın tüm hoşnutsuzluğunu üzerine çekti. Devletin koymuş olduğu yeni vergiler ve göçler yüzünden İstanbul'da meydana gelen işsizlik toplumu derinden etkiledi. Her gün değişik yerlerde hoşça vakit geçiren İbrahim Paşa ve yakınlarına karşı duyulan hoşnutsuzluk giderek arttı. Sonunda İran ile başlayan savaş Lale Devri'nin sonunu getirdi. 1729'da Osmanlı Devleti ile İran arasında yapılan antlaşmaya rağmen İran'ın saldırıları önlenemediğinden III. Ahmet'in başında bulunacağı bir ordunun İran üzerine yürütülmesine karar verildi. Padişah seferden son anda vazgeçti. Yeniçeriler ve halk bu durumdan hiç memnun olmadı. Tebriz Kalesi'nin terki haberi gelmesiyle birlikte isyan hazırlayıcılarına aradıkları fırsat verilmiş oldu (Hayta, 2003: 33-34).

İran seferi için ordunun büyük bir bölümü Üsküdar'da hazırlık yaptı. Bu sırada bir kısım yeniçerinin başlattığı ayaklanma hareketinin başında Patrona Halil adında Arnavut bir yeniçeri vardı. 28 Eylül 1730'da Patrona Halil ve yandaşlarının başlattığı bu isyan hareketi yüzlerce sivil ve asker de bunlara katılmasıyla genişledi. Sadrazam'a güvenmiş olan bazı idareciler de bu isyanı destekledi. İbrahim Paşa ve yakınlarını hedef alan isyan karşısında 29 Eylül 1730'da III. Ahmet, Sadrazam ve yakınlarını azlettirip boğdurmasına rağmen isyan yatışmadı. III. Ahmet tahtan feragat etti. 1 Ekim 1730'da III. Ahmet'in yerine II. Mustafa'nın oğlu I. Mahmut tahta geçti. Ayaklanmanın lideri olan Patrona Halil ve tائفesi İstanbul'a gelerek eski idarenin siyasi ve kültürel simgesi olan Sadabad Köşkü benzeri Saray ve köşklarle donatılmış mekânları yerle bir etti. Bununla da kalmayıp önlerine gelenleri öldürdü. İsyancıların, maddi tahribatlarına rağmen batı tarzı yenileşme hareketleri artık bastırılmayacak kadar çok yayıldı (Yalçınkaya, 2002: 489).

Siyasi istikrarsızlık daha fazla böyle devam edemezdi. I. Mahmut kısa zamanda mutlak otoritesini sağlamlaştırmak için İran'a açılacak seferi konuşmak bahanesiyle Patrona Halil ve yandaşlarını Saraya çağırdı. 25 Kasım 1730'da isyancıları boğdurdu. Patrona Halil'in diğer yandaşları ise dağıldı. Böylece İstanbul tarihinin en tahripkâr ayaklanmasından kurtuldu ve Patrona Halil İsyanı sonuçlandı. I. Mahmut devlet idaresinde tam anlamıyla hâkimiyetini kurdu. I. Mahmut amcası III. Ahmet döneminde başlatılan yenilik hareketlerinin daha fazla ve planlı bir şekilde devam etmesini sağladı (Arvasi, 2015: 30).

2.2. Tanzimat'tan Önceki ve Sonrası Gelişmeler

Osmanlı Devleti yenileşme tarihinin en önemli dönemlerden biri de III. Selim dönemidir. III. Selim döneminde yapılan batı tarzı ıslahat hareketleri ve Avrupa ile olan diplomatik temaslar Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanması ve modernleşmesi açısından önemli bir dönemdir. III. Selim, III. Mustafa'nın oğludur. 1789'da amcası I. Abdülhamit'in vefat etmesi üzerine 27 yaşında iken tahta geçti (Kunt-Akşin, 1995: 77).

III. Selim'in tahta çıktığı yıllarında Osmanlı Devleti, Rusya ve Avusturya ile I. Abdülhamit devrinden beri savaş halinde olduğu için maddi buhran içindeydi. Osmanlı Devleti'nin son savaşlardaki kaybı büyük olsa da alınmış büyük bir ders ve öğrenilmiş acı bir gerçek vardı. O da Avrupa'nın, Osmanlıya karşı siyasi ve askeri sahada üstünlük sağlamasıydı (Arvasi, 2015: 31).

III. Selim, devletin yapılanma hareketlerinin başarılı olabilmesi için yenileşme hareketinin devlete mal edilmesi fikrini savundu. Müderris ve devlet erkânı ile fikir alışverişi yaparak onların görüşlerini aldı. Bu yüzden Padişah, sivil, asker ve müderrislerden ileri gelen kişilere, bir hattı-ı hümayun yayımlayarak devletin zayıflığının nedenleri hakkında görüşlerini sunmalarını istedi. Osmanlı Devleti'nin zaafa uğrayan askeri meseleleri ve diğer sorunlar için çözüm önerilerini belirtmelerini istedi. Devlet adamları ve ileri gelenler arasında âdeta bir anket başlatıldı. III. Selim'e bu konuda 22 kişi tarafından layiha sunuldu (Arvasi, 2015: 32).

Layihalar arasında Tatarcık Molla Abdullah'ın layihası önemli bir yer tuttu. Bu layihaya göre bir çeşit genel askerlik görevi yöntemi ile vilayetlerde milis kıtaları kuruluş savaş zamanı gelince bunlar çağrılarak toplanmalıydı. Savaş yıllarında kendileri ve aileleri vergiden muaf tutulmalıydı. Milli bir ordu kurulmasına en yakın fikir buydu. İslahat layihalarında askeri meselelerden başka idari ve mali meseleler üzerinde de fikir alış verinde bulunuldu.

III. Selim, her şeyden önce devletin bozulan müesseselerinin düzeltilmesi ve ordunun ıslah edilmesi gerektiği fikrindeydi. Birçok devlet adamı da aynı fikirdeydi. III. Selim hızlıca çöküşe geçen Osmanlı Devleti'ni ayakta tutabilmek ve yapmayı tasarladığı ıslahat hareketleri için Avrupa ile diplomatik ilişki kurmak istiyordu.

III. Selim, açık fikirli ve ıslahat taraftarı şahıslardan oluşan bir ekip oluşturdu. Bu ekibin başına da Seyit İbrahim İsmet Efendi'yi getirdi. Derhal faaliyete geçilerek yetmiş iki maddelik bir program hazırlandı.

III. Selim'in yaptığı yeniliklerin bütününe Nizam-ı Cedit adı verildi. Nizam-ı Cedit ıslahatlarının etkisi en çok askeri alanda görüldü. Nizam-ı Cedit'in masraflarını karşılamak üzere İrad-ı Cedit hazinesi kuruldu. 1795'te Mühendishane-i Berr-i Hümayun yani Padişah'ın kara mühendishanesi kuruldu. Burada yetişen subaylar topçu, top arabacı, humbaracı ve lağımçı oldular (Kunt, 1995, s. 79).

III. Selim, yeniçeri ve sipahi ocaklarının ıslahatlara karşı direnmeleri sebebiyle Nizam-ı Cedit adında batı tarzında kurduğu bu yeni ordudaki askerler, Avrupa-i biçimde eğitiliyor ve giyiniyordu. Devlet, bu dönemde Avrupa tarzı modernleşme açısından büyük ilerleme kaydetti (Show, 2008: 318-320).

III. Selim döneminde donanma alanında da birçok faaliyet göze çarpmaktaydı. İslahatlara girilmeden önce Osmanlı donanması bütün özelliğini kaybetti. Tersane ve donanmanın tanzim ve ıslahı için planlı ve şuurlu bir devlet politikası takip edilmeliydi. Bu politikalar III. Selim tahta çıktıktan sonra takip edilmeye başlandı. Bu çerçevede kanunnamelerle donanmanın her kademesi düzenlenmeye çalışıldı. Donanmayı ve tersaneyi en iyi şekilde ıslah etmek için Modern Osmanlı Denizciliğinin kurucusu sayılan Küçük Hüseyin Paşa, kaptan paşalığa getirildi (Show, 2008: 318-320).

Modern bir sağlık örgütü ve tıp okulu kuruldu. Mevcut olan Deniz Mühendisliği Okulu modernleştirildi. 1795'te bir de Kara Mühendislik Okulu açıldı (Arvasi, 2015: 34).

III. Selim Osmanlı tahtına çıktığı zaman devletin sivil yönetimi de bir çalkantı içindeydi. Bu konuda bütün suçlamalar vezirlere yöneltiliyordu. Padişah, taşra yönetimini düzene sokmak için eyaletlerin başında bulunan vezirlerle ilgili bazı düzenlemeler yaptı. Bu düzenlemelerin amacı taşrada halka uygulanan zulüm ve adaletsizliklere son vermek, rüşvet ve iltiması yok etmektir (Hayta, 2003: 80).

Vezirlerin atanması, taşralarda idari düzen ve adaletin sağlanması için Der-Beyan-ı Nizam-ı Hal ve Vüzera-yı Nizam ve Mirmiran-ı Kiram adlı bir yasa hazırlandı. Anadolu ve Rumeli'nin her tarafına adalet emirleri gönderildi. İnsanlara zulüm yapılmaması, işlerin adaletle yürütülmesi ve merhametin elden bırakılmaması emredildi. Ayanların eskiden olduğu gibi halk tarafından seçilmesi ve bu seçimlere valilerin müdahale etmemesi emredildi. Kadı'ların liyakatli olanlardan seçilmesi ve görev yerlerine gitmesi, kimsenin görevini kötüye kullanmaması, kanunnamelerin dışında vergi alınmaması emredildi. Bu çerçevede Nizam-ı Cedit döneminde Anadolu ve Rumeli, 28 il'e bölündü. Vezirlerin sayısı da buna göre belirlendi (Arvasi, 2015: 34).

III. Selim zamanında yapılan ıslahatlar, modernleşme bakımından önemli olmakla birlikte, istenilen sonucu vermedi. Bunun en önemli sebebi III. Selim'in yöneticilerinin, Nizam-ı Cedit politikasını kendileri için zenginlik kaynağı olarak görmeleriydi. Diğer bir neden ise Nizam-ı Cedit için oluşturulan İrad-ı Cedit Hazinesi'ne gelir sağlamak amacıyla konulan ağır vergilerdi. Buna ek olarak vergilerin toplanması sırasında halka yapılan baskı ve yolsuzluklar da halkı rahatsız etti (Eryılmaz, 2006: 40-49). Böylece ıslahat faaliyetleri ile sağlanmak istenen idari ve sosyal adalet düzeni istenilen başarıya ulaşamadı. Bu başarısızlıkta belki de en büyük pay sahibi de Padişah'ın kendisi oldu (Ortaylı, 2006: 38).

III. Selim dönemi yeniden yapılanma hareketlerinin başarısızlıkla sonuçlanmasının diğer önemli nedenleri, Nizam-ı Cedit ordunun kurulmasıyla kendilerinin ortadan kalkacağını anlayan yeniçerilere bazı devlet adamları ve müderrislerin de destek vermesiydi. Nizam-ı Cedit kıyafetlerinin kâfirlerin kıyafetlerini taklit edilmesi olarak algılanması nedeniyle muhafazakârların tepkisini de çekti (Hayta, 2003: 89).

Tüm bu nedenler yeni düzene karşı çıkanların düşmanlığını daha da belirginleştirdi. Bu durum halkı, ocakları, müderrisleri ve bir kısım devlet adamlarını da yeniliklere karşı olmaya sevk etti. Nizam-ı Cedit dönemi sonlarına doğru ortaya çıkan tepkileri de Şeyhülislam Topal Ataullah Efendi ve Sadaret Kaymakamı Köse Musa Paşa da ateşledi. Bunlar kendilerini Nizam-ı Cedit taraftarı olarak tanıttı. Yeniliklere karşı Şehzade Mustafa ile temaslarda bulundular. Devletin yüksek memuriyetlerinde bulunan bu iki kişi ordunun İstanbul'da bulunmamasından da istifade ederek Yeniçeriler ve müderrisler ile anlaşarak Nizam-ı Cedit'i ortadan kaldırmaya karar verdiler (Arvasi, 2015: 36).

III. Selim, Kabakçı Mustafa İsyanı olarak bilinen isyanın ardından 29 Mayıs 1807'de tahtan indirildi. Yerine I. Abdülhamit'in oğlu IV. Mustafa tahta çıkarıldı. Kabakçı Mustafa isyanı üzerine 1808 Temmuzunda Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa 15 bin askeri ile İstanbul'a geldi. Alemdar Mustafa Paşa'nın, IV. Mustafa'yı yeniçerin elinden kurtarmak için geldiği zannedilse de asıl hedefi Sarayda mahpus olan yenilikçi padişah III. Selim'i tekrar tahta çıkartmak ve Nizam-ı Cedit'in yeniden yürürlüğe koyulmasını sağlamaktı (Arvasi, 2015: 36).

III. Selim'in tahttan indirilmeden kısa süre önce lağvet-mek zorunda kaldığı Nizam-ı Cedit'in taraftarları Alemdar Mustafa Paşa'nın etrafında toplandı. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim ve onun islahatçı grubuna çok sıkı bağlıydı. IV. Mustafa'nın tahttan çekilmesini ve III. Selim'in saltanatının devamını istiyordu. İsteklerini zorla kabul ettirmek için Sarayın kapılarına dayandığı sırada IV. Mustafa saltanatını kurtarmak için III. Selim ve kardeşi Veliht Şehzade II. Mahmut'un idamını emretti. Dışarıda askerler kapıları zorlarken Sarayın içinde bir kovalamaca başladı. III. Selim cellâtlar tarafından boğuşarak katledildi. Şehzade II. Mahmut ise başta Çevri Kalfa olmak üzere haremdeki fedakâr kadınlar tarafından kurtarıldı (Ortaylı, 2006: 33-34).

Alemdar Mustafa Paşa, çok geçmeden adamlarıyla Saraya gelerek duruma hâkim oldu. II. Mahmut tahttan indirilen IV. Mustafa'nın yerine tahta geçti (28 Temmuz 1808) (Arvasi, 2015: 37).

II. Mahmut dönemine (1808-1839) gelindiğinde yeniden yapılanma çabaları konusunda önemli tecrübeler kazanıldı. III. Selim'in mirası ve akıbeti II. Mahmut'ta önemli izler bıraktı. Bu dönemde temel sorun merkezi otoritenin gücünü tehdit eden ya da etkisiz hale getirmek isteyen yerel otoriteleri ortadan kaldırıp ülkede dirlik ve düzeni sağlamaktı. Bu bakımdan bu dönemde birçok önemli hadise meydana geldi. Bunlar Sened-i İttifak, yeniçerilerin ortadan kaldırılması, bakanlıkların kurulması ve memur atamalarının değiştirilmesiydi. Bir süreden beri Anadolu ve Rumeli'deki bazı eyaletler ve livaların merkeze bağlılıkları zayıfladı. Ayanlar keyfi bir yönetim kurarak merkezi idareye karşı gelmeye başladılar (Arvasi, 2015: 37).

II. Mahmut merkezi otoriteyi güçlendirmek zorundaydı. Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa, ayanlara ve ağalara birer davetiye göndererek, bunları Meşveret-i amme'ye yani genel toplantıya davet etti. Toplantıdaki görüşmelerden yeni Padişah'a bağlılık yemini eden Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'yı ve onun temsilcilerini tanıdı. Adil davrandığı sürece itaat eden yirmi beş kişiye bir dizi yükümlülük getirerek Sened-i İttifak anlaşmasını yaptılar (Arvasi, 2015: 37).

Klasik Osmanlı Devleti sisteminde böyle yükümlülöklere girmek bazı yetkilerin de sınırlanması anlamına geliyordu. Nitekim Sened-i İttifak ile Osmanlı tarihinde ilk defa bir Osmanlı Padişah'ının yetkileri kısıtlandı (Arvasi, 2015: 39).

Alemdar Mustafa Paşa, ayanlarla Sened-i İttifak anlaşmasını yaptıktan sonra ayanların artık devlete bağlı olduklarını düşünerek III. Selim zamanında uygulanmak istenen Nizam-ı Cedit'i yeniden yürürlüğe koymak istedi. Bu yeni askeri teşkilatın

çekirdeğini Nizam-ı Cedit 'in eski paşalarından olan Kadı Abdurrahman Paşa'nın emrinde 3000 kişilik bir birlik oluşturdu. Buna eski Nizam-ı Cedit ordusundan kalanlarla bazı yeni birlikler eklendi. Bu yeni orduya Sekban-ı Cedit adı verildi. Bütün bu faaliyetler gerek Yeniçeri ocağında ve donanmada gerekse devletin diğer kollarında Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı fitne ve kin'i oluşturdu. Bu durumu fırsat bilen yeniçeriler fitne ateşini yakarak Babiâli'ye baskın yaptı. Alemdar Mustafa Paşa'yı Babiâli binasından dışarıya çıkartıp öldürmek istedilerse de Alemdar Mustafa Paşa, yanında bulunan silahıyla cephaneyi patlattı. Meydana gelen patlamada kendisiyle birlikte birkaç adamı ve binanın damındaki 500 kadar yeniçeriyi de öldürdü (16 Kasım 1808) (Arvasi, 2015: 39). Asiler Saraya hareket edip II. Mahmut'u tahtan indirmek istedi. Yerine yeniden IV. Mustafa'yı tahta çıkarmayı düşünüyorlardı. Onların bu niyeti ortaya çıkınca II. Mahmut, kardeşi IV. Mustafa'yı boğdurdu. II. Mahmut Osmanlı hanedanının tek erkek temsilcisi olarak kaldığı için bu durum karşısında asiler isyana son vermek zorunda kaldı. Asilerin isteği üzerine Sekban-ı Cedit kaldırıldı. III. Selim'in yapmaya çalıştığı Nizam-ı Cedit'ten sonra Alemdar Mustafa Paşa'nın gerçekleştirmek istediği yenilik hareketleri de yarım kaldı. Üstelik yenilik hareketine kalkışanlar yaptıkları girişimlerin bedelini canlarıyla ödediler. Otoriter ve başına buyruk bir yönetim tarzı olan Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümüyle gerçek anlamda iktidar II. Mahmut'a geçti (Arvasi, 2015: 39-40).

Alemdar Mustafa Paşa ölmesine rağmen diğer ayanlar anlaşmaya sadık kaldılar. Sultan'ın Rusya'ya karşı savaşında devlete ellerinden gelen yardımı yaptılar. II. Mahmut 1812'de Rusya ile Bükreş Antlaşmasını imzaladı. Akabinde ordusuyla ayanların üzerine yürüdü. Bunların büyük bir kısmını yok etti. Ayanlardan kalan mallarını kendi adamlarına dağıttı. Ardından bürokrasinin hedef gösterdiği daha küçük ayanlar üzerine yürüdü. Yeniden güç kazanmalarından çekindiği için bu ayanları da ortadan kaldırdı. Ayanların bertaraf edilmesi Osmanlı Devleti'nin toplumsal ve ekonomik kaderi açısından çok önemliydi. Devlet taşradaki ekonomik kaynaklar üzerinde tam bir hâkimiyet kurdu. Bu kaynaklar bir süre sonra yeniden düzenlenmeye tabi tutulacak olan topraktı. İkinci olarak yönetim sorumluluğunu yerel halkın temsilcileri ile paylaşma gerekliliğini ortadan kaldırdı. Merkezileşme kısa süre sonra Sultan'ın mutlak otoritesi ile eş anlamlı hale geldi. II. Mahmut Senet-ı İttifak ile ayanlara verdiği imtiyazı geri aldı (Ortaylı, 2006: 37).

1821'de çıkan Yunan ayaklanmasında yeniçerilerin yetersiz ve dağınık olduğu bir kez daha ortaya çıktı. Böylece Halk ve müderrisler arasında Kapıkulu askerine karşı büyük bir husumet ve düşmanlık ortaya çıktı. II. Mahmut da Sancak-ı Şerifi Saray kapısına çıkardı. Eşkinici Ocağı askerleri, başlarında Ağa Hüseyin ve İzzet Paşalarla yanlarında müderrisler ve halk yeniçerilere karşı harekete geçtiler. Binlerce yeniçeri öldürüldü. Binlercesi de tutuklandı (Arvasi, 2015: 40).

1826'da Yeniçeri ordusuna son veren II. Mahmut hızla yeni bir ordu oluşturdu. Asakir-i Mansure-i Muhammediye yani Hz. Muhammed'in Eğitimli Muzaffer Askerleriydi. Başlangıçta İstanbul'daki 12 piyade ile 1550 sipahiden ve eyaletlerdeki askeri birimlerden oluştu (Arvasi, 2015: 40-41).

II. Mahmut'un askeri reformları Osmanlı toplumunda hayatın her alanına yansdı. Modern askeri eğitim için doğa bilimleri, tıp ve matematik gibi bilim dallarına ait ilmi terimler de Türkçeleşti. Askeri anlamda yeniden yapılanma çabaları daha ciddi bir temel üzerine oturdu ve yaygınlaştı (Ortaylı, 2006: 44).

II. Mahmut'un reform hareketlerinin bazıları ise şekli idi. Fes, sarık yerine müderris dışındaki bütün memurlara mecburi tutuldu. Fransız etkisinin güçlü olduğu Mekteb-i Tıbbiye kuruldu. Askeri okulların yanı sıra tıp okulundan da seçilmiş öğrenciler zaman zaman Paris, Londra, Viyana'ya gönderildi (Arvasi, 2015: 41).

II. Mahmut'un önemli yeniliklerinden biri de köy ve mahalleler için muhtarlıklar kurmasıydı. Askeri amaçlı ilk nüfus sayımı yapıldı. Karantina sistemi getirildi. Yurt dışına düzenli diplomatik görevliler gönderildi. Sonraki yarım yüzyılda önemi artan Türk gazeteciliğinin başlangıcı olan Takvim-i Vakayi'yi kurdurdu. Sivil bürokrasiyi yeniden düzenledi. 1828'de müsadere usulü kaldırdı (Arvasi, 2015: 42).

II. Mahmut, döneminin sonuna doğru hariciye, dâhiliye ve maliye nezareti kuruldu. Bazı nazırlıkların unvanları değiştirildi. Avrupa tipinde bir kabine olan Meclis-i Has oluşturuldu. Sadrazam veya Vezir-i Azam unvanı Başvekil olarak değiştirildi. Batı'da Yüksek Adalet Meclisi olarak bilinen yeni kanun ve nizamların hazırlanacağı Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliye kuruldu (Arvasi, 2015: 42).

Avrupa devletleriyle artan diplomatik ilişkiler gereği hariciye nezareti bünyesinde tercüme odası kuruldu. Kısa sürede değerli Osmanlı devlet görevlileri ve aydınları yetiştiren bir kurum oldu. Tercüme Odası'nda Ali Paşa, Fuat Paşa, Ahmet Vefik Paşa, Münif Paşa, Reşit Paşa, Saffet Paşa ve Namık Kemal gibi son derece yetenekli devlet adamları yetişti (Arvasi, 2015: 42).

2.3. Yeni Osmanlılar Hareketi ve Faaliyetleri

II. Mahmut 1 Temmuz 1839'da vefat edince yerine oğlu I. Abdülmecit tahta geçti (Türköne, 1999: 25-27). 3 Kasım 1839'da Gülhane Bahçesinde okunan Hatt-ı Hümayunla Tanzimat Devri başladı. Okunan metin Gülhane Bahçesinde ilan edildiği için Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu adı verildi. Hattı okuyan Mustafa Reşit Paşa'ydı. Dinleyenler; Padişah eşrafı, müderrisler, devletin askeri ve sivil büyük memurları, Rum ve Ermeni patrikleri, Yahudi Hahamı, Esnaf Teşkilatı temsilcileri ve elçilerdi (Tektaş, 2004: 912).

Sultan Abdülmecit'in (1839-1861) imzasını taşıyan Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu, önceki Padişahların fermanlarından farklı olarak Osmanlı Devleti'nin yönetim ve toplum hayatına bir ilham kaynağı oldu. Sonradan yapılacak ıslahat çalışmalarına öncülük etti (Aktel, 1998: 2). Tanzimat Fermanı, Osmanlı yönetiminin uzun süreden beri uyguladığı bir sistemdi. Üç asırdan beri her Padişah halkına adil bir yönetim vaat eder ve adalet name adı verilen benzeri hattı hümayunlar ilan ettiler. Tanzimat Fermanı öyle yenilikler getirdi ki bunlar kökten değişiklik yapma mahiyetindeydi (İnalçık, 1964: 611). Milliyetçi bir tutum sergileyen gayri-Müslimlerin İmparatorluktan ayrılmasını önlemek amacıyla atılan ilk adımdı. Osmanlı Devleti XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinde içte ve dışta maruz kaldığı sıkıntıları atlatabilmek için Avrupa'ya dayanma ihtiyacını hissetti (Eryılmaz, 1992: 93).

Tanzimat Fermanı'nın amacı, Mısır meselesiyle beraber Osmanlı Devleti'nin hem iç işlerine hem de dış işlerine müdahale eden Rusya ve Avrupa'yı engelleme isteğiydi. Bir yandan devletin varlığını sürdürebilmek için geniş kapsamlı ve köklü reformlara duyulan ihtiyaç, diğer yandan Batı ülkelerinin Hıristiyan halka eşitlik ve güvence tanınması yolundaki istekleri 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle sonuçlandı (Sencer, 1984: 46).

Tanzimat Devri'nin açılmasında etkili olan Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın Paris sefaretı sırasında gönderdiği layihalar Padişah üzerinde çok etkili oldu. Mustafa Reşit Paşa'ya göre Osmanlı Devleti'nin gerilemesindeki temel etken, klasik yönetim anlayışının devam etmesiydi. Mustafa Reşit Paşa'ya göre Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri karşısında varlığını sürdürebilmesi için Batı ile yakın ilişkiler kurmalıydı. Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya kendini kabul ettirmek zorunda olduğunu düşünüyor ve bunun ancak ciddi bir Tanzimat ile mümkün olabileceğini ifade ediyordu. Mustafa Reşit Paşa, Padişah'ı ıslahatın gerekliliğine inandırdıktan sonra bu hususta bir ferman kaleme aldı. Bu fermanı 3 Kasım 1839'da Gülhane Bahçesinde okuttu (Arvasi, 2015: 43).

Tanzimat Fermanı'nın önemli maddeleri: Birinci bölümde, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Kur'an'ın hükümlerine ve şeriatın kurallarına saygı gösterildiğinden, devlet kuvvetli ve halk refah bir hâle geldiği belirtildi.

İkinci bölümde, yüz elli yıldan beri türlü gaileler ve türlü sebeplerle ne şeriata ne de faydalı kanunlara saygı gösterildiğini ve bu yüzden de devletin eski kuvvet ve refahının yerine zayıflığın ve fakirliğin gelmiş olduğu anlatıldı.

Üçüncü bölümde, bu itibarla Allah'ın inayeti ve Hz. Peygamber'in yardımıyla devletin iyi idare edilmesini sağlamak için bir kısım yeni kanunların konulduğuna işaret edildi.

Dördüncü bölümde, yeni kanunların dayandırılacağı genel prensipler gösterildi. Müslüman ve Hıristiyan bütün halkın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması, verginin düzenli usule göre ayarlanmasının yanında askerlik görevi de düzenli bir usule bağlanmaya çalışıldı.

Osmanlı Devleti içinde bulunan bütün tebaa fermanı kendi açısından yorumladı. Gayrı-Müslimler bir taraftan durumu sevinçle karşılarken diğer taraftan askerlik görevine bir düzen getirilmiş olması pek hoşlarına gitmedi. Çünkü gayrı Müslimler ticaretle uğraşiyor ve büyük paralar kazanıyordu. Devlete de cizye vergisi verip askerlikten muaf oluyorlardı. Müslümanlar da gayrı-Müslimlere verilen haklardan hoşlanmadı. Çıkarları zedelenen müderris, ayan ve bazı devlet adamları şeriatın çiğnendiğini ve Müslümanların, gayrı-Müslimlerle aynı seviyeye geldiğini ileri sürmesi halkı tahrik etti. Osmanlı Devleti durumdan olumsuz etkilendi.

Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın ilanıyla köklü değişiklikler gerçekleştirdi. Padişah, salâhiyetinin bir kısmından vazgeçti. Padişah'a vükela ve bilim adamları ile beraber Hırka-ı Şerif dairesinde yemin ettirildi (Arvasi, 2015: 44-45).

Tanzimat Fermanı, Osmanlı Devleti'nde yenileşme adına önemli bir dönem teşkil eder. Bu dönem kendisinden öncekilere oranla farklı bir özellik taşır. Çünkü bu zamana kadar yapılan yenileşme çabaları sonuçsuz kaldı. Devletin aldığı kötü sonuçların etkisiyle de yenilikler daha çok askeri alanda yapıldı. Tanzimat'ın ortaya çıkışında gerçek anlamda böyle bir endişe söz konusu değildi. Tanzimat'a göre devlet, olayların sebepleri, toplum düzeni ve idari sistemdeki düzensizlikleri gördü. Sosyal, idari ve hukuki alanda yenilikler yapmaya girişti.

Tanzimat'ı önceki yeniliklerden farklı kılan en önemli özellik, anayasalı rejimin gerçekleşmesi yolunda atılmış ilk adım olmasıydı. Padişah kendi otoritesini, tek taraflı da olsa kısıtlaması ilk defa bu fermanla gerçekleşti (Arvasi, 2015: 45).

Tanzimat Fermanı'nın 1839'da ilanından sonra Osmanlı devlet yönetimini temelden etkileyen yenilik hareketlerinden bir tanesi de 28 Şubat 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı oldu.

Kırım savaşı (1853-1856) sonrasında Fransa, İngiltere Avusturya ve Rus hükümetleri Osmanlı idaresinde bulunan azınlıkların haklarını geliştirme eğilimine girdi. Onların Müslümanlarla her alanda eşit olmasını sağlamak için Osmanlı Devleti'ne baskı yaptı. Avrupa devletlerinin bu baskı ve ısrarları karşısında Babıâli daha fazla direnemedi. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak için yeni bir Islahat Fermanı hazırlamaya başladı. Islahat Fermanı, uluslararası bir belge olarak Paris antlaşmasında yer aldı. Bu ferman Batılı devletlerin hazırladığı ve Babıâli'nin kabul etmek zorunda kaldığı bir tedbirler bütünüydü (Eyicil, 2005: 169-172).

Islahat Fermanı'nın başlıca maddeleri şunlardı:

Bütün halkın can, mal ve namus güvenliği, kanun önünde eşit sayılacaktı. Şahsın ve topluluğun tasarruf hukukuna saygı gösterilecek devlet hizmetleri ve askerlik görevlerine bütün halk uyacaktır. Vergiler hususunda eşitlik anlayışı getirilip, iltizam usulünün kaldırılarak verginin doğrudan alınması sağlanacaktı. Mahkemede şahitlik hususunda eşitlik ilkesi kararı alındı. Mahkemelerin açık olması ve ilanların yayınlanması hakkında yeni kararlar alındı. İşkencenin kaldırılması ve hapishane usulünün daha insani kaidelerde olması sağlandı. Ticaret, ceza ve cinayet davaları için karma mahkemeler kuruldu. Bu mahkemelerde hak ve ceza kanunlarıyla muhakeme usullerinin düzenlenmesi sağlandı. Patrikhanelerin ve Müslüman olmayan meclislerin bazı hukuk davalarında sahip olacakları hak ve yetkileri teyit edildi. Resmi yazılarda Hıristiyanlar için hakaret manası taşıyan tabirlerin kullanılması yasaklandı. Rüşvet ve yolsuzluk yasaklandı. Özetle Islahat Fermanı'nın bazı maddeleri Müslümanlar arasında anlaşmazlıklara ve üzüntüye sebep oldu. Bazı maddeler de uygulanamadı (Türköne, 1999: 166).

2.3.1 Kuleli Vakası

Tanzimat dönemi uygulamalarının bazı kesimlerde ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk, Kırım Savaşı'ndan sonra devletin mali durumunun sarsılması, toplumun yüksek tabakasında görülen zevk ve eğlence hayatının doğurduğu lüks yaşantıya duyulan tepkiler teşebbüsün ana sebepleriydi. Bu gelişmeler ışığında istedikleri mevki ve makamlara gelemeyen bir kısım askeri ve mülkiye memurları devletin yönetimini beğenmeyerek bunları ıslah etme düşüncesine kapıldılar. 1859 yılı başlarında gizli bir cemiyet kurdular (Türkmen, 2001: 356).

Abdülmecit'in Padişahlığına son vermeyi amaçlayan bu cemiyet Kafkasya kökenli askeri erkândan Bâb-ı Seraskeri Dar-ı Şûrâ Reisi Hüseyin Daim Paşa, Arnavut Cafer Dem Paşa, Tophane Müftüsü Bekir Efendi, İmalat Meclisi azasından Binbaşı Rasim Efendi, Tophane kâtiplerinden Arif Bey, Süleymaniyeli Şeyh Ahmet Efendi, Fatih Medresesi hocalarından Nasuhi Efendi, Hezargratlı Şeyh Feyzullah Efendi ile Tophane Müşirliğine mensup yaklaşık yirmi beş kişi tarafından kuruldu (Türkmen, 2001: 356).

Gerçekleştireceği bir saltanat darbesiyle ülkenin kaderini değiştirdiğine inanan cemiyetin reisi Beyazıt Medresesi hocası Süleymaniyeli Şeyh Ahmet Efendiydi. Abdülmecit'e karşı suikast düzenlemek için de bir cemiyet fikri ortaya attı. Hüseyin Daim Paşa'nın Ferik (Tümgeneral-Korgeneral) rütbesi ve parasından yararlanmak için başkan yardımcılığına getirildi. Cemiyet'in en faal üyesi ise Cemiyet'in genel sekreteri Arif Beydi. Arif Bey'in görevleri arasında cemiyet adına propaganda yapma, beyanname yazma ve taraftar toplama gibi görevleri vardı. Hareketin başarıya ulaşabilmesi için askeri bir dayanağa ihtiyaç vardı. Bu nedenle Cafer Dem Paşa ve Rasim Bey gibi önemli mevkiilerdeki kumandanları da aralarına almayı başarmışlardı. Hezargratlı Şeyh Feyzullah ile Kütahyalı Şeyh İsmail gibi nüfuzlu kişileri halk desteğini sağlamak için cemiyete almışlardı (Türkmen, 2001: 356).

Kumanda ettiği birliklerden taraftar toplanması esnasında durumdan haberdar olan Hasan Paşa, Arif Bey tarafından cemiyete davet edildi. Paşa taraftar görünüp Arif Bey'den bilgi aldı. Durumu Serasker Rıza Paşa'ya bildirdi ve aynı zamanda cemiyeti toplantıya çağırdı. Cemiyet 14 Eylül 1859'da Kılıç Ali Paşa Camii'nde toplantı yaparken bir baskınla hepsini yakalattı. Cemiyet'in açığa çıkmasını sağlayan Hasan Paşa, Ferikliğe (Tümgeneral-Korgeneral) terfi etti. Suçüstü yakalanan suikast düzenleyicileri Çengel Köy'deki Kuleli Kışlasına konuldu. Soruşturma ve yargılama burada geçtiği için olay Kuleli Vakası adıyla tarihe geçti (Türkmen, 2001: 356).

Cemiyet üyelerinin yargılanması için Sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa başkanlığında Meclis-i Âli Tanzimat Reisi Mehmet Paşa, Meclis-i Vala Reisi Kamil Paşa, Dar-ı Şurayı Askeri Reisi Mustafa Zarif Paşa'dan oluşan fevkalade bir Divan-ı Mahsus kuruldu. Mahkemenin kâtipliğini Mithat Efendi (Paşa) yaptı (Kuran, 2000: 19).

Alınan kararda birinci derecede suçlu bulunan Şeyh Ahmet Efendi, Ferik (Tümgeneral-Korgeneral) Hüseyin Daim Paşa, Cafer Dem Paşa, Arif Bey ve Binbaşı Rasim Bey idama mahkûm edildi. Diğerleri ise kürek, kalebent ve sürgün cezasına çarptırıldı (Türkmen, 2001: 356).

Sorgulamadan anlaşıldığına göre ayaklanma başlayınca elçiliklere, Patrikhaneye ve şehir halkına Arif Bey'in yazdığı bildirimler dağıtılacak, Cafer Dem Paşa Arnavut askerlerle kontrolü sağlamaya çalışacaktı. İmalat Reisi Rasim Bey fedai grubu ile telgraf tellerini kesecek, Tophane Müftüsü Bekir Efendi de gereken desteği sağlayacaktı. Ferik (Tümgeneral-Korgeneral) Hüseyin Daim Paşa ise 1859'da Kafkasya'dan İstanbul'a göç eden ve o sırada işsiz durumda bulunan Çerkezleri kolaylıkla ikna ederek cemiyet saflarına alacaktı.

Islahat Fermanıyla gayrı Müslimlere tanınan haklardan rahatsız olanların başlattığı bu girişim gerçekleşmeden bastırıldığı halde daha sonra Yeni Osmanlılar ve Genç Türkler unvanıyla ortaya çıkacak olan hareket üzerinde etkili oldu (Türkmen, 2001: 357).

2.3.2 Yeni Osmanlılar

Kuleli Vakasının gerçekleşmesinin ardından cemiyet tarafından, Osmanlı yönetimine karşı etkili bir muhalefet oluşturmak için kamuoyu yaratma gerekliliği anlaşıldı. Bu gençler halkı uyararak idarenin de kendine çeki düzen vermesini sağlamak için bu yolu seçti.

Bu hareket Türk tarihinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak da bilinen gizli bir derneğin İstanbul'da 1865'te kurulmasıyla başladı. Bu cemiyet 250 üyelik gizli bir siyasi örgüttü. Gizliliğini korumak amacıyla 7 kişilik guruplara ayrıldı. Cemiyet'in önder ve destekçileri çeşitli sosyal sınıflara üye kişilerdi. Üyeleri arasında ünlü yazar ve yayıncı Şinasi, Namık Kemal ile ünlü edebiyatçı ve yayıncılar Ziya Bey ve Ali Suavi de bulunuyordu. Cemiyet'in aktif üyeleri arasında çoğu zaman liberal bazen de Avrupalı eğitim gören zengin ailelere mensup üyeler de bulunuyordu. Pek çok önemli sivil ve askeri şahsiyet de bu gizli cemiyete üyeydi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin destekçilerinin büyük bir bölümü zengin ve yönetici kökenli Türk memur ve yaratıcı şahsiyetlerden oluşuyordu (Petrosyan-Güney, 2002: 899-900).

II Mahmut'un Takvim-i Vakayi'si ve 1840'ta Churchill'in Ceride-i Havadis'inden sonra 1860'ta Ağâh Efendi'nin Tercüman-ı Ahval'i bu hususa hizmet için ortaya çıktı. Yeni Osmanlılar'ın başyazarı ilk önderi Şinasi idi. Ancak zamanın idarecilerine göre fazla serbest hareket etti. Eleştiri sınırını aştı ve gazete iki hafta kapatıldı. Bu olay Şinasi'yi kendi gazetesini çıkarmaya sevk etti. Şinasi'nin çıkarmağa başladığı Tasvir-i Efkâr, Ziya Bey (Paşa) ve Namık Kemal gibi birkaç yıl sonrasının söz sahibi kalemlerini etrafında topladı. Şinasi bu gazete vesilesi ile siyasi, mali ve askeri konularda, acil bir hukuk reformu ihtiyacından söz etti.

Sultan Abdülmecit'in 25 Haziran 1861'de vefat etmesi üzerine kardeşi Abdülaziz tahta geçti. Abdülaziz devrinde saltanat hukuku hakkında önemli bir değişiklik olmasa da diğer kurumlarda ıslahat hareketleri devam etti. (Karal, 1995: 342-346).

Yeni Osmanlılar, hareketi Tanzimat'tan Meşrutiyet'e geçiş sürecinde yeniden yapılanma çabaları içerisinde girdi. Yeni Osmanlılar terimi hakkında çeşitli yorumlarda bulunuldu. (Fransızca Jeune, İngilizce young) başlıca iki grup için kullanıldı. 1) Osmanlı kurumlarını eski saf geleneklerine dönmesini isteyen ıslahatçılar 2) Şeriatın zamanın ihtiyaçlarını karşılayamadığını ve din-devlet ilişkisinin bir birinden ayrılması gerektiğini düşünen ıslahatçılar. Genel olarak ikinciler Avrupa'da okudu ya da bulundu. Bunlar dinsizleşmiş ve döndüklerinde hiç de iyi izlenimler bırakmayan kişiler olarak gösterildi (Berkes, 2002: 282).

Yeni Osmanlılar, medrese dışı mekteplerde eğitim aldı. Yabancı dil öğrendi. Avrupa'ya gitti ve Batı'yı aracısız tanıdı. Osmanlı ülkesinde yeni bir aydın tipi oluştu. Bu yeni kuşak, insanı kutsal sayan, onun ve toplumun sorunlarına eğilmekten hoşlanan, olayları dinsel etkilerden uzak akıl ve mantık ölçüleriyle çözmeye çalışan bir anlayışın ürünüydü (Arvasi, 2015: 49).

Yeni Osmanlılar Cemiyeti mensupları özellikle basın yoluyla Meşrutiyet ve hürriyet gibi fikirlerin topluma yayılması için çalışarak bir kamuoyu oluşturmak istedi. Osmanlı Devleti'nde meşrutî idareyi kurmayı hedefliyorlardı. Meseleyi kendince değerlendiren Yeni Osmanlılar Cemiyeti ellerindeki basın vasıtasıyla hedef tahtasına sürekli olarak Babîâlî ve yüksek bürokrasiyi koysa da eleştirilerini Padişah'a yöneltmediler. Sadrazam ve nazırların davranışları, onların siyasi muhalefetine malzeme oldu. Bu anlamda bilhassa Tasvir-i Efkâr ve Muhibir Gazeteleri Ali Paşa'yı ziyadesiyle rahatsız etti (Koloğlu, 1999: 179).

Osmanlı aydınları, Tanzimat'tan beri süregelen ıslahat girişimlerinin etkisiyle Batı'da yaygınlaşan liberal fikirleri yakından takip etmeye başladı. Osmanlı Devleti'nde

siyasi, iktisadi ve kültürel gelişmeler sağlamaya yönelik faaliyetler içeren siyasi hareketler ve bunları sağlayan şartlar oluştu (Çavdar, 1991: 10-11).

1865'te dergide Şinasi'nin yerine geçen Namık Kemal bu hususta ustasından da ileri gitti. İç ve dış meseleler hakkında merkezi idareyi hiç de alışık olmadığı şekilde eleştirdi. Öte yandan Tasvir-i Efkâr'dan daha etkili muhalefet yapan diğer bir gazete olarak Ali Suavi'nin çıkardığı Muhbir Gazetesi idi. Bu gelişmeler hükümeti, basını kontrol etmek için bir şeyler yapmaya zorladı. Zira yöneticiler devletin iç ve dış sorunlarını kendince halletmekte ve halka bu hususta bilgi vermemeyi düşünüyordu. Cemiyet, gazeteler aracılığı ile muhalifler görebildikleri bütün konuları halka bildirerek meseleyi onların da tartışmasını sağlamaya çalışıyorlardı. Basının gittikçe artan bu etkinliği 1 Ocak 1865'te ilk Basın Kanunu'nun ilanına yol açtı. Gerekçe ise mahalli basının bir kısmının ülkenin zararına yayın yapması olarak dile getirildi (Erastan, 1995: 58-59).

Batı'nın yüksek bilim ve teknolojisinin de etkisiyle gelişen ve değişen bu idealist gençler, 1867'de bir grup öncü liderleriyle Avrupa'ya gitti. Avrupa'ya gitme kararı cemiyetle yakından ilişkili bir takım gazetelere gösterilen bir tepkiydi. Avrupa'ya giden Yeni Osmanlılar bir süre sonra propaganda amacıyla yayınladıkları gazetelerini Türkiye'deki okurlarına yayabilmek için faaliyetlerine başladı.

Ali Suavi tarafından 1867/68 yıllarında Londra'da yayımlanan Muhbir, Namık Kemal ve Ziya Bey tarafından 1869/70 yılları arasında yine Londra'da ve sonra da Cenevre'de yayımlanan Hürriyet gibi gazeteler, Yeni Osmanlılar'ın düşüncelerini yaymalarında çok önemli bir rol oynadı. Bu gazetelerden Hürriyet, bir süre sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin sözcüsüydü. Yeni Osmanlılar bu gazeteyi Osmanlı Devleti'nin meşruti yönetime geçmesi ya da bir Meclis-i Mebussan'ın kurulması gibi siyasi amaç ve taleplerini iletmede kullandı (Erastan, 1995: 58-59).

Cemiyet'e, Mısır ile ilgili veraset usulünün değişmesi sebebiyle Osmanlı hükümetine kırgın olan Mısırlı Prens Mustafa Fazıl Paşa da mali destek sağladı. Bu durum Sadrazam Ali Paşa'nın şahsında hükümetin tepkisine sebep oldu. Grubun önderleri memuriyet vazifesi ile Anadolu'ya gönderildiler. Ali Suavi de Kastamonu'da vazifelendirildi. Yine bu hareketli günlerde cemiyetin ismi Yeni Osmanlılar olarak değiştirildi (Kartal, 2011: 303-307). Cemiyet liderlerinin İstanbul'dan uzaklaştırılma haberi üzerine Mustafa Fazıl Paşa onları Paris'e çağırdı. Ziya Bey ve Namık Kemal 8 Mayıs 1867'de Paris'te buluştu. Ali Suavi daha sonra onlara katıldı (Kartal, 2011: 303-307).

Avrupa'ya giden bu gençlerin düşünce ve siyasi görüşlerinin oluşmasında, gelişen Fransız edebiyatı ve buna bağlı olarak Rousseau, Voltaire, Montesque, Hugo, Moliere ve Lamartine gibi pek çok yazarın eserlerinden etkilendiler. Bu yazarların eserlerinin pek çoğu Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından Türkçeye çevrildi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin anayasal reforma giden yolda Fransız edebiyatından etkilendiklerini söylemek doğru olacaktır (Petrosyan-Güney, 2002: 900).

1868'den itibaren Hürriyet Gazetesi'ni yayımlayan Namık Kemal ve Ziya Bey devamlı olarak Osmanlı vatanseverliği ve yurt sevgisini işledi. Daha önce Londra'da Muhbir Gazetesi'ni çıkarmakta olan Ali Suavi de Paris'te Ulûm adlı yeni bir gazete yayınlamaya başladı. Radikal İslamcı Ali Suavi ile Batı'nın müspet taraflarını almaya meyilli Ziya ve Kemal Beyler arasında fikir ayrılıkları ortaya çıktı. Fikir ayrılığı kısa zamanda iyice büyüdü. Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sırasında iken grubun mali destekçisi Mustafa Fazıl Paşa'yı ikna edip beraberinde İstanbul'a getirmesi onları mali olarak çok güç durumda bıraktı. Türlü zorluklar altında faaliyetlerini sürdüren ekipten Namık Kemal ve Ziya Bey, Ali Paşa'nın 1871 Eylül'ünde vefatı üzerine İstanbul'a döndü. Ali Suavi ve diğerleri ise dönmekte ısrar etti.

Namık Kemal döndükten sonra İbret Gazetesi'nin yönetimini üstlendi. Haziran 1872'de Vatan Yahut Silistre adlı meşhur piyesinin yapmış olduğu etki devlet makamlarınca muzır bulundu. Kıbrıs'a sürülünceye kadar da bu vazifede kaldı. Bu esnada yazdığı başyazı, makale ve denemeler ona büyük ün kazandı. Kıbrıs sürgününden 1876'da Sultan Abdülaziz'in hal'linden sonra dönen Namık Kemal, V. Murat'ın kısa süreli saltanatında onun sekreteri olduysa da Abdülhamit'in iktidarı döneminde ömrü sürgünler ve küçük memuriyetlerle geçti.

Yeni Osmanlılar'ın etkisi 1876 Kanun-ı Esasinin ilanı ile en üst seviyeye çıktı. 28 Haziran 1878'de durumdan rahatsız olan II. Abdülhamit'in meclisi kapatmasıyla bu etki kesintiye uğradı (Lewis, 2007: 168). Meclisin kapatılması sonrası, Yeni Osmanlılar'ın fikirlerinin terk edildiğinin söylenmesine rağmen onlar, Tanzimat'a ve yeniliklerine karşı çıkmamaktaydı. Batı ile yakınlaşmada belli bir düzeyde kalınması Türk milletinin ve devletin bekasını var eden İslam dini hukukunun dışlanmamasını istemekle de etkilerini cumhuriyet dönemine kadar sürdürdüler (Erastan, 1995: 60). Yeni Osmanlılar, Tanzimat'ı ve getirdiği yenilikleri İslam şeriat emirleri ile eşleştirmeye, gerçekleştirmek istedikleri parlamenter sistemi de İslam'ın meşveret emri ile karşılamaya çalıştı. Batı devletlerinden kanun tercümesi faaliyetlerini de gülünç buluyorlardı. Yeni Osmanlılar'ın din ve şeriatı ayrı hareket etmedikleri, Tanzimat ve İslahat'a milli bir yenileme olarak düşünüp bunu da dini esasların kefaletinde görmeyi temel mesele saydıkları görülmektedir (Erastan, 1995: 60).

Yeni Osmanlılar'ın içinde en önemli yeri Namık Kemal ve Ziya Bey almaktaydı. Hareketin genel yöntemi onların düşüncesiyle şekillenmekteydi. İslam âleminin hemen her alanda yenilmeye başlaması ve gerilemesi, aynı zamanda Batı'yı ilim, teknik ve siyasette hâkim hale getirdi. Müslüman yerleşim birimleri Hıristiyan Batı dünyasının sömürgeci haline geldi. Bu sırada pek çok Batılı yazar İslam âleminin bu gerileyişini açıklarken sebep olarak İslam dinini gösterdiler (Erastan, 1995: 60-61).

2.4. Meşrutiyetin Yayınlanma Gerekçeleri

Osmanlı Devleti'nde reformlar yeni bir şey değildi. III. Selim'den 1876 Anayasasına kadar geçen sürede reformcuların öncelikli hedefi devletin siyasi bütünlüğünün korunması oldu. Bu amaç doğrultusunda takip edilen yollar bir birinden farklıydı. Padişah ve üst düzey yöneticilerin neredeyse tamamı XVIII. yüzyıl sonlarından itibaren ülkenin kurtuluşunu ordu ve merkezi yapının ıslahat hareketlerini şiddet kullanarak halletmeyi planlıyordu. XIX. yüzyılın ortalarında meydana gelen yeni bürokraside ise baskıcı yöntemlerin aksine herkese eşit haklar sağlayacak özgürlük ve eşitlik ilkesiyle hareket edecek bir sistem olmalıydı.

1876'da çok sayıda genç Türk aydını Osmanlı Devleti içinde siyasi ve idari reformların gerekliliğini dile getirdi. Basın yoluyla toplumun çeşitli kesimlerinden destekçi bulma yoluna gittiler. Toplumun desteğini gazeteler aracılığıyla, siyasi içerikli yazılar yazarak sağlamayı başardılar. Bu yeni Türk aydın gurubunun oluşmasında başta ıslahatçı Padişah'ların Avrupa'nın başkentlerine daimi elçilikler açması etkili oldu. Avrupa'ya öğrenci göndermesinin yanında laik okulların açılması, Avrupa uygarlığına yakınlaşmanın giderek artması, bilim ve eğitim derneklerinin kurulması ve özel sektörde yayıncılık kültürünün yaygınlaşması çok etkili oldu.

Avrupa zihniyetindeki bu aydınlar, devletin üst kademelerinde bulunan destekçileri ve 1860-1870'li yılların genç Türk aydınları Padişah'ın halkının tümünün Osmanlılar adı altında birleştirilmesi fikrini savundu. Devlet'in dağılma tehlikesi XIX. yüzyılda ciddi boyutlara ulaştı. Reformcuları, destekçileri ve din adamları ile birlikte bütün halkı bir araya getirdi (Petrosyan-Güney: 900-903).

Gerçekleştirilen reformların başarısızlığının yanında Avrupa'nın bu reformlara tepkisinin artacağı korkusu büyük hayal kırıklıklarına sebep oldu. Oluşturulacak bir anayasanın siyasette çok daha radikal ve etkili bir merhem olacağı düşünülüyordu.

Avrupa'dan özellikle de Fransız aydınlanma düşünürlerinin toplumsal sözleşmeye yönelik düşüncelerinden etkilenildi. Yeni Osmanlılar'ın ünlü şahsiyetlerinden biri olan Namık Kemal'in eserlerinde yer alan mutlak gücün devredilmezliği hükmünün yer alması gibi. Namık Kemal, devletin varlığı vatandaşlarının doğuştan var olan haklarını korumak ve vatandaşlarının sahip olduğu bu hakları garanti altına almak olduğunu savundu. Fransız aydınlanma fikrinin 1860-1870'li yıllardaki anayasal hareketin başını çekenler üzerindeki etkisi unutulmamalıdır. Namık Kemal eserlerinde Montesquieu'nün L'esprit de loi, Rousseau'nun Du Contrat Social adlı eseri ile Volney'in tarihi eserlerine doğrudan

göndermede bulundu. Türk anayasal hareketinin ideologları mutlak gücün devredilmezliği ve yasama ile yürütme yetkisinin birbirinden ayrılması gibi görüşleri bu eserden aldı (Petrosyan- Güney: 900-903).

Bu fikirlere ve bu fikirlerin Türk toplumu üzerindeki etkisine rağmen Meşrutiyetçiler, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumla da ilgilenmişlerdi. Meşrutiyetçiler, bu durumun öncelikli nedeninin aşırı vergiler, bu vergilerin tahsisatı için başvurulan yöntemler, tefecilik ve idari keyfiyet olduğunu düşünüyorlardı. Meşrutiyetçiler, ülkeyi Avrupalılara gittikçe daha bağımlı hale getiren dış borçlanma politikasına karşıydılar (Petrosyan-Güney: 900-903).

Genç Türk aydınlarının düşünceleri Türk halkında ulusal bilincin oluştuğuna bir kanıt olan Türkiye'deki ilk vatanseverlik görüşlerini ortaya koydu. Ulusal bilincin oluşmasında Yeni Osmanlılar da büyük rol oynadı. Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan ve Türk olmayan insanlar arasında bu dönemde artış gösteren milliyetçilik hareketleri Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasında büyük etkisi oldu. Bu dönemde ortaya çıkan milliyetçilik kavramı Osmanlı Devleti'ni derinden etkiledi. Bundan dolayı genç Türk aydınları Osmanlılık fikrini ortaya attı. Osmanlılık fikrinin temel içeriği ortak bir vatan olmanın yanında eşitlik ve birlik ilkesinin tanımlanmasıydı (Petrosyan-Güney: 900-903).

İlk Meşrutiyetçilerin düşüncelerinin oluştuğu bu yelpaze çoğunlukla eserlerinde yansıtıldı. Meşrutiyet hareketinin başını çekenler genelde doğuştan iyi yorumculardı. Bu doğrultuda Meşrutiyetçilerin XIX. yüzyılın ikinci yarısı XX. yüzyıl başlarında dergilerde yayımladıkları makalelerinin yenilikçi ve reformcu düşünceleri geliştirdikleri ve güçlendikleri ölçüde etkili olduklarını söylenebilir. Türk yorumculuğu bu dönem boyunca sosyal reformun önemli bir aracı oldu. Bu bağlamda yorumculuk olgusu reform mücadelesi ve ilk anayasanın oluşmasında hayati bir rol oynadı. Yine Meşrutiyetçilerin propaganda faaliyetleri ne kadar güçlü olursa olsun 1876'da ülke ciddi bir siyasi kriz içindeydi. Balkanlar'da meydana gelen isyan hareketleri, Rusya ile meydana gelen siyasi kriz ve Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti iç işlerine karışmasını önleme çabası anayasanın ilanını meydana getiren en önemli sebeplerdi (Petrosyan-Güney: 900-903).

Bu dönemde devlet çaresizlikler içinde sendeliyordu. Ekonomik durum, kuraklık ve verimsiz geçen hasat dönemi de ülkeyi çok zor durumda bıraktı. 1875 yılında devlet kısmi iflasını ilan etti. Buna bağlı olarak Bulgaristan ve Bosna-Hersek'te ayaklanmalar baş gösterdi. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti iç işlerine daha fazla karışır hale geldi. Bu ortam karşısında İstanbul'da hükümet karşıtı gösteriler başladı. Bu gösteriler Osmanlı sultanı I. Abdülaziz'in tahttan indirilmesine sebep oldu.

Anayasanın akıbetine 22 Aralık 1876'da ilanından önce bir gurup nazır bir kez daha anayasanın ilan edilmesine karşı çıktılarsa da Mithat Paşa, anayasanın ilan edilmemesi durumunda istifa edeceği tehdidinde bulunarak kabineyi bu kararı almaya zorladı. Mithat Paşa'nın istifa etmesi İstanbul konferansı arifesinde devleti zor duruma sokacağından anayasa karşıtı olanlar geri çekildi.(Petrosyan-Güney: 903-906).

2.5. Meşrutiyetin İlanı (23 Aralık 1876)

Tanzimat Fermanıyla kabul edilen tabii hak ve yükümlülükler zamanla unutuldu. Keyfi yönetim tarzı ve baskıcı idaresi tekrar başladı. Sultan Abdülaziz, görevinde başarılı bulmadığı memurları sürgün etmeye başladı. Büyük memuriyetler rüşvet karşılığı dağıtılır oldu (Berkes, 2012: 21-26). Devletin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntılar da devleti zor durumda bıraktı.

İşte devletin bu kötü durumu ülkenin bazı aydın ve devlet adamlarını olumsuz yönde etkiledi. Devleti eski gücüne kavuşturmak ve modernleştirmek isteyen genç aydın ve yöneticiler, görüşleriyle dönemin devlet adamları ve kısmen de olsa kamuoyu üzerinde etkili oldu. Bu genç aydınlar devletin bu kötü gidişatının ancak meşruti bir yönetimle sağlanacağını düşünüyorlardı. Bu yönetim şeklinin uygulanması için devletin sosyal, siyasi ve hukuki yapısındaki gerekli değişikliklerin yapılması konusunda çalışmaya başladı.

Tanzimat Fermanı sonlarında gelişen bu entelektüel hareketin temsilcilerine de Genç Osmanlılar denildi (Uçarol, 2015: 396-397). Bunların başında, Ali Suavi, Şinasi, Ziya Paşa, Namık Kemal ve Ağâh Efendi gibi önemli şahıslar bulunuyordu. Genç Osmanlılar Avrupa ve İstanbul'da çıkardıkları Ulum ve İbret gibi gazetelerde insan hakları, eşitlik, hürriyet adalet, vatan sevgisi, Meşrutiyet, Meclis sistemi ve Anayasal sistem gibi konular işliyorlardı. Bu grubun idare kademelerinde de destekçiler vardı. Mithat Paşa, Hüseyin Avni Paşa, Mütercim Rüştü Paşa gibi önemli şahıslardı (Burak, Gazi Ün: 292).

Bu aydınlar 1865'de Genç Osmanlılar Cemiyeti adı altında gizli bir örgüt kurdular. Cemiyet'in örgütlenmesi ve çalışma yöntemi İtalya'daki Carbonari Teşkilatı örnek alınarak düzenlendi. Cemiyet kısa sürede gelişerek çapını da genişletti.

Genç Osmanlılar yeterli derecede geliştiklerini düşünerek 1867'de Bab-ı Âliyi basarak Sadrazam Ali Paşa'yı saf dışı bırakıp Mahmut Nedim Paşa'yı Sadrazamlığa getirmeye çalıştı. Devlet bu durumdan haberdar olunca başarılı olamadılar. Cemiyet üyelerinden bir kısmı yurt dışına kaçtı. Aynı yıl bunlara Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi ve bazı cemiyet üyeleri de katıldı. Paris'te toplanan bu gençler, Osmanlı Devleti'ne kırgın olan Mustafa Fazıl Paşa'nın kendilerine bağladığı maaşla faaliyetlerini sürdürdüler (Uçarol, 2015: 397).

Genç Osmanlılar Cemiyeti 1870'e kadar Avrupa'da Padişah ve hükümete karşı çalışmalarını sürdürdü. Abdülaziz'in Avrupa gezisi sırasında Mustafa Fazıl Paşa'yı ikna edip yanında getirmesi cemiyeti zor durumda bıraktı. 1871'de Ali Paşa'nın ölümü üzerine Namık Kemal'in de içinde bulunduğu cemiyet üyelerinin bir kısmı ülkeye döndü. Bu da Padişah ve hükümete karşı yapılan muhalefeti bir süre duraklattı (Karal, 2011: 312-313).

1875'ten itibaren Osmanlı Devleti'nin iç ve dış sorunları gittikçe artmaya başladı. Bunların etkisiyle ülkede bunalım ve karamsarlık baş gösterdi. Abdülaziz ve hükümete karşı muhalefeti güçlendi. Abdülaziz 30 Mayıs 1876'da tahttan indirildi ve yerine V. Murat geçirildi.

Abdülaziz'in tahttan inmesini sağlayanlardan biri de Şura-i Devlet Reisi Ahmet Mithat Paşaydı. Mithat Paşa'ya göre devletin ayakta kalabilmesinin tek çaresi Meşrutiyeti ilan etmektir. V. Murat'ın Padişah olduğu sırada ülke kargaşa, çöküntü ve karamsarlık içindeydi. Halk velayet sırasında özellikle keyfi yönetim aleyhindeki düşünceleri sebebiyle V. Murat'ın tahta oturmasından halk umutluydu. Padişah daha ilk günlerdeki tutumu ve anayasaya karşıtlığıyla bu umutları yıktı. Hastalığı da giderek arttı.

Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa başkanlığında toplanan bakanlar kurulu V. Murat'ın tahttan indirilmesine karar verdi. Tahta ise Meşrutiyeti ilan etmesi karşılığında velayet II. Abdülhamit'i Padişah yapılmasına aksi halde kardeşi Mehmet Reşat'ın bu makama getirilmesine karar verdi.

Hükümetin bu kararı Meşrutiyet'in bir an önce yayımlanmasını isteyen Mithat Paşa tarafından II. Abdülhamit'e bildirildi. O da bir anayasa yapılmasını ve Meşrutiyet yönetiminin kurulmasını kabul etti. II. Abdülhamit 31 Ağustos 1876'da Padişah oldu (Karal, 2011: 364-367).

II. Abdülhamit tahta çıktıktan sonra halka yayınlacağı hattı hümayunun hazırlanması işini Mithat Paşa'ya verdi. Onun hazırladığı metinden Meşrutiyet ve İslahat gibi kelimeleri çıkarttırdı. Padişah ile Mithat Paşa arasında ilk fikir ayrılığı ortaya çıktı (Karal, 2011: 5-8).

II. Abdülhamit sözünü yerine getirmek amacıyla bir anayasa meydana getirmek için mülkiye memurları, müderris ve iki de asker olmak üzere 28 kişiden oluşan özel bir komisyonun kurulmasını sağladı. Komisyonun başkanı Mithat Paşa'ydı.

Bu özel komisyon ilk toplantısını 24 Eylül 1876'da yaptı. Bu anayasa, Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yardımlarıyla Fransa ve Belçika yasaları örnek alınarak oluşturuldu. 140 maddelik bir tasarı hazırlandı. Sadrazam Mehmet Rüştü Paşa'nın ısrarıyla tasarıda bazı değişiklikler yapılarak Padişah'ın onayından geçti. Gerek görülmesi halinde bazı kimselerin ülke dışına gönderilmesi maddesini ekletildi (113.). Bu maddeye Mithat Paşa, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın şiddetle karşı çıkmasına rağmen anayasaya konu (Uçarol, 2015:399).

İlan edilen Kanun-u Esasi (anayasa) 119 maddeden oluşmaktaydı. Buna göre yürütme işlerinin gerçek yapıcısı, düzenleyicisi, bakanları doğrudan seçen ve yöneten Padişah'tı. Yasama işleri Mebusan Meclisi ve Ayan Meclisi gibi görünse de gerçekte yine Padişah'a bağlı olacaktı. Ayan Meclisi üyelerini hayat boyu Padişah, Mebusan Meclisi üyelerini de elli bin kişiye bir üye olmak üzere halk seçecekti. Meclisin feshi yetkisi ise Padişah'a aitti. Padişah'ın istediği kimseyi hükümetin güvenini bozduğu gerekçesiyle memleketten uzaklaştırmak, memleket dışına sürmek yetkisine sahipti. Bütün bunlar da devletle ilgili yetkilerin tümü gerçekte Padişah'ta toplandığını gösteriyordu. Her şeye rağmen anayasanın ilanı ülkede büyük sevinç yarattı (Uçarol, 2015: 400-401). Özellikle gayri Müslimler bu gelişmeden memnundular. Çok geçmeden Padişah ile Sadrazam Mithat Paşa arasında yetki paylaşımı konusunda sorunlar çıkmaya başladı. Yeni sistemden hoşnut olmayan kesimler de bu anlaşmazlıkları körükliyorlardı.

Yaşanan bu olaylar Anayasa yapıcılarının görevlerinden azledilmesine yol açtı. Mithat Paşa önce görevinden azledildi. Ardından yargılanarak idama mahkûm edildi. Cezası müebbet hapse çevrilerek Taif'e sürgüne gönderildi. İlk Osmanlı Parlamentosu 19 Mart 1877 günü açıldı. Meclis'i Umumi'nin ikinci toplantısı 13 Aralık 1877-14 Şubat 1878'de yapıldı. Meclisin eleştirici ve denetleyici tutumu Padişah'ı oldukça tedirgin etti. Bu sırada Rus orduları da Yeşilköy'e kadar yaklaştı. II. Abdülhamit muhtemel bir darbeden çekiniyordu. Olağanüstü durumu bahane ederek Kanun-i Esasi'nin 7. maddesine dayanıp meclisi kaldırdı. Tatil edilen ve bir daha toplantıya çağrılmayan Meclis'i Umumi'nin ortadan kalmasından sonra Kanun-i Esasi hukuken değilse bile fiilen bitti (Burak, Gazi Ün: 294-295).

3. II. ABDÜLHAMİT'İN ŞAHSİYETİ VE YÖNETİM ANLAYIŞI

3.1.II. Abdülhamit'in Şahsiyeti

II. Abdülhamit, 21 Eylül 1842'de doğdu. Sultan Abdülmecit'in ikinci oğlu ve annesi Tirimüjgan Kadın Efendi idi. Tirimüjgan Kadın Efendi Çerkezler'in Sapsığ koluna mensuptu. İnceliği, nezaketi ve güzelliği ile meşhurdu. Yeşil elâ gözlü, açık kumral ve gayet uzun saçlı, beyaz tenli, endamlı, çok güzel bir kadın idi (Osmanoğlu, 2015: 18). II. Abdülhamit, Osmanlı Sultanlarının 34'üncüsü olup, 31 Ağustos 1876'da Osmanlı tahtına oturdu. 27 Nisan 1909'da tahttan indirilene kadar 33 yıl hükümdarlığını sürdürdü. Hayatının son on yılını önce Selanik sonra da İstanbul'da gözetim altında geçirdi. 10 Şubat 1918'de Beylerbeyi Sarayı'nda vefat etti (Arvasi, 2015: 73).

II. Abdülhamit, orta botlu, iri burunlu, kalın ve etkili bir sese sahipti. Gözleri yeşil ile elâ karışımı renginde ve keskin bakışlıydı.

II. Abdülhamit, küçük yaşlarda annesini kaybetti. Babası Abdülmecit tarafından çocuğu olmayan Perestu Hanım'a emanet edildi. Perestu Hanım, II. Abdülhamit yetişmesi ve eğitimi ile özel olarak ilgilendi. Perestu Hanım, ona annesi gibi baktı ve mirasını da ona bıraktı. II. Abdülhamit, Padişah olduğu zaman Perestu Hatun'ı Valide Sultan ilan etti.

II. Abdülhamit, çocukluğunda zayıf, çelimsiz, sık sık hasta olan ve öksüzlüğünün verdiği yalnızlığı da düşündüğümüzde çevresi tarafından acıma duygusuyla karışık bir sevgi ile büyümüştü. Her ne kadar babası tarafından sevilse de dönemin de etkisiyle Sultan Abdülmecit onunla yeteri kadar ilgilenememişti. Abdülhamit, sağlam bir kişiliğe ve lideri özelliğe sahip bir Sultan idi.

II. Abdülhamit'in karakterinin oluşmasında yaşamış olduğu çocukluğun ve ailevi talihsizliklerin de etkisi büyüktü. II. Abdülhamit, içine kapanık yalnızlığı seven kendi kendine yeterli olmayı tercih eden ve mücadeleci bir hal-i ruha sahipti. Çok sonraları kendisi de bu durumu şöyle ifade etti: İnsan, içinde yaşadığı hayat şartlarının etkisine göre oluşur ve kişinin yetişmesinde tahsil ve terbiyenin mühim yeri vardır. Benim hangi şartlar altında yetiştiğim her zaman unutuluyor. Kız ve erkek kardeşlerim sevilip şımartılıyordu. Bilmediğim bir sebeple babam bana iyi davranmazdı. Beni yalnız zavallı kardeşim Murat anlardı. Çocukluğumdan beri ciddi bir tabiatım vardı. Oyun oynamayı sevmezdim. Daha çok küçük yaşında beşeriyetin mevcudiyetine dair ciddi mevzular üzerine tefekkür etmeye başladım. Hayalperesttim. Hocalarım beni azarlardı ve babama şikâyet ederlerdi. Etrafımdakilerin beni anlamadıklarını hissederek içime kapanmıştım dedi (Arvasi, 2015: 74).

Abdülhamit'in çocukluktan geçliğe geçtiği ilk yılları Tanzimat döneminin en hareketli ve fırtınalı yıllarıydı. Abdülhamit, buna rağmen bu kalabalık sarayın şaşaalı, neşeli ve savurgan ortamının dışında kaldı. Kendi halinde sade ve gösterişsiz bir hayat sürmeyi tercih etti. Abdülhamit, amcası Abdülaziz ve kardeşi Murat'ın ardından üçüncü varis olduğundan bütün şehzadeler gibi sarayda özel eğitim gördü. Geleneksel eğitimin yanı sıra Avrupa kültürünün saraya kadar giren etkileriyle, Fransızca ve Batı müziği dersleri aldı (Arvasi, 2015: 75). II. Abdülhamit, özel hocalarla eğitildi. Gerdankıran Ömer Efendiden Türkçe, Ali Mahvi Efendiden Arapça ve diğer ilimleri öğrenirken Lütfi Efendiden Osmanlı Tarihi, Edhem ve Kemal Paşalarla Gardet adındaki bir Fransız'dan Fransızca, Guatelli ve Lombardi adındaki iki İtalya'ndan musiki eğitimi aldı (Özcan, 2002: 909). Politik zekâsı sebebiyle amcası Abdülaziz, onun serbest bir ortamda yetişmesine izin verdi. Mısır ve Avrupa seyahatine onu da götürdü. II. Abdülhamit, amcası ile birlikte sürdürdüğü Avrupa seyahati sırasında (İngiltere, Fransa, Almanya ve Avusturya), çağın en gelişmiş teknolojilerini (Buharlı Gemi ve Tren) yakından tanıma imkânı elde etti. Avrupa gezisinin Abdülhamit için faydalı oldu. II. Abdülhamit, gezi sonucunda Fransa'yı bir eğlence ve debdebe yeri, İngiltere'yi servet, ziraat ve sanayi ülkesi olarak değerlendirirken, Almanya'nın yönetimi, askeri ve disiplini beğendi. Sultanlığı esnasında Osmanlı ordularının eğitimini Alman subaylara verdi (Arvasi, 2015: 76).

II. Abdülhamit, şehzadeyken sağlığına çok düşküdü. Temiz ve itinalı giyinirdi. Daima erken kalkar, sünnete ve namaza çok bağlı olduğu için son derece iffet ve edep

sahibiydi. Ayşe Osmanoğlu: Beş vakit namazını kılar, Kur'ân'ı Kerim okurdu. Gençliğinde Şazeli Tarikatı'na girdi. Daima camilere devam etti. Ramazanlarda Süleymaniye Camii'nde namaz kıldı. O zamanlar camide açılan sergilerden alış veriş ettiğini hikâye tarzında anlatırdı. Camide namaz kıldığı günlerin birinde Hamza Zafir Efendi adında muhterem bir şeyhe tesadüf edip onunla ahbab oldu. Bu tarikata bu suretle katıldı. Keza, Yahya Efendi Tekkesi'nin büyük şeyhi olan Abdullah Efendi vasıtasıyla Kadiri Tarikatı'na katıldı. Kendini her yönden yetiştirdi. Fevkalade piyano çaldığı gibi edebiyata da düşküdü. Şiir yazmak ve kitap okutmak da en hoşlandığı faaliyetler arasındaydı. Başlıca eğlencem musiki dinlemek ve marangozhanemde çalışmaktan ibaretti. Bunlarla uğraşırken yorgunluğumu hissetmiyorum. Gençliğimde faal bir hayat geçirdiğim halde şimdi muattal yaşıyorum. Uykuyu bile rahat uyuyamadığım için kitap okutmak bana ninni gibi geliyor. Yarısını dinlemeden uyuyakalıyorum. Aklıma takılıp da uykumu kaçırmam diye ciddi eserler okutmuyorum diyordu. (Osmanoğlu, 2015: 28).

II. Abdülhamit'in babası 1861'de vefat edince tahta Sultan Abdülaziz geçti. Tarabaya'daki yazlığı, Maslak'taki köşkü ve Kâğıthane'deki çiftliğinde geçen daha sükûnetli bir hayatı tercih etti. II. Abdülhamit'i yakından tanıyanların ifadelerine göre çok tutumlu ve tedbirli idi. şaşalı yaşamdan nefret ederdi. Hanımı çocuğu ve birkaç cariyesi ile birlikte düzenli bir yaşantısı vardı. İkâmetgâhını mütemediyen ziyaretçilere açık tuttu. Yerli ve yabancı devlet adamlarıyla yaşadıkları devrin olaylarını değerlendirir, onların fikirlerini alırdı. Padişahlığı döneminde de bu hayat anlayışını sürdürdü. II. Abdülhamit, hiçbir zaman aşırı zevk ve sefahate bulaşmadığı gibi içki'den de hep uzak durdu (Özcan, 2002: 909).

II. Abdülhamit, çok merhametliydi. Büyük düşmanları bile ağır cezalara çarptırmak yerine onları bol maaşlı sürgünlere gönderirdi. Sultanlığı boyunca kan dökmemeye hassasiyet gösterdiyse de isyanlar, adi ve siyasi suçlar dışında Osmanlı tarihinde en az kan dökülen dönem oldu.

II. Abdülhamit'in siyasi dehasının yanı sıra fevkalade zekâsı ve hafızasıyla meşhurdu. Onunla aynı dönemde yaşayan yabancı bürokratların çoğu, onun döneminin bütün devlet adamlarının üstüne çıkan bir zekâ ve tecrübeye sahip olduğu konusunda birleşiyorlardı. O hususi muamelelerinde oldukça nazik davranırdı. Herkesi hoşgörü ile karşılardı. Çok güzel ve tatlı bir erkek sesine sahipti ve çok güzel konuşurdu. Hiç kimseye hatta çocuklara bile sen diye hitap etmemesi birçok insanın kendine bağlanmasına vesile oldu. II. Abdülhamit'i şahsen tanıyan yabancılar, hiç de ümit etmedikleri bir şahsiyetle karşı karşıya geldiklerini hatıralarında dahi belirtmekten geri durmadılar (Öztuna, 1994: 415).

II. Abdülhamit hakkında birkaç örnek verebiliriz. Mesela Avusturya-Macaristan hariciye nazırı Koltül Jül Andrası: Diyebilirim ki zamanımızda hiçbir hükümdarın şahsiyeti, idare ettiği devletin mevcudiyeti üzerine bu kadar kuvvetle etkili olmadı. Filo Amiral Lord Fisher: şahsen II. Abdülhamit'e karşı derin bir hürmetim var. Bizim sefirimiz onun bütün Avrupa'nın en mahir ve en seri intikale sahip bir diplomatı olduğuna hükmetmekteydi. Mrs G. Max Müller 1897 senesindeki hatıralarında II. Abdülhamit'i şöyle anlattı: Kartal burunlu, derinlere nüfuz eden bakışlı, orta yaşlı bir adam. Bir subay ceketi giymiş ama hiçbir rütbe işareti ve apoleti taşıyor. Selamlıklarda arabasına yalnız Müşir Paşa'yı alıyordu. Ziyaretimizde protokol icabı Türkçe konuşuyordu. Bir ara Fransızca da konuştu. Çok zeki idi. Çok güzel konuşuyordu. İyi kalpli ve merhametliydi. Çocukları çok seviyordu diye anlattı (Arvasi, 2015: 80).

.2. II. Abdülhamit'in Dış Siyaseti

II. Abdülhamit'in politikalarının belirlenmesinde 1876'da Karadağ ve Sırbistan Savaşı, 1877-78 Osmanlı-Rus (93) Harbi, 1881'de Tunus'un Fransızlar tarafından işgali, 1882'de İngilizlerin Mısır'a el koyması gibi olaylar etkili oldu (Özbilgen, 1999: 263-265).

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı özellikle de Rusya'nın 1870'lerden sonra izlediği Panslavist politikalar yüzünden ortaya çıktı. Rusya, Bulgaristan Kilisesi'nin Rum Ortodoks Kilisesi'nden ayrılmayı başardıktan sonra Kilise üyeleri kanalıyla Balkanlar'da çok yoğun

bir propagandaya başladı. Balkanlar'da isyan çıkartıp tüm Balkan milletlerini ayaklandırarak tarihi emellerine ulaşabileceğini düşünüyordu. 1875'te Hersek'te çıkan ayaklanmayı Osmanlı Devleti bastıramadı(Bolat, 2014: 18-20).

Osmanlı Devleti Bosna-Hersek'teki isyanı bastıramayınca bir takım ayrıcalıklar vermek zorunda kaldıysa da olayların önüne geçemedi. Avusturya ise, Balkanlar'da meydana gelen bu Slav hareketlerinin, kendi ülkesinde bulunan Slavları etkileyeceği endişesiyle Balkanlar'da mevcut durumun korunmasına yönelik politikalar izledi. Hersek isyanında Osmanlı Devleti'ne dolaylı da olsa yardım etti(Bolat, 2014: 18-20).

Avusturya'nın bu türden çabalarına rağmen Balkanlar'daki bu ayaklanmalar engellenemedi. Avusturya, Rusya ve Almanya 1876'da Balkanlar'ın mevcut durumunu görüşmek üzere Berlin'de bir konferans düzenledi. Bu devletler, Osmanlı Devleti'ne verdikleri bir nota ile Balkanlar'da bir takım ıslahatların yapılması talebinde bulundu. İngiltere, bağımsız bir devletin egemenlik hakları ile bağdaştıramadığı için bu notaya (Berlin Memorandumu) katılmadı (Uçarol, 2015: 390-395).

İngiltere'nin bu tavrı memorandumun hükümsüz kalmasına yol açtı. Ayaklanmaya, 2 Temmuz 1876'da Sırbistan ve Karadağ'da katıldı. Avusturya ile Rusya duruma şimdilik müdahil olmadıysa da savaşta Osmanlı Devleti'nin üstün gelmeye başlaması Rusya'yı harekete geçirdi. Rusya, Osmanlı Devleti'nden derhal savaşa son vermesi talebinde bulundu. 12 Aralık 1876'da Rusya, Avusturya, Fransa ve Almanya İstanbul Konferansı'nda bir araya geldiler fakat sorun çözülemedi (Uçarol, 2015: 390-395).

Bu sıralarda Osmanlı Devleti'nin iç politikasında önemli bir gelişme yaşandı. Bir süredir Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyeti ilan ettirebilmek için faaliyet yürüten Genç Osmanlıların çabası ile V. Murat tahttan indirildi. Meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta çıktı (31 Ağustos 1876). 1876'nın 12 Aralık'ında büyük devletler Andurassy Notası'ndaki hususları ve Bosna-Hersek ile Bulgaristan'a özerklik verilmesi konusunu görüşmek üzere İstanbul'da toplandı. Bu konferansın hem Osmanlı Devleti aleyhine alacağı kararları engellemek ve hem de bu vesile ile Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışılmasını önlemek amacıyla hazırlanan Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesi uygun görüldü. 23 Aralık 1876'da Kanun-ı Esasi ile birlikte Meşrutiyet ilan edildi(Bolat, 2014: 18-20).

Kanun-ı Esasi'nin ilan edilmesine pek bir tepki göstermeyen Avrupa devletleri, Bosna-Hersek ve Bulgaristan için özerklik talep etmesiyle konferanstan bir sonuç alınamadı. Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ne savaş açabilmesi için en uygun bahane oldu (Karpas, 2012: 69).

Balkanlar'daki gelişmeler karşısında tarafsız kalmayı tercih eden İngiltere, Rusya'nın çıkarlarına ters tutumu karşısında cephe almaya başladı. İngiltere'nin, Osmanlı büyükelçisi Henry Elliot konferansa İngiltere temsilcisi olarak katıldı. Konferansta Osmanlı Devleti'ni destekleyerek konferans kararlarının Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesinde büyük payı oldu. Rusya, Balkanlar'da yapılmasını istediği reformlar için yeni bir konferans toplanması teklifinde bulduysa da bu teklifin Osmanlı Devleti tarafından reddedilmesi üzerine 24 Nisan 1877'de Osmanlı'ya savaş ilan etti. Böylece 1875'te Bosna-Hersek İsyanı ile patlak veren olaylar, Osmanlı Devleti için ağır sonuçlar doğuracak olan bir savaşın çıkmasına neden oldu. İngiltere ve Avusturya'nın engelleme çabalarına rağmen başlayan savaşın sonunda, ağır bir mağlubiyete uğrayan Osmanlı Devleti oldukça ağır hükümler taşıyan 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşmasını imzaladı (Ülman, 282).

Rusya, bu antlaşmayla Panslavist politikalarında beklentilerini fazlasıyla kazanmış görünüyordu. Osmanlı Devleti, kendisi açısından son derece ağır sonuçlar içeren bu antlaşmanın maddelerinin kendi lehine yumuşatılması için Rusya ile uzlaşma yoluna gittiysede Rusya buna yanaşmadı. Osmanlı Devleti son çare olarak Avrupa devletlerinden yardım istedi. Ayastefanos Antlaşması'na en büyük tepkiyi Avusturya ve İngiltere gösterdi. Avusturya, Rusya'nın daha önce kendisiyle imzaladığı Peşte Antlaşması'nı çiğnediğini ve kendisinin Balkanlar'daki çıkarlarının dikkate alınmadığını dile getirirken İngiltere ise, bu savaş sonucunda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumayı bıraktı (Uçarol,2015: 382).

II. Abdülhamit'in saltanatının başında yaşanan 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı, Osmanlı Devleti açısından bir nevi felaket dönemi oldu (Armaoğlu, 2014: 522-525). Bu savaşın sonucunda yaşananlar ise Padişah'ı farklı arayışlara itti. Padişah, ilk iş olarak Osmanlı Devleti'nin iç ve dış problemlerini kendi istediği biçimde şekillendirmek maksadıyla 14 Şubat 1878'de Meşrutiyet yönetimine son verdi. II. Abdülhamit, büyük devletlerin artık Osmanlı toprak bütünlüğü için çaba harcamayacaklarını ve Osmanlı Devleti'ni kendi çıkarları doğrultusunda paylaşmak istediklerini gördü. Gelişmeler bunun sadece büyük devletlere ait bir düşünce olmadığını, Balkanlar'da Avrupa desteği ile oluşmuş devletlerin ve ülke içinde yaşayan farklı unsurlarında aynı düşüncelere sahip olduklarını gösterdi. (Bolat, 2014: 20).

1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin işlerinde önemli roller almaya devam etti. Reformların bir kısmını zorla kabul ettirerek Osmanlı Devleti'ni yavaş yavaş bölmeye başladı. Rus tehdidi karşısında Osmanlı Devleti'nin kalan toprak bütünlüğünü sağlamak için İngilizler 1878'de Kıbrıs'ı işgal etti. 1830'da Fransızlar Cezayir'i işgal edip Tunus'ta yeni ilerlemeler gerçekleştiriyordu. İtalyanların bölgeye doğru ilerlemesinden korkan Fransızlar, 1881'de Tunus sınırından Cezayir'e gerçekleştirilen bir saldırıyı bahane ederek tüm ülkeyi yani Tunus'u işgal etti ve yerel otoriteleri Fransız koruyuculuğunu kabul etmeye zorladı. Bab-ı Ali bu gelişmeler karşısında daha üç yıl önce Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti eden Avrupalı güçlere başvurdu. Olumlu bir cevap alamadı. Avrupalı devletlerin bu tutumu gösterdi ki önemli olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü değil Avrupalı devletlerin çıkarlarıydı. 1882'de de İngiltere Mısır eyaletini işgal edince Osmanlı Devleti daha büyük bir prestij kaybına uğradı. İngiltere bu işgalin sebebi olarak Eylül 1881'de ordu içinde bulunan birkaç yerel üst düzey subaydan biri olan Albay Ahmet Urabi'nin başını çektiği isyan hareketi olarak gösterdi.

İngiltere ile Fransa Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarını ele geçirirken Balkanlar'da yeni bağımsız olmuş devletler de Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak şekilde topraklarını genişletmek istiyorlardı (Karpas, 2002: 311). Bütün bu gelişmeler karşısında II. Abdülhamit ve yöneticileri dış politikayı genel anlamda denge politikası üzerine kurdular. II. Abdülhamit ve çevresindeki danışmanlar bunu temel düşünce olarak görüyorlardı. Padişah, Osmanlı Devleti'nin toparlanabilmesi için zamana dolayısıyla barışa ihtiyacı olduğunu düşünüyordu (Akarlı, 1999: 257-258).

II. Abdülhamit, Osmanlı Devleti'nin varlığına yöneltilen en büyük tehlikenin İngiltere'den geleceğine inanıyordu. İngiltere'ye karşı mücadele etmeye kararlıydı. Bu yüzden de İngiltere'ye karşı Rusya ile dostluk kurmaya yöneldi (Eraslan, 2014: 22). İngiltere hala dünyanın en güçlü devleti olmakla beraber neredeyse onun kadar güçlü bir Almanya doğdu. İngiltere'nin Mısır yüzünden Fransa ile Tunus yüzünden de İtalya ile araları açıldı. Balkanlar'da çıkarları çatışan Rusya ile Avusturya'nın arası iyi değildi. Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya başlayan II. Abdülhamit bir yandan da Almanya'ya yanaştı. Fransa'yı da rahatsız etmemeye dikkat ediyordu. Balkan devletlerinin birbiri arasındaki mücadelesini de çıkarınca kullanıyordu. Bu esaslar üzerinde şekillenen politika genel olarak uygulanmış olmakla beraber bazen de denge unsurları değişti. Örneğin, 1885'te İngiltere'ye karşı Rusya ve İran ile ittifak gündeme gelirken, 1890'lı yılların müttefiki Almanya oldu (Akarlı, 1999: 271). Bu büyük devletler arasında ince hesaplı ve dikkatli bir denge politikası izleyen Padişah Osmanlı Devleti'ni bir bakıma İngiltere'ye bağımlı olmaktan çıkardı (Akarlı, 1999: 258).

3.3. II. Abdülhamit'in İç Siyaseti

3.3.1. Osmanlılık

Osmanlı Devleti'nin genişlediği topraklar üzerinde çeşitli din ve etnik kökenlere bağlı çok sayıda grubun bulunduğunu ve bütün bu grupları Osmanlı siyasi sisteminin oluşturduğu bir denge içinde örgütlemeye çalıştı. Osmanlı yöneticileri millet sistemi adını verdikleri bir sistem çevresinde örgütlenirdi. Buradaki millet terimi bizim bugün

kullandığımız anlama gelmeyip, dini cemaat anlamına gelmekteydi (Hanioğlu, 1981: 1389-1391). Bu sistem Fransız İhtilali sonrasında kadar bir sorunla karşılaşmadı.

Fransa'da yeşeren milliyetçilik akımının tüm Avrupa'ya yayıldığı gibi Osmanlı Devleti topraklarına da yayıldı. Bu akım Yedi Ada kanalıyla Balkanlar'a da yayılmaya başladı. Milliyetçilik akımını önlemek amacıyla 1815 Viyana Kongre sonucunda İngiltere, Fransa ve Kutsal İttifak devletlerinin katılımıyla çeşitli önlemler alınmaya çalışılsa da ilk patlama Osmanlı Devleti'nde meydana geldi (Hanioğlu, 1981: 1389-1391).

Yunan İsyanı (1812-1829) birçok bakımdan çok büyük önem taşımaktadır. Birincisi milliyetçilik hareketiyle başlayan bu isyanın bağımsızlıkla sonuçlanması, ikincisi hareketin arkasında çeşitli yerlerde şube açmış olan milliyetçi ve ihtilalci bir cemiyetin bulunması (Etnik-i Eteryay), üçüncüsü bu bağımsızlık hareketinin Osmanlı Devleti içinde bulunan diğer unsurlara da örnek olmasıdır (Hanioğlu, 1981: 1389-1391).

Osmanlı Devleti'nin kurmuş olduğu dengenin karşılaştığı ikinci büyük sorun ise devletin bir modernleşme sürecine girmiş olmasıdır. Osmanlı Devleti bu tür hareketlerle uğraşabilecek ve bu alanda uluslararası baskıya karşı durabilecek gücü yoktu.

İşte bu noktadan itibaren Osmanlı Devleti yeni bir kimlik arayışına girdi. Başta Tanzimat Fermanı olmak üzere bütün modernleşme hareketleri, bir yanda Batı tipi kurumları oluşturulmaya çalışılırken diğer yanda Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan çeşitli unsurlar arasındaki farkları kaldırma çabası içine girdiler. Başta hukuki alanda olmak üzere reform hareketlerinin arkasında bir Osmanlıcılık fikri oluştu (Hanioğlu, 1981: 1389-1391).

II. Abdülhamit, 1876 Kanun-u Esasi'nin yürürlüğe konulmasıyla bir anlamda Tanzimat ricalinin yani Mithat Paşa'nın Osmanlıcılık politikası ulaşabileceği en üst seviyeye ulaştı. II. Abdülhamit, 1878'de meclisi tatil etmesiyle bu siyaset ikinci plana atıldı (Hanioğlu, 1981: 1372).

3.3.2. İslamcılık

Geçmişte yapılan tüm yeniliklere rağmen, istenilen başarı elde edilemedi. Bu durum Genç Osmanlıları daha da güçlendirdi. Genç Osmanlıların bir kısmı İslam'ı tercih ediyorlardı. Yani her şey bizde mevcut, yeter ki kullanmasını bilelim diyorlardı ki bunların başında Namık Kemal ve Ali Suavi gelmekteydi.

Genç Osmanlılar, devletin kötü gidişatını durdurmanın yollarını ararken, İslamiyet'i güçlendirici bir unsur kabul ediyorlardı. Yani Müslüman ve gayri Müslim vatandaşları bir arada aynı ülke ve aynı toprak üzerinde yaşayabilmeyi arzuluyorlardı. Bunu yaparken de Avrupalı devletlerin üstünlük psikolojisini yok edip İslamiyet'i meşrulaştırmak istiyorlardı. İslamiyet, Batı'da demokrasi ve insan hakları adına alınan tüm yeniliklere sahipti. Önemli olan onu uygulayabilmek veya yorumlayabilmektir (Küçük Sevil, 2005: 25).

Meşveret ve Biat cumhuriyet ve demokrasinin iki İslami kaynağı olarak gösterildi. Yani meşveretle parlamenter sistem sağlanırken, demokrasinin kaynağını oluşturan halk iradesi ise Biat ile zaten İslamiyet'te mevcuttu. Yeni Osmanlılar içerisinde yer alan Ali Suavi, Namık Kemal gibi aydınlar, fikirlerini büyük oranda İslami geleneğe bağlayıp, şer'i kanunları savundular (Küçük Sevil, 2005: 25).

II. Abdülhamit, siyasi, ekonomik ve askeri problemlere karşı koyabilmek için Anadolu'nun dışındaki Müslümanlardan faydalanmak, onların da yardımını sağlamak istedi. Bunu yaparken de Hilafet merkezi İstanbul'dan çok uzak olan Müslümanları, tarikat şeyhleri veya özel temsilciler vasıtasıyla Halife sıfatı etrafında toplamaya çalıştılar ki, onun bu siyasi-dini faaliyetlerine kısaca İslamcılık denmekteydi (Küçük Sevil, 2005: 25).

Osmanlıcılık politikası ile İslamcılık politikası arasındaki bağlantı önemlidir. Osmanlı Padişahları arasında ilk defa halife unvanını kullanan Yavuz Sultan Selim oldu. Suriye ve Mısır'ın fethinden sonra, kendini Mekke ve Medine'nin koruyucusu ilan etti. Sultan Selim'in oğlu Kanuni Sultan Süleyman bu gelişmeyi doruğa çıkarttı (Küçük Sevil, 2005: 25).

1876'da ilan edilen Kanun-u Esasi ile Anayasada İslami esaslara geniş yer verildi. Bu dönemde Osmanlı Devleti İslam'ı resmi din olarak kabul etti (11. madde). Yine bu

dönemde, okullara din dersleri konuldu. Hükümdara ahkâm-ı şer'iyeye'yi yürütme görevi verildi (7. madde). Şeyhül İslam devlet örgütü içerisine alındı (27. madde). Adli yasama kurumlarının yanında şer'î mahkemelere de yer verildi (87. madde). Ayan Meclisi'ne İslami ilkelere aykırı yasaların reddedileceği kabul edildi (64. madde). Padişah İslam'ın koruyucusu kılındı (4. madde). Tüm bu gelişmeler Genç Osmanlıların, Kanun-u Esasi'nin hazırlanmasında etkili olmasının bir sonucuydu. Yani Batılılaşma çabalarına rağmen geleneksel İslami değerlerden uzaklaşmadı.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti büyük bir sıkıntı içerisindeydi. Devlet, siyasal ve ekonomik gelişmemelere ayak uyduramadı. İsyan ve kargaşa daha da arttı. Devlet, yeni arayışlara girişti. Bu arayışların sadece Osmanlı Devleti'nde olduğunu söylemek yanlış olur. Savaşlarda alınan ağır mağlubiyetler ve Hıristiyan dünyası karşısında boyun eğmenin yarattığı ezilmişlik duygusu, Müslümanları kendi öz miraslarına yani İslam etrafında birleşmesine vesile oldu (Küçük Sevil, 2005: 25-26).

II. Abdülhamit, dış politika alanındaki etkinliğini kurumsallaştırarak artırdı. Bu kurumsallaşmanın amacı İslam'ın kendi kendini yeniden güçlendirme imkân ve kabiliyetini kazanmak zorunda olmasıydı. Öncelikle kendi değerlerine sahip çıkıp çağın gereksinimleri doğrultusunda kendini yeniden oluşturmak zorundaydı. Bu düşüncenin ortaya çıkmasında, Balkanlar'da ve Rusya'da tüm Osmanlı topraklarının ve nüfuzunun kaybedilmesi etkili oldu. Böylece Hıristiyan dünyasına karşı alınan olumsuz sonuçları durdurmanın yolu İslamcılık olmalı sonucuna varıldı (Küçük Sevil, 2005: 25-26).

Bir devletin bağımsız olabilmesi için mali itibarının güçlü olması gerekir. Bu devletlerarası vazgeçilmez bir unsurdur. II. Abdülhamit ve yöneticileri bu durumu idrak etti ve harekete geçti. II. Abdülhamit'e göre ilk iş devlet borçlarının belli bir program çerçevesinde ödenmeliydi. Bu maksatla Duyum-u Umumiye İdaresi kuruldu (Aralık 1881). Bu borçlar Duyum-u Umumiye aracılığıyla düzeltilmeye çalışıldı. Osmanlı Devleti'nin borçları öylesine ağırdı ki toplam devlet gelirlerinin yaklaşık yüzde 30'u borçların ve faizlerin ödemesine gittiği halde bunlar ödemekle bitmiyordu (Akarlı, 1999: 257-259).

II. Abdülhamit'in bir başka şanssızlığı da 1878-1900 yıllarında bütün dünyada büyük bir iktisadi buhranın hüküm sürmesiydi. Buhranın Osmanlı ülkesindeki en büyük etkisi dış satım ürünlerinin önemli bir kısmının dünya piyasalarındaki fiyatlarının ve rekabet gücünün büyük bir düşüş göstermesi oldu. Diğer ülkeler dış alım, gümrük duvarlarını yükselterek kendileri buhrana karşı bir ölçüde korurken kapitülasyonlar yüzünden Osmanlılar bunu yapamadılar. Yatırımlar zora girdi. Tarımsal üretim düştü. Devlet gelirlerinin büyük bir kısmı yaşanan buhran nedeniyle vergilerinin toplanması aksamaya uğradı. II. Abdülhamit devletin gerçek kurtuluşunu ülkenin tarımsal üretim potansiyelini artırmakta görüyordu. Gerek 1878'de kendisinin hazırladığı çalışma programı gerekse 1880'de Nafia Nezareti'nce hazırlanarak yürürlüğe konan iktisadi gelişme planı bunu açıkça gösteriyordu (Akarlı, 1999: 257-259).

Demir yolu, kara yolu, su yolu, liman, sulama tesisleri yapımına toprağı geliştirme çalışmalarına ve tarımsal kredileri artırmasına yönelik tasarıların gerçekleştirilmesi o şartlarda elbet çok güçlü. Bir yanda dış borç yükü ve kapitülasyonlar bir yanda da dünya buhranı devletin elini kolunu bağlıyordu (Akarlı, 1999: 257-259).

II. Abdülhamit, nüfuzlu taşra ailelerinin ve büyük aşiret önderlerinin desteğini kazanmaya çalıştı. II. Abdülhamit'e göre Tanzimat döneminin en önemli yanılgılarından biri Müslüman cemaatin önderleri durumunda olan bu kimselerin yeterince hoş tutulmaması hatta üstlerine giderek taşradaki etkinliklerini kırmaya çalışılmasıydı. Bu devletin kendi bindiği dalı kesmesi gibi bir durumdu. Balkanlar'da Kiliselerin önderliğinde yürütülen ayrılıkçı hareketlerin ivme kazanmasının ve devletin zaafa uğramasının başlıca nedenlerinden biriydi. Aynı yanılgıya Anadolu ve Suriye'de düşmemek gerekiyordu. Bu inançla Padişah belli yörelerde etkinliği olan aileleri ya yönetim çarkının içine çekti ya da hediyeler, nişanlar dağıtarak devlete bağlı kalmaları şartıyla çıkarlarını zedelemekten dikkatle kaçınarak bunları kazanmak istedi (Akarlı, 1999: 259).

Müslüman unsurun eğimine de önem verildi. İlk ve orta öğretim Anadolu'da, Arap vilayetlerinde Müslümanların yoğun olduğu Balkan kent ve kasabalarda yaygınlaşması için hatırı sayılır bir çaba gösterildi. İstanbul'da ve başka büyük kentlerde daha üst düzeyli

II. ABDÜLHAMİT'İN ŞAHSİYETİ VE YÖNETİM ANLAYIŞI   Şenol KARADANA

okullar da açıldı. Eskileri genişletildi. Arap aşiret ve önderlerinin çocuklarının öğretmen ve yönetici olarak yetiştirilmesi için İstanbul'da parasız yatılı bir okul açıldı (Akarlı, 1999: 259).

II Abdülhamit döneminde günümüze kalan en önemli miraslardan bir başkası da devletin, adliye, iç güvenlik ve eğitim örgütleriydi. Devletin çağdaş bir yapıya kavuşturulması yönünde II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde başlayan girişimler II. Abdülhamit döneminde uzun ömürlü esaslı sonuçlara bağlandı. Devlet memuriyetinde atama, yükseltme, emeklilik işleri ilk kez düzene sokuldu. Bu günkü Danıştay'ın atası olan Şura-i Devlet işlerlik ve etkinlik kazandı. Eski nezaretler yeniden düzenlendi. Yenileri kuruldu. Devlet örgütü kamusal hizmetleri ülkenin her yöresine götürecek biçimde yaygınlaştırıldı. Telgraf ağları ve haberleşme düzeni büyük ölçüde geliştirildi. Polis ve jandarma örgütleri yeniden düzenlenerek geliştirildi (Akarlı, 1999: 260).

4. II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ CEMİYETİ'NİN KUEULUŞU VE FAALİYETLERİ

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 1889-1918 döneminde birbirinden çok farklı organizasyonlar şeklinde faaliyet gösterdi. İsim benzerliği dışında gerek örgütsel yapı gerek üyelerin niteliği gerekse de ideolojik açılardan büyük farklılıklar gösteren bu cemiyetleri ayrı ayrı tahlili daha uygun idi.

4.1. İttihat-i Osmanî Cemiyeti'nin Kuruluşu

Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889-1902) Jön Türk hareketinin değişik muhalefet unsurlarını uzun süre çatısı altında barındıran bu örgüt, 2 Haziran 1889'da Mektep-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri tarafından kuruldu. Daha önce adı İttihat-ı Osmanî Cemiyeti olan teşkilatın kurucuları, Ohrili İbrahim Temo, Arapkirli Abdullah Cevdet, Diyarbakırlı İshak Sükûti, Kafkaslı Çerkez Mehmet Reşit idi (Eyicil, 2002: 228). Cemiyet'in kuruluşuna neden olan etken Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve ekonomik bunalımlardı(Aslan, 2008: 81).

Cemiyet'in oluşmasında yönetime karşı duyulan hoşnutsuzluk ve Batı'ya karşı duyulan ilgi neden oldu. Devletin kurtuluşunun ancak Meşrutiyeti yeniden ilan etmekle sağlanacağı görüşü yaygındı. Cemiyet üyeleri II. Abdülhamit'in baskıcı idaresinin bir an evvel kalkmasını istiyordu. Osmanlı Devleti'nde ıslahat yapılması ve baskıcı idaresinin kaldırılarak meşruti bir idarenin kurulması için propaganda yapıldı. Cemiyet özellikle basın yayın yoluyla yönetimi eleştirdi. Yayınladıkları gazetelerde hükümetin öncelikle işinin Meşrutiyet'i tekrar yayımlamak olduğunu savundu (Eyicil, 2002: 228).

İttihat-ı Osmanî Cemiyeti faaliyetlerini gizli bir şekilde yürüttü. Cemiyet'in savunduğu vatan sevgisi ve milliyetçilik fikirleri Mektep-i Tıbbiye ve Mektep-i Mülkiye öğrencileri arasında yayıldı (Tansu, 2003: 26).

Cemiyet üyeleri, Namık Kemal gibi yazarların yazılarını gizli gizli okutarak öğrencilerde milli ve vatani duyguların gelişmesini sağladı. Okulun yanındaki odunlukta toplanarak öğrencileri cemiyetin amaçlarına hizmet eder hale getirdi (Eyicil, 2002: 228). Cemiyet ilk toplantısını hamam önündeki odun yığınları üzerinde tıp öğrencileri ile yaptı. Yaptıkları bu toplantıya Hatap Kıraathanesi Toplantısı adı verildi (Tansu, 2003: 26)

Cemiyet'in kuruluşunda Mason ve Corbonari teşkilatı model alındı. İbrahim Temo Birindisi Napoli'ye giderek burada Mason Locası'nın yetkilileriyle görüştü. Bu görüşme esnasında gerekli bilgileri aldı ve bu bilgiler çerçevesinde teşkilatı örgütledi. Cemiyet üyelerine verilen numaralar Corbonari teşkilatı üyelerine verilen numaralar gibiydi. Bu sisteme göre İbrahim Temo'nun numarası 1/1 oldu. Yani birinci şubenin bir numaralı üyesi İbrahim Temo idi (Eyicil, 2002: 228).

Cemiyet'in kurucuları Mektep-i Tıbbiye-i Şahanenin ilk sınıfında okuyordu. Cemiyet, ilk önemli toplantısını 20 Temmuz 1892'de yaptı. Toplantı özellikle tıbbiyede yapıldı. Tıbbiye dışındaki ilk toplantısı ise Edirne Kapı dışında bulunan bir kahvehanede Haziran 1899'da yaptı. Bu toplantıya 12 üye katıldı. Buradaki toplantıya İbrahim Temo'nun öncülüğünde Abdullah Cevdet, İshak Sükûti, Çerkez Mehmet Reşit, Asaf Derviş, Hersekli Ali Rüştü, Giritli Muharrem, Hikmet Emin, Ali Şefik ve ismi tespit edilemeyen bir kişi daha katıldı (Hanioğlu, 1986: 175). Diğer bir toplantı Mithat Paşa'nın bağında çukurca bir yerde bulunan incir ağacının altında yapıldı. İncir Altı Toplantısı adı verilen bu toplantıda en yaşlı üye olan Ali Rüştü başkan, Şerafettin Mağmumi sekreter, Asaf Derviş ise veznedar seçildi. Cemiyet'te alınan kararları kaydetme vazifesi ise Şerafettin Mağmumi ile İshak Sükûtiye verildi (Hanioğlu, 1986: 175). Cemiyete kimlerin üye olacakları üzerinde durulduğu sırada Corbonari Teşkilatı ve Rus Nihilistlerinde olduğu gibi bir idare heyeti kuruldu. Her üyeye bir numara verildi. Okul ve diğer Osmanlı eğitim müesseselerinde yapılan toplantılar sonucunda çok sayıda öğrencinin katılımıyla örgütün üye sayısı hızla arttı. Cemiyet kurucularının en önemlileri Hamam Önü (Hatab Kıraathanesi) İçtimai, Mithat Paşa Bağ (On İkiler) içtimai ve Rumeli Hisarı içtimai olan çeşitli toplantılarla bir yandan üye sayısını

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Senol KARADANA

artırmaya diğer yandan etkin bir örgüt yapısı oluşturmaya gayret gösterdi (Hanioglu, 1986: 175).

Toplantılarda alınan kararlar gizli tutularak genelde cemiyet toplantıları, cuma günleri farklı yerlerde yapıldı (Hanioglu, 1986: 175). Cemiyet, yurt dışında basılan gizli gazetelerin eski sayılarını öğrencilere okuttu. Fakat Namık Kemal ile bazı arkadaşlarının yazdığı eserlerin ötesine gitmedi (Özcan, 2001: 476-477).

II. Abdülhamit'in İttihat-i Osmanî Cemiyeti'nin varlığından ve faaliyetlerinden 1892'de haberi oldu. Bu tarihten itibaren cemiyet üyeleri hafiyeler tarafından sıkı bir denetim altında tutuldu. Cemiyet, özellikle askeri tıp öğrencileri arasında yayıldı. II. Abdülhamit, okul üzerinde sıkı bir denetim kurmak istedi. Bu amaçla II. Abdülhamit, tıp okulu komutanı Ali Saip Paşa'yı görevinden aldı (Aslan, 2008: 83).

Mektep-i Tıbbiye-i Şahane diğer askeri okullarla tek çatı altında birleştirilerek, Mehmet Zeki Paşa'nın yönetimine verildi. Bu durum cemiyet hakkında ilk kapsamlı soruşturmanın açılmasına sebep oldu. Disiplinli bir komutan olan Zeki Paşa'nın aldığı önlemler sonuç verdi. Mektep-i Tıbbiyenin 9. sınıf öğrencilerinden Muzaffer Hasan, Eşref Ruşen ve Muttefi Hasan tıbbiyede "hürriyet, eşitlik ve adalet" fikrinin yayıldığına bunu da gizli bir cemiyetin organize ettiğine dair bir ihbarda bulundu. Cemiyet üyeleri Zeki Paşa tarafından tutuklanarak mahkemede yargılandı. Yargılama sonucunda cemiyet üyelerinden Şefik Ali, Ahmet Mehdi, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Şerafettin Mağmumi, Mikail Usep ve Tekirdağlı Mehmet tıbbiye mektebinden atıldı. Cemiyet üyeleri tutuklansa da birkaç ay sonra (Ramsaur, 1972: 36), söz konusu faaliyetlerin bir öğrenci olayı olduğunu düşünen II. Abdülhamit tarafından affedildi (Özcan, 2001: 476-477). İbrahim Temo ise tutuklanmaktan kurtularak Romanya'ya kaçtı (Kocabaş, 1991: 34).

Tıbbiye komutanı Zeki Paşa'nın okulda uyguladığı katı disiplin öğrencilerin huzursuz olmasına neden oldu. Okuldaki sıkı takip dolayısıyla cemiyetin ileri gelenlerinden bir kısmı kurtuluşu yurt dışına kaçmakta buldu (Kutay, 1964: 71-75). Cemiyet, okuldaki sert uygulamalardan dolayı öğrencilerin daha rahat bir ortamda öğrenim görmeleri için onları Avrupa'ya göndermeye karar verdi. Bu yolla birçok yetenekli öğrencinin Avrupa'da okumasını sağladı. Okuldaki sert uygulamalarla karşılaşan birçok öğrenci de Avrupa'ya kaçtı. Cemiyet de bu öğrencilerin kaçmalarına yardım etti. Yaşanan olaylar sonucunda Arap Ahmet, Ali Zühtü Paris'e mülkiye okuluna, tarih hocası Murat Bey ise Mısır'a kaçtı (Hanioglu, 1986/1).

Cemiyet, Selanikli Nazım'ı Avrupa'da etkin bir faaliyet göstermesi için Paris'e gönderdi. Nazım Bey bir yandan eğitimini Paris'te tamamlamak diğer yandan da Ahmet Rıza Bey'i cemiyete üye yapmak amacıyla Paris'e gitti (Eyicil, 2004: 28).

Cemiyet'in faaliyete geçmesi ancak bir program dâhilinde olabilirdi. Bunun için bir nizamname yapmaya karar verdi. Ali Birinci, Bu tarihte yayımlanan nizamname ile bir cemiyet hüviyetine kavuştuğunu vurguladı. Bu fikrini, şu şekilde ortaya koydu. 1895 yılı cemiyetin kurulduğu, nizamnamesinin yazıldığı, isminin konulduğu, teşkilatlandığı ve sesini duyurabildiği, kısaca siyasi tarihimize ve Jön Türklük âlemine doğduğu yıl olarak kabul etti (Birinci, 2000: 48).

Cemiyet'in taraftarlarının giderek artması teşkilatlanma ihtiyacını artırdı. Cemiyet üyeleri, nizamnamenin yapılması için Rumeli Hisarında toplandı. Toplantıda nizamnamenin yapılamama işi Ali Münif ile Mehmet Rauf'a verildi. 39 maddeden oluşan nizamname 1897'de Kahire'de bastırıldı (Birinci, 2000: 50-52).

Bu sırada Murat Bey'in cemiyete katılmak için Avrupa'ya gitmesi cemiyet üyelerini heyecanlandırdı (25 Kasım 1895). Murat Bey, Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey ile görüştü. Fakat Ahmet Rıza'dan beklediği ilgiyi göremedi (Kuran, 2000: 55). Murat Bey önce Londra'ya sonra da Kahire'ye geçti. Kahire'de Mizan Gazetesini çıkardı (Ocak 1896).

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Tarihe Mizancı Murat adıyla geçecek olan Murat Bey yayımladığı gazete yoluyla fikrini ortaya koydu. Mizan Gazetesi'nin 164. sayısında II. Abdülhamit idaresine yönelik fikrini belirtti. Ona göre II. Abdülhamit ya Meşrutiyeti kabul edecek ya da saltanattan çekilecekti (Ülken, 1992: 182). Murat Bey'in amacı halifelik çatısı altında İslam dünyasını birleştiren meşru bir idare kurulmasıydı(Karpat, 1967: 22-23). Murat Bey, yasal çerçevede basın özgürlüğünü ülkenin saygın ve ileri gelen kişilerinden oluşacak bir danışma organının kurulması, milli kültürün korunmasını ve Anayasanın tekrar yürürlüğe konulmasını istiyordu (Petrosyan, 1974: 191).

Murat Bey'in bu beklenmedik çıkışı Saray'da şaşkınlık yarattı. İngiltere nezdinde harekete geçen II. Abdülhamit, Murat Bey'in Mısır'dan çıkarılmasını sağladı (Kuran, 2000: 54-56).

Cemiyet, zamanla birçok taraftara sahip oldu. Cemiyet'in yurt dışına giden üyeleri gittikleri yerlerde teşkilatlanma yoluna gitti. Kısa sürede etkisini gösterip güçlendi. Cemiyet'in, II. Abdülhamit idaresini ortadan kaldırmanın planlarını hazırladı. Bu planlarını hayata geçirmek için uygun zamanı bekledi. Plana göre: I. Tümen komutanının emriyle Bab-ı Ali bakanlar toplantısını aniden basılacaktı. II. Abdülhamit tahttan indirilip yerine V. Murat tahta çıkarılacaktı. İttihatçıların planları tutmadı. Cemiyet üyeleri, plan uygulamaya geçmeden yakalandı (Danişmend, 1955: 357).

Bu başarısız darbe girişimi sonucunda Saray, İttihatçılar üzerindeki siyasi baskıyı giderek artırdı. Cemiyet üzerinde baskı olmasına rağmen özellikle öğrenciler arasında cemiyetin ihtilalci düşünceleri giderek yaygınlaştı. Harp okulunda cemiyetin teşkilatı daha da güçlendi (Lewis, 2000: 48). Cemiyet gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında teşkilatlanma yolunda bir hayli mesafe kat etti. Saray hafiyeleri cemiyet üzerine daha çok gitti. Özellikle Giritli Halim'in hafiyeler tarafından kandırılması cemiyete büyük zarar verdi. Giritli Halim Avrupa'daki İttihatçılarla iletişimi sağlıyordu. Bu kişi hafiyelerin telkinleriyle cemiyet üyelerinin tutuklanmasında önemli rol oynadı. Tutuklanan İttihatçılar için Yıldız Sarayında bir mahkeme kuruldu. Yargılama sonucunda üyelerin bir kısmı serbest kaldı. Bir kısmı da sürgüne gönderildi (Kuran, 2000: 46-47).

Yukarıda da bahsedildiği gibi cemiyetin teşekkülünde II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluk yatmaktaydı. Cemiyet'in en büyük hedefi de baskıcı idareyi yok ederek onun yerine meşrutî bir idare kurmaktı (Tunaya, 2015: 52).

Cemiyet içerisinde bu fikri gerçekleştirmek isteyenler II. Abdülhamit'e suikast planlamayı dahi düşündü. Bu amaçla II. Abdülhamit'e suikast yapmak isteyen bir grup olduysa da fikir ayrılığı ortaya çıktı. En önemlisi de içlerinden birinin suikast tertipçilerini ihbar etmesiydi. İhbar birçok İttihatçının tutuklanmasına yol açtı. 1897 Haziranında Reşit Paşa'nın başkanlığında bir mahkeme kuruldu. Mahkeme heyeti uzun bir araştırma sonucunda suçlu bulunduğu cemiyet üyelerini 27 Ağustos 1897'de Şeref Vapuruyla Trablusgarb'a sürgüne gönderdi (Tunaya, 2015: 52).

İttihatçıların hedefinin II. Abdülhamit devirmek olduğunu öğrenen Saray, İttihatçılar üzerindeki baskıyı daha da artırdı. Cemiyet üyelerinin II. Abdülhamit'e suikast planı kurup bir kısmının vazgeçmesi yani içlerinden birinin bu planı ifşa etmesi cemiyetin kendine yeteri kadar güvenemediğini gösterdi(Tunaya, 2015: 52).

4.2 Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Faaliyetleri

Cemiyet gerek yurt içinde gerek yurt dışında örgütsel anlamda büyük bir ilerleme sağladı. İttihatçılık okul öğrencileri arasında olduğu kadar genç subaylar arasında da sürekli yayıldı. Genç subaylarda İttihatçılık fikrinin oluşması cemiyetin güçlenmesine imkân sağladı. Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki Cemiyet'ine Nasıl Girdim adlı makalesinde İttihatçılığın nüfuz kazanmasını şu şekilde anlattı. Memlekette bir İttihatçılık ruhu kendini gösterdi. Bu adeta mistik bir etkiydi. Cemiyet üyeleri vatan aşkı etrafında toplanıp aynı ideal uğrunda birleştiler (Aslan, 2008: 90-91).

Ahmet Rıza Bey'in cemiyete girmesini sağlamak ve Paris'te öğrenimine devam etmek için giden Selanikli Nazım, Paris Tıp Fakültesi'ne girerek siyasi faaliyetlerine burada devam etti (Eyicil, 2004: 28). Nazım Bey, Paris'te bulunan Ahmet Rıza'ya İttihat-i Osmanî Cemiyeti'ne girmesini teklif etti. Cemiyet Ahmet Rıza'nın katılımıyla büyük saygınlık kazanacaktı. Fakat Ahmet Rıza bu teklifi hemen kabul etmedi. Cemiyet'in adı ve faaliyetleri konusunda Ahmet Rıza ile tartıştı (Hanioglu, 1986: 180). Ahmet Rıza ile Nazım Bey cemiyetin çalışmaları ve ismi üzerinde müzakere yaptıktan sonra ortak bir isim üzerinde karara varıldı. Böylece 1894'te Paris'te Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti kuruldu (Eyicil, 2002: 229).

Ahmet Rıza Fransız Pozitivist Pierre Lafitte'in etkisinde kaldı. Auguste Comte Pozitivizmin öncüsü olan (Ordre et Progres) yani İntizam ve Terakki'yi kabul etti. Bundan dolayı Paris'te kurulan cemiyet adının Terakki ve İttihat olarak konması tesadüf değildi. (Akşin, 1987: 23-24). Ahmet Rıza ile birlikte yola çıkan cemiyetin üyeleri Selanikli Nazım, Şerafeddin Mağmumi, Milaslı Halil Bey ve Halil Menteşe idi (Aslan, 2008: 91). Paris'te Ahmet Rıza Bey ile Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin kurulmasında önemli vazifeleri bulunan Nazım Bey 1895'te Paris Tıp Akademisi'nden mezun oldu. Nazım Bey mezun olduktan sonra burada kalmaya ve doktor olarak hizmet etmeye devam etti. Bir yandan mesleğini yaparken diğer yandan siyasi faaliyetlerini sürdürdü. Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza'nın Osmanlı Hükümeti aleyhindeki siyasi faaliyetleri, onların vatan haini ilan edilmelerine neden oldu (Eyicil, 2004: 29).

Paris'te Dr. Nazım'ın teklifi üzerine cemiyet yayın organı olarak 1 Aralık 1895'te Meşveret Gazetesi'ni çıkardı. Sorumluluğunu Ahmet Rıza Bey'in üstlendiği Meşveret Gazetesi'nde cemiyetin amaçları, faaliyetleri ve eğitimin önemi anlatıldı (Eyicil, 2004: 29).

Cemiyet üyeleri, yurt dışında çıkarttıkları Meşveret ve Mizan Gazetelerini yabancı postaneler aracılığıyla gizlice yurt içine girdirdi. Gazetelerde özellikle siyasi yazılar yazıldığından okuyucular bu yazılardan oldukça etkilendi. Çok geçmeden Paris'te cemiyet üyeleri ile Ahmet Rıza arasında fikir ayrılığı ortaya çıktı (Eyicil, 2004: 35).

Dr. Nazım ve Ahmet Rıza Bey maddi sıkıntılar yaşasalar da Meşveret'i yayınlamaya devam etti. Faaliyetlerinin önemli bir bölümünü bu gazete aracılığıyla üyelerine duyurmaktaydı. Dr. Nazım Paris Sandukkarı imzasıyla cemiyetin faaliyetlerini ve yaptıklarını anlattı (Aslan, 2008: 92). Cemiyet üyelerinin bir kısmının II. Abdülhamit'ten destek alması Dr. Nazım tarafından hoş görülmedi. Dr. Nazım ve cemiyet üyeleri arasında anlaşmazlık çıktı. Bu anlaşmazlık Kahire ve Cenevre'de olan üyeler arasında da olumsuzluk yarattı. Taşra teşkilatları merkezi Paris'te olan merkez teşkilatını eleştirmeye başladı. Bu nedenle taşrada bulunan teşkilatlar Ahmet Rıza ve Dr. Nazım'ın grubuna dâhil olmadı ve onların yayınladıkları Meşveret'i de benimsemedi (Kuran, 2000: 80-81). Cemiyet'in Mısır şubesinin teşkilinde önemli rol alan Şerafeddin Mağmumi gelişmeleri yerinde incelemek üzere Paris'e geldi. Paris'te merkez teşkilatının

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

çalışmışından memnun kalmadı. Mağmumi, mektubunda kişisel ihtiraslar yüzünden milli ve vatani menfaatlerin ayaklar altına alındığından bahsetti (Eyicil, 2002: 230).

Anadolu'da sınırlı sayıda şubeleri olan Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin İstanbul'da da birkaç şubesi vardı. Bu şubelerin görevleri cemiyetin Avrupa şubeleri ile haberleşmesini sağlamaktı. Bu şubeler yurt dışında yayınlanan dergi ve gazetelerin dağıtımını da sağlıyorlardı (Aslan, 2008: 92).

Cemiyet, yurt dışında siyasi faaliyetlerini yürütürken yurt içinde de gelişmeye devam etti. 1896'da cemiyetin İstanbul şubesine darbe yanlısı Hacı Ahmet Efendi geldi. Ahmet Efendi II. Abdülhamit'e darbe yapmak için plan dahi yaptı. II. Abdülhamit'e yapılacak darbe için Müderrislerden Şeyh Naili, seraskerlikte bulunan Yarbay Şefik Bey ve Birinci Tümen Komutanı Kazım Paşa'nın yardımlarını sağladı (Ramsaur, 1972: 46). Darbenin planı şu şekildeydi. Bakanların toplandığı sırada Bab-ı Ali basılacak ve Şeyhülislam'dan fetva alınacaktı. II. Abdülhamit hal edilip yerine V. Murat tahta geçirilecekti. Bu gerçekleşmez ise yerine Mehmet Reşat tahta çıkacaktı. Fakat planın gerçekleşeceği akşam Nadir Bey, Tokatlıyan Lokantası'nda yemekte içkiyi fazla kaçırıp konuşunca plan ortaya çıktı. Numune-i Terakki Müdürü Mazhar Bey ve Askeri Okullar Genel Müfettişi Zühtü İsmail Paşa durumu kontrol altına aldı ve darbeciler tutuklandı. Bu durum cemiyetin İstanbul'daki faaliyetlerine büyük bir darbe indirdi (Ramsaur, 1972: 48-49).

Birinci Tümen Komutanı Kazım Paşa ve cemiyetin İstanbul Reisi Hacı Ahmet Bey tutuklandı. Müderrislerden Şeyh Naili ve kardeşleri, Hakkı ve Avni Beyler ve ailesinden 18 kişi tutuklandı. Şeyh Abdulkadir ve ailesinden 20 kişi, Mekkeli Sabri, Divan-ı Muhasebat Reisi Zühtü Bey ve Kemal Bey gibi cemiyetin birçok üyesi de sürgün edildi (Ramsaur, 1972: 49).

İstanbul'daki cemiyetin merkez komitesinin tutuklanıp sürgüne gönderilmesi İstanbul merkez teşkilatını olumsuz yönde etkiledi. 1896 sonbaharında cemiyetin üyeleri Paris ve Cenevre'de toplandı. Meşverette çıkan II. Abdülhamit aleyhtarı yazılar Saray'ı iyice rahatsız etti. Saray, Paris elçiliği aracılığıyla cemiyetin ve gazetenin kapatılması için Fransa hükümeti nezdinde girişimde bulundu. Bunun üzerine Başbakan Bourgeois Hükümeti 1897 ilkbaharında cemiyet üyelerini Paris'ten çıkardı. Yayın organlarını da kapattı (Eyicil, 2004: 37-38).

Paris'ten çıkartılan ve yayın organları kapatılan cemiyet zor günler geçirdi. Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve arkadaşları cemiyeti Brüksel'e taşıdı. II. Abdülhamit bu defa da Belçika hükümetine baskı yaparak cemiyetin buradan da kovulmasını sağladı. Bu gelişmelerden sonra cemiyet üyeleri, cemiyeti Cenevre'ye taşıdı. Dr. Nazım Bey ve arkadaşları daha sonra Paris'e gelerek Ahmet Rıza Beyle birlikte siyasi faaliyetlerini burada devam ettirdi (Eyicil, 2004: 38).

1897'de Cenevre'ye gelen Murat Bey'e cemiyetin reisi gibi davranıldı. Cemiyet'in kurucularından Abdullah Cevdet ve İshak süküti de çalışmalarını Avrupa'da sürdürmek için Cenevre'ye gitti. Birlikte Osmanlı adında bir gazetenin yayımına başladılar (Kocabaş, 1991: 35). Bu gazetede daha çok siyasi içerikli yazılar yazan Murat Bey bununla da yetinmeyerek cemiyete 21 maddelik program hazırladı. Bu programı Ahmet Rıza Bey'e gönderdi. Fakat Ahmet Rıza Bey cemiyette ikiliğe yol açabilir endişesiyle program kabul edilmedi (Eyicil, 2004: 40-41).

Ahmet Rıza ve Dr. Nazım Bey'in birlikte çalışması diğer İttihatçıların onları çekememesine neden oldu. Onların cemiyetten çıkarılması dahi düşünüldü. Dr. Nazım Bey cemiyetin Teftiş ve İcra heyetinde buluyordu. Onun üye olduğu bir heyetten onun görüşü alınmadan bir karara varmak mümkün değildi. Bundan dolayı Dr. Nazım Bey ve Ahmet

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Rıza cemiyetten çıkarılmadı. Murat Bey, Ahmet Rıza Bey'in cemiyetten çıkarılmamasına kızarak görevini bıraktı (Eyicil, 2004: 40-41).

Murat Bey Paris'teki faaliyetlerinden sonra neşriyatı için Mısır'a gitti. Mizan Gazetesi'nin diğer gazetelerden farklı olduğuna ve gazetenin ses getireceğine inanıyordu. Nitekim de öyle oldu. Mizan'ın çok fazla ilgi toplaması Saray'ı harekete geçirdi. Vatanı ve milleti için her türlü fedakârlığı yapan Murat Bey engellerle ve asılsız suçlamalarla karşılaşınca kendi muhasebesini yaparak Mısır'a gitti. (Mardin, 2014: 110-111).

II. Abdülhamit Jön Türk muhalefetinin önünü kesebilmek için birçok yol denedi. Avrupa devlet başkanları nezdinde girişimlerde bulundu. Cemiyet'in gazete ve dergilerinin kapatılmasını sağladı. Jön Türklerin muhalefetlerinden vazgeçip yurda dönmeleri için Avrupa'ya birkaç defa temsilci gönderdi. Ancak Jön Türklerin ne yurda dönmelerini sağlayabildi ne de faaliyetlerini sona erdirebildi (Tunaya, 2015: 52-53).

II. Abdülhamit, İttihatçıları faaliyetlerinden vazgeçirmek ve yurda döndürebilmek amacıyla Ahmet Celalettin Paşa'yı Avrupa'ya gönderdi. Ahmet Celalettin Paşa, İttihatçıları yurda döndürebilmek ve karşı tutumlarını sona erdirebilmek için birtakım tekliflerde bulundu. 1897'de Paris'te bir bildiri yayımlayarak devletin vermiş olduğu sözleri belgelendirdi (Kuran, 2000: 71-72).

Cemiyet üyelerini ikna etmek üzere 10 Temmuz 1897'de Paris'e gönderilen Ahmet Celalettin Paşa ve Necip Melha burada 13 gün kaldı. Ahmet Celalettin Paşa cemiyetin önde gelen iki ismi Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza ile görüştü. Onları ikna etmeye çalıştı. Paşa, cemiyet üyelerine İttihatçıların lehine af ilan eden resmi genelgeyi gösterdi. Bu genelgede ücretsiz pasaport verileceği, isteyenlerin öğrenimlerine devam edebileceği, Osmanlı topraklarında diledikleri yerlerde oturabilecekleri, maddi yardımda bulunulacağı, Avrupa'da okuyan öğrencilere 150 Frank maaş verileceği gibi hususlar açıklandı. Fakat Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza bu teklifi kabul etmedi. Ser hafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın Paris Büyükelçisi Münir Bey ile cemiyet üyelerini ikna etme girişimleri netice verdi ve Cenevre, Paris, Brüksel ve Kahire'de bulunan cemiyet üyelerinden bir kısmı hükümetin genelgesiyle ikna oldu. Böylece cemiyetin Cenevre Merkez Komitesi dağıldı. 60 kadar üye yurda dönmeyi kabul etti. Osmanlı Gazetesi kapatıldı. İshak sükûti Roma, Abdullah Cevdet Viyana, Tunalı Hilmi de Madrid elçilik tabipliğine atandı (Eyicil, 2004: 39).

Ahmet Celalettin Paşa'nın çağrısına olumlu cevap verenlerden biri de Murat Bey'di. Psikolojik olarak yıpranan ve aile ocağına hasret kalan Murat Bey, Paşa'nın sunduğu teklif karşısında direnemedi. 30 Temmuz 1897'de İstanbul'a döndü (Eyicil, 2004: 39).

İstanbul'a gelen Murat Bey hayal kırıklığına uğradı. Gazeteler tarafından yapılan karalama kampanyaları, hakkında verilen haberler ve ailesiyle istediği yerde yaşayamaması Murat Bey'i çok üzdü. Murat Bey'in kışın kalacağı evin bile devletin önemli meselelerinden biri haline gelmesi durumu en açık şekilde gösteriyordu (Mardin, 2014: 112-113).

Osmanlı Devleti, İttihatçıların büyük çoğunluğunu ikna etti. Cemiyet'in varlığına büyük bir darbe vurdu. Saray, İttihatçıların çoğunluğunu devletin çeşitli kademelerinde görevlendirdi. Böylece cemiyetin büyük oranda dağıldığına kanat getirdi. Fakat unuttukları birileri vardı ki İttihatçıların içinde büyük bir nüfuzla sahip olan Ahmet Rıza Bey'di. Ahmet Rıza Bey'in teşkilatçı bir kimliğe sahip olması dolayısıyla cemiyet kısa zamanda tekrar eski gücüne kavuştu. Ahmet Rıza Bey Saray'ın tekliflerine boyun eğen İttihatçıları da çok sert bir şekilde eleştirdi. Meşveret Gazetesi'nde imzasız olarak yayımladığı bir yazıda baskıcı yönetime karşı olanları birleşmeye ve mücadeleye devam etmeye davet etti. Ahmet

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Rıza Bey yazısında, Genç Türkiye Partisi, ne bir kişinin ne de bir komitenin malıdır. O istibdadın zulmünden doğan milli temayüllerin bütünüdür. Ona bağlı olanların Pozitivist ya da mutaassıp olması hiçbir şey değiştirmez. Müslüman ya da değil önemli olan ideallerimizin gerçekleşmesidir (Karal, 2011: 518-519).

Cemiyet sıkıntılı günler geçirirken, cemiyete ileride farklı bir istikamet verecek olan bir olay meydana geldi. 1899 Aralığında II. Abdülhamit'in kayın biraderi Damat Mahmut Paşa, Bağdat demir yolu yapımı hakkının İngiltere yerine Almanya'ya verilmesi gerekçesiyle oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'la birlikte yurt dışına kaçtı. Paşa'nın Bağdat demir yolları hakkının bir İngiliz şirketine verilmemesi ve Adliye Nazırlığı yaptığı sırada hem kendisi hem de Seniha Sultan'ın adının Skaliyeri Aziz Bey Komitesi olayına karışması nedeniyle Nazırlıktan azledilmesi bunda etkili oldu (Shaw, 1983: 285) . Bu hadise sonucunda Paşa, gözden düştü. Daha sonra Damat Mahmut Paşa'nın bu olayla hiçbir ilişkisi olmadığı anlaşıldı. Fakat azledilme olayına çok kırılan Paşa, bir daha II. Abdülhamit'le çalışmak istemedi. Siyasi ve sosyal baskılar Paşa'yı başka yollar aramaya itti. II. Abdülhamit'e karşı olanların bir bir Avrupa'ya gitmesi Damat Mahmut Paşa'yı etkiledi. Paşa da mücadelesini Avrupa'da sürdürmeye karar verdi (Kuran, 2000: 83-86).

Jön Türkler arasında Haysiyetli Hareket olarak isimlendirilen Damat Mahmut Paşa'nın yurt dışına kaçışı II. Abdülhamit'i çok telaşlandırdı. Hanedana mensup yüksek mevkili biri olan Mahmut Paşa Jön Türk hareketiyle yakından ilgilenmeye başladı. Damat Mahmut Paşa'nın İttihatçılarla ilgilenmesi cemiyete büyük bir güç verdi (Ramsaur, 1972: 72).

Damat Mahmut Paşa, Avrupa'ya gittiğinde İttihatçılarla iş birliğine girdi. Onun İttihatçıların yanında yer alması cemiyete yeni bir istikamet verdi. Damat Mahmut Paşa'nın oğulları Sabahattin ve Lütfullah İttihatçıları ortak bir program etrafında birleştirmek için Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza adıyla bir bildiri yayımladı. Yayımladıkları bildirin hemen arkasından bir kongre yapılmasını sağladı ve çoğunluk Kongre'ye katıldı (Aslan, 2008: 101).

Damat Mahmut Paşa'nın Avrupa'ya kaçarak İttihatçıların yanında yer alması ve onları bir çatı altında toplamaya çalışması Saray'ı iyice rahatsız etti. Mahmut Paşa elçiler vasıtasıyla ikna edilmeye çalışılsa da Saray bunda da başarılı olamadı. Bunun üzerine devlet nezdinde harekete geçen Saray, Fransa'dan Damat Mahmut Paşa'nın iadesini istedi. Fakat Fransa bu duruma olumlu cevap vermedi. Osmanlı Devleti'nin bu çabaları da sonuçsuz kaldı. Damat Mahmut Paşa 1903'teki ölümüne kadar Paris'te yaşamaya devam etti (Ramsaur, 1972: 83).

Ahmet Rıza Bey ve Dr. Nazım Bey Saray ser hafiyesi Ahmet Paşa'nın teklifini reddederek birlikte faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Cemiyet'in önemli bir kısmının Saray'ın çağrısına olumlu cevap verip cemiyetten ayrılmış olsalar da kendileri azimle mücadelesini sürdürdü. Ahmet Rıza Bey ve Dr. Nazım Bey'in azimli mücadelesi netice verdi. Murat Bey'in cemiyetten ayrılması büyük bir boşluk yaratsa da bu boşluğu Ahmet Rıza Bey doldurmaya çalıştı (Eyicil, 2002: 231-232).

Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'ın 1902'de Paris'te tertiplemediği Jön Türk Kongresi'nde üyeler arasında fikir ayrılıkları meydana geldi. Cemiyet bu kongreden sonra ikiye ayrıldı. Üyelerin büyük çoğunluğu Ahmet Rıza ve Dr. Nazım Bey'in yanında yer aldı (Kutay, 1984: 158). Kongrede fikir ayrılığına neden olan görüş Prens Sabahattin'in Âdemi Merkezi yönetim şekli ve yabancı güçlerin müdahale fikrini savunuyor olmasıydı. Ahmet Rıza ise Prens'in bu görüşüne Osmanlı hükümlerine haklarına saygısızlık olacağı için karşı çıktı. Prens Sabahattin bütün faaliyetlerini Ermeni, Rum, Bulgar ve Yahudilerle sürdürme

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

kararı aldı. Prens'in bu düşüncesi anasır arasında destek gördü. Onların topyekûn desteğini sağladı (Eyicil, 2002: 232).

Paris'te düzenlenen I. Jön Türk Kongresi'nden bir sonuç alınamadı. Jön Türkleri ortak bir amaç etrafında birleştirmek amacıyla 1907'de II. Jön Türk Kongresi düzenlendi. Bu kongreye Ermeni Taşnaksutyum Partisi de davet edildi (Kuran, 2000: 287-288). Kongreyi Prens Lütfullah ve Arnavut İsmail Kemal düzenledi. Kongreye davet edilenler de Prens Sabahattin, Prens Lütfullah ve Arnavut İsmail Kemal'in istediği şahıslardı. Prens Sabahattin'in anasır düşüncesinden olsa gerek kongreye özellikle Ermeni, Rum, Arnavut, Bulgar ve Yahudiler davet edildi. Kongredeki anlaşmazlığın temelinde de bu fikir yatmaktaydı (Hanioglu, 1986: 182-184). Prens Sabahattin kongrede ABD ve İngiltere örneğini göstererek Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkezîyetçi bir yapıdan bahsetti. Bu düşünce kongreye gelenlerin çoğunluğunca kabul görmedi. Üyelerin üzerinde ittifak ettiği tek konu ise II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiydi (Aslan, 2008: 102). Düzenlenen II. kongreden de bir sonuç alınamadı. Bu kongrede üç başkan seçildi ki bu durum Jön Türkler arasındaki anlaşmazlığın tam bir göstergesiydi. Bir bütünlüğün sağlanamadığı kongre sonucunda cemiyet, Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grubu olarak ikiye bölündü (Eyicil, 2002: 232).

Prens Sabahattin, Rum, Ermeni ve İsmail Kemal gibi önemli şahısların oluşturduğu grup yabancı müdahalesinden yana tavır alırken, Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve Hoca Kadri gibi şahıslar ise yabancı müdahalesine karşı çıktı. Kongre Jön Türk hareketini birleştirmek amacıyla toplandı. Fakat aralarında meydana gelen fikir ayrılığı nedeniyle farklı gruplara ayrıldı. Prens Sabahattin 1906'da Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkezîyet Cemiyeti'ni kurdu. Terakki adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Terakki ve İttihat Cemiyeti ise, Paris'te Meşveret ve Şura-i Ümmet Gazetesi'ni çıkarttı. Cenevre'de de Osmanlı Gazetesi'ni çıkartıyordu (Akşin, 1987: 65-66).

II. Jön Türk Kongresine Prens Sabahattin ve İttihatçı gruplardan başka Meşrutîyet Cemiyeti, Ahd-ı Osmanî Cemiyeti, Londra'da Türkçe ve Arapça yayımlanan Hilafet Gazetesi'nin Yazı Kurulu, bir Ermeni örgütü olan Taşnaksutyum Cemiyeti, Mısır Cemiyeti-i İsrailiyesi ve bazı Ermeni yayımcılarının idarecileri katıldı. Kongrede II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, mevcut idarenin değiştirilmesi, Meşrutîyet ve meşveret usullerinin kurulması gibi önemli kararlar alındı. Ordu içinde propaganda, halkın vergi vermemek suretiyle pasif direnişe geçmeye çağırılması, hükümete karşı silahlı silahsız direniş ve grevler düzenlenmesi, genel ayaklanma koşullarını hazırlanması gibi konusunda anlaşma sağlandı (Akşin, 1987: 65-66).

Terakki ve İttihat üyeleri toplumsal proje ve ilkeleri açısından farklı gruplardan oluştu. Devletin kurtuluşunu Osmanlılık ideolojisinde gören Prens Sabahattin grubu Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkezîyetçi fikri benimsedi. Ahmet Rıza ve ekibi Pozitivist ve milliyetçi görüşü benimserken, Mizancı Murat ve ekibi ise İslamcı görüşü benimsedi (Aslan, 2008: 102).

Jön Türkler muhtelif gruplar ve mahallerde faaliyetlerini devam ettirdi. Ahmet Rıza öncülüğündeki Paris şubesi, Hoca Kadri'nin başında bulunduğu Kahire, İshak Sükûti ve Abdullah Cevdet'in içinde bulunduğu Cenevre şubesi ve İbrahim Temo'nun Balkanlar'da kurduğu küçük şubeler ile Kafkasya'daki şubeler faaliyet gösterdi. Âdem-i Merkezî yönetimini savunan Prens Sabahattin'in grubuna da Dr. Nihat Reşat, Dr. Sabri, Siret, Fazıl ve Zeki Beyler katıldı. Gruplar arasındaki fikir ayrılığı husumete varacak kadar ileriydi (Aslan, 2008: 103).

4.3. Osmanlı Hürriyet Cemiyet'inin Teşekkülü ve Faaliyetleri

Temmuz 1906'da Bursalı Tahir, Naki Bey, Talat Bey, Ömer Naci Bey, İsmail Canbolat Bey ve Edip Servet Bey bir araya gelerek memleketin durumu üzerine sohbetlerde bulundu. Bu sohbetlerden yaklaşık bir ay sonra Eylül 1906'da Şükrü Bleda'nin evinde bir toplantı yaptılar. Bu toplantı sonucunda gizli bir örgüt olarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdular (Aydemir, 1970: 273). Beş Çınar Bahçesi'ndeki bu toplantıda bir tüzük hazırlandı. Üyeler sadece kendini üye yapacaktı ve iki üyeden başka kimseyi tanımayacaktı. Yemin şekli ve idama dair birkaç şart getirildi (Aslan, 2008: 103).

Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti oluşmadan önce bir cemiyet kurma teşebbüsünde bulunuldu. Ömer Naci'nin de içinde bulunduğu bir grup asker isimsiz bir örgüt kurdu. Burada Ömer Naci'den başka Sapançalı Hakkı, Ali Şefik ve Hüsrev Sami vardı. İddiaya göre Ömer Naci Rahmi Bey ile bir toplantıda tartışıp Paris'e gitti. Bu örgüt ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti henüz birleşmeden önce Dr. Nazım Bey Selanik'e geldi. Dr. Nazım Bey'in Paris'e yazdığı mektupta diğer grupta Ömer Naci'ye bağlı bir iki asker, bir polis ve birkaç da mülkiye memuru vardı. Bunların çok tedbirsizce hareket etmesinden dolayı Dr. Nazım Bey Bahaettin Şakir'in Ömer Naci'yi uyarmasını istedi. Fakat ona kendisinden bahsetmemesi gerektiğini de söyledi (Aslan, 2008: 103).

O dönemde Selanik'te cemiyet üyesi olan Nafiz Bey, Dr. Nazım Bey'in bahsettiği tedbirsiz hareket eden grubun farklı olduğunu söyledi. Bunların birkaç hukuk öğrencisi, Mustafa adında bir berber ve hürriyetin ilanına yakın bir dönemde Terakki ve İttihat'a giren Nesimi Sanrı'dan oluştuğunu söyledi. Ömer Naci'nin küstüğünden değil faaliyet alanını genişletmek için Hüsrev Sami ile birlikte Avrupa'ya gittiğini söyledi. Hatta o guruptan Sapançalı İsmail Hakkı, Enis Avni ve Ali Şefik'in cemiyete üye olmasına aracılık etti (Aslan, 2008: 103-104).

Cemiyet amacı, devletin iç işlerine müdahale edip, Rus politikalarının etkisine giren Bulgar subaylarını cemiyete kazandırmaktı (Karabekir, 1993: 131-133). Hücre biçiminde örgütlenen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin merkez üyeleri, Talat Bey, İsmail Canbolat ve Rahmi Beylerdi. Gizli olarak örgütlenen cemiyet üyeleri birbirlerini sadece yemin törenine getirildiklerinde tanırlardı (Karabekir, 1993: 131-133). Cemiyet üye kaydetmede Mason Teşkilatı'nın etkisi görülüyordu. 14 Eylül 1906'da Rahmi Bey'in önerdiği Hilal adı ve hazırladığı tüzük kabul edildi (Karabekir, 1993: 136-138). Cemiyet, 8-18 Eylül 1906'da Selanik'te Atina Köşkü karşısında Ömer Naci Bey'in evinde toplandı. Hilal yerine Osmanlı Hürriyet Cemiyeti adını aldı (Yalçın, 1976: 5). Cemiyet Mithat Şükrü Bleda ve İsmail Canbolat'ın evinde kuruldu. İlk toplantıdaki on kişi kurucu üye kabul edildi (Aslan, 2008: 104). Heyet Talat Bey, İsmail Canbolat ve Mithat Şükrü Bleda'den meydana geldi. 1906'da ilk yemin etme olayı gerçekleşti. 111 numarayla ilk yemin eden üye İsmail Mahir ya da Mülazım Mustafa Necip'tir. Talat Bey'in teklifiyle Ağustos 1906'da Selanik'te on kişi toplandı ve yaş sırasına göre numaralandı. 1- Selanik Askeri Rüştüye Müdürü Binbaşı Bursalı Tahir Bey, 2- Selanik Askeri Rüştüye Fransızca Hocası Binbaşı Naki Bey, 3- Selanik Posta Memuru Talat Bey, 4- Maarif Memuru Mithat Şükrü Bleda, 5- Selanik Eşrafından Rahmi Bey, 6- Üçüncü Ordu Müşiri Yardımcısı Yüzbaşı Kazım Nami Bey, 7- Mülazimievvel Ömer Naci Bey, 8- Mülazimievvel Hakkı Baha Bey, 9- Mülazimievvel İsmail Canbolat Bey, 10- Yüzbaşı Edip Servet Bey olarak sıralandı. Daha sonraki faaliyetleri dört kişinin (Talat Bey, Rahmi Bey, Mithat Şükrü Bleda ve İsmail Canbolat) sürdürmesi kararlaştırıldı (Aslan, 2008: 104).

Erkan-ı Harp Binbaşı Cemal Bey ve 31 Ekim 1906'da Erkan-ı Harp Binbaşı Enver Bey Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ne Katıldı. Enver Bey'in numarası 152ydi (Aslan, 2008:

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Senol KARADANA

105). 30 Kasım 1906'da da Kazım Karabekir cemiyete üye oldu. Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin manastır merkezi izinsiz olarak kuruldu. Merkezde Enver Bey, Kazım Karabekir ve Hüseyin Bey vardı. Enver ve Kazım Beylerin cemiyete katılmasıyla birlikte Manastır'da cemiyetin örgüt faaliyetleri giderek arttı (Karabekir, 1993: 181-182).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Enver Bey'e Manastır'da Necip Draga'ya da Üsküp'te örgütü oluşturma görevi verdi. Cemiyet Neyyir-i Hakikat adlı bir gazete çıkardı. Gazete yayınlarında hükümetin faaliyetlerini eleştirdi. Özellikle genç subayların cemiyete katılmasını amaç edindi. Bu düşünceyle 3. Orduya dâhil subayların büyük bir kısmını cemiyete katarak faaliyetlerini genişletti. Faaliyetlerini tam bir gizlilik içinde yürüten cemiyet özellikle üye seçimlerini titizlikle yaptı ve önceliği seçkin subaylara verdi. Bunlar ülkede acil bir şekilde rejim değişikliğine inanan idealist gençlerdi (Lewis, 2000: 203).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti baskıcı yönetimi yıkmayı hedefleyen İhtilalci bir gruptu. II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimi yıkıp, Meşrutiyeti tekrar ilan etmekten başka ortak bir amacı yoktu. İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk kuruluşundan hedeflerine ulaştığı mutlu güne kadar sadece bir düşünceye hizmet etti. O da baskıcı yönetimin değiştirilmesi, devletin yenilenmesi ve tekrar eski gücüne kavuşmasından başka bir şey değildi. Bundan dolayı bu yönetimi yıkmamanın tek çaresinin II. Abdülhamit'i tahttan indirmek olduğunu düşünüyordu (Aslan, 2008: 105).

4.4. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Adının Doğuşu ve Faaliyetleri

1900'lü yıllardan beri Makedonya bölgesinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti biliniyordu. Paris'te ise Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları baş gösterdi. Üyeler farklı gruplara bölündü. Dr. Nazım Bey Balkanlar'daki gelişmeleri düzenli olarak takip ediyordu. Balkanlar'dan başlayacak bir mücadelenin daha çabuk sonuca ulaşacağı düşüncesindeydi. Zira Balkanlar'da kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyelerinin büyük çoğunluğu genç subaylardan oluşuyordu. Dr. Nazım Bey bu durumu fark ederek Paris'te kalmanın İttihatçı düşünce için bir fayda vermeyeceği düşüncesindeydi. Nazım Bey, cemiyete yeni kazandırılan genç üyeler ile yeni şubeler açma yoluna gitmeyi uygun gördü (Eyicil, 2002: 234).

Dr. Nazım Bey, Mithat Şükrü gibi cemiyete kazandırdığı gençlerle yeni şubeler açtı. Mithat Şükrü'ye de Cenevre'de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir şubesini açmasını tavsiye etti. Avrupa'da cemiyet üyeleri özellikle gazeteler yoluyla faaliyetlerini sürdürüyordu. Dr. Nazım bu faaliyetlerle bir yere varılamayacağını düşünerek daha aktif bir yol bulmak maksadıyla Selanik'e hareket etti (Eyicil, 2004: 64).

Mithat Şükrü, bu durumla ilgili bilgileri içeren bir mektup gönderdi. Rumeli'de Türklere yapılan hain saldırı ve haksızlıklara direnen Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin fikirleri Rumeli'de yayıldı. Böylece yeni şubeler açılması sağladı (Eyicil, 2002: 234).

Dr. Nazım Bey şubeler arasındaki kopuk olan irtibatın sağlıklı bir şekilde yürüebilmesi için çaba sarf etti. Özellikle İstanbul ve Paris arasındaki irtibatı güçlendirdi. Selanik ile teşkilatı bütünleştirmeye çalıştı. Amacı yurda girip cemiyetin teşkilat, gazete ve basın faaliyetlerini yürütmektir. Nazım Bey'in yurda girmesi pek kolay gözüküyordu. Zira Dr. Nazım Bey'i hükümet vatan haini ilan etti ve hakkında da idam emrini verdi (Eyicil, 2004: 65).

Dr. Nazım Bey teşkilatın güçlenmesi için mutlaka ülkeye girmeliydi. Düşüncesini hayata geçirebilmek için bir plan yaptı. Nazım Bey'in yurda girebilmesi sadece Yunanistan

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

yoluyla olabilirdi. Çünkü o dönemde Selanik, Bulgar, Rum ve Sırp Komitacılarının karargâhı gibiydi. Burada bulunan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik'te en iyi anlaşabileceği azınlık grubu Rum Komitacılarıydı. Cemiyet yöneticileri Dr. Nazım Bey'in Paris'ten Selanik'e gelebilmesi için Rum Komitacılarının reisiyle görüştü. Dr. Nazım Bey'in Yunanistan yolu üzerinden Selanik'e gelmesine karar verildi. Plana göre Nazım Bey Yunanistan'a ulaştıktan sonra Rum Komitacıları onu sınıra getirecekti. Buradan da uygun bir zamanda içeri girecekti. Cemiyet, planın hayata geçebilmesi için Rum Komitacılarıyla irtibata geçti. Rum Komitacılarına planın içeriği hakkında bilgi verdi. Rum Komitacıları da bu konuda cemiyete yardım edeceklerine dair söz verdi. Cemiyet, Nazım Bey'e Rum Komitacılarıyla yaptıkları görüşme ve izlenecek yol ile ilgili bir mektup gönderdi. Nazım Bey mektubu alınca hemen yola çıktı. Rum Komitacıları Nazım Bey'i alarak Selanik'e getirdi ve Talat Bey'e bildirdi. Talat Bey'in yardımıyla gizlice Atina yolu üzerinden Selanik'e ulaştı (Eyicil, 2004: 65).

Dr. Nazım Bey Selanik'e geldi ve burada iki ay beklemek zorunda kaldı. Bu zaman içerisinde Rum Komitacıları Nazım Bey'i gizledi. O devrin şartlarında Selanik'e gelmek, yolculuk sırasında gizlenmek ve tanınmamak kolay bir iş değildi. Yolculuk esnasında Dr. Nazım Bey kıyafet değiştirdi. Başında sarık, cübbe, sakal, siyah gözlük ve ayağında potin vardı. Bu şekilde modern bir hocaya benzemekteydi. Bu şekliyle Mithat Şükrü bile onu tanıyamadı. Dr. Nazım Bey Selanik'te Şükrü Bleda'nin evinde kaldı. Talat Bey'le de irtibat sağladı (Eyicil, 2004: 67).

Selanik'e gelen Dr. Nazım Bey Mithat Şükrü Bleda'nin evinde kısa bir süre kaldıktan sonra Frenk Mahallesi'nde bir İtalyan'dan kiralanan pansiyona yerleşti. Selanik'teki örgüt arkadaşlarına bütün bilgileri bu küçük hücre evinden veriyordu. Selanik'e gelmeden evvel Mithat Şükrü ile haberleşmesinde Selanik'te becerikli ve gayretli bir gence ihtiyacı olduğundan bahsetti. Bleda'de posta başkâtibi Talat Bey'i önerdi. Dr. Nazım Bey ve Talat Bey'in tanışıklığı bu şekilde başladı. Dr. Nazım Bey ile Talat Bey gizlice irtibat kuruyordu. Mithat Şükrü Bleda Selanik'teki İhtilalcilerin dikkatini çekmemek için Dr. Nazım Bey ile hücre evinde, Beş Çınar Kahvehanesinin bahçesinde, Yanyo'nun birahanesinde veya Mason Locası'nda buluşuyordu. Dr. Nazım Bey Paris ile şubeler arasındaki irtibatı sağlamak için basın yoluyla faaliyetlerini devam ettirdi. Bu nedenle Osmanlı Hürriyet Cemiyetiyle Paris merkezli Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni birleştirmek istedi. Çünkü Selanik'teki cemiyetin amacı ile Paris'teki cemiyetin amacı aynı fakat gittikleri yol farklıydı (Eyicil, 2004: 67-68).

Dr. Nazım Bey bu düzensizliği ortadan kaldırmak için harekete geçti. Kısa sürede Selanik teşkilatını tüm şubelerin merkezi haline getirdi. Şubeler arasındaki dağılımı giderdi ve şubelerin irtibatını sağladı. Cemiyeti gizli bir ihtilal komitesi olarak örgütledi. Subayları da etkisi altına alarak tüm faaliyetleri tek merkezden idare etti. Cemiyet'e yeni girenlerin kabulü konusunda genelgeler hazırladı. Yalnız bu talimatnameleri hazırlarken Mithat Şükrü, Miralay Sadık Bey, Binbaşı Fethi ve Manyasızade Refik'in görüşlerini de aldı. Talimatlarda yemin meresimi ile ilgili özelliklerin hazırlanmasında Fransız İhtilalinde etkili olan jakoben model (keskin devrimci) örnek alındı (Eyicil, 2004: 72).

Dr. Nazım Bey cemiyetin isminin değiştirilmesi düşüncesine sahipti. Bu düşüncesini de açıkça savundu. Fakat Nazım Bey'in düşüncesi o devrin şartları dâhilinde üyelerce kabul görmedi. Onlara göre Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bu adla tanındı ve kabul edildi. Cemiyet'in adının değişmesi istikrarsızlığa yol açabilirdi. Üstelik üyelerin böyle bir değişikliğe nasıl bir tepki verecekleri de belli değildi. Nazım Bey'in telkinleri bir kısım cemiyet üyesinin, cemiyetin adının değişmesi hususuna olumlu bakmasını sağladı. Bunun

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

üzerine cemiyetin isim değişikliğine dair fikirleri alınmak maksadıyla şubelere mektup gönderdi (Eyicil, 2004: 73).

Dr. Nazım Bey'in teklif ettiği Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti şubelerce oy çokluğuyla kabul edildi. 27 Eylül 1907'de iki cemiyet Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşti (Eyicil, 2004: 73). Biri iç (Selanik) diğeri dış (Paris) olmak üzere cemiyet kuruldu. Nazım Bey'in girişimleri sonucu birleşen iki cemiyet ile birlikte milliyetçiler de bir araya gelmiş oldu. Bir antlaşma metni hazırlandı. Buna göre: Merkezi Paris olan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile merkezi Selanik'te olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907'de birleşti. Bu tarihten itibaren Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı (Aslan, 2008: 108).

Merkezi Paris olan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile merkezi Selanik olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907'de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşmesiyle teşkilat hedef ve örgüt açısından faaliyetleri hızlandı. Böylece Selanik iç, Paris dış olmak üzere faaliyetler daha düzenli hale geldi (Aslan, 2008: 109).

4.5. Cemiyet'in İç Çalışmaları

Cemiyet'in oluşmasında baskıcı yönetime karşı duyulan hoşnutsuzluk ve Batı'ya karşı duyulan hayranlık yatmaktaydı. Devletin kurtuluşunun ancak Meşrutiyeti yeniden ilan etmekle sağlanacağı kanısındaydılar. Cemiyet üyeleri II. Abdülhamit idaresinin bir an evvel değişmesini arzu ediyorlardı. Osmanlı devletinden ıslahat yapılması ve baskıcı idaresinin değişerek meşruti bir idarenin tesis edilesi için yoğun propaganda faaliyetine girdiler. Cemiyet, özellikle basın-yayın yoluyla baskıcı idaresinin kötü uygulamalarından bahsetti. Bu idarenin son bulmasıyla devletin derin bir nefes alacağını düşünüyordu. Cemiyet, meşruti bir sistem teşkil edip, Padişah'ın yetkilerini sınırlamak ve azınlıklara kanun önünde eşitlik verilerek vatani şer odaklarından kurtarma düşüncesindeydi. Yayınladıkları gazetelerde hükümetin öncelikle işinin Meşrutiyeti tekrar yayınlamak olduğunu ifade ediyorlardı (Eyicil, 2002: 228).

İttihat-ı Osmanî Cemiyeti faaliyetlerini gizlilik ve ciddiyet içinde yürütüyordu. Vatan ve milliliği esas olan cemiyet bu fikirlerin özellikle Tıbbiye ve Mülkiye öğrencileri arasında yayılması ve gelişmesi için faaliyet yürütüyordu (Tansu, 2003: 26).

Cemiyet ilk toplantısını hamam önündeki odun yığınları üzerinde Tıbbiye öğrencileri ile yaptı. Yaptıkları bu toplantıya da Hatap Kıraathanesi Toplantısı adı verildi (Tansu, 2003: 26)

Cemiyet'in kurucuları Mektep-i Tıbbiye-i Şahanenin ilk sınıfında okumaktaydı. İlk önemli toplantısını 20 Temmuz 1892'de yaptı. Toplantılarını umumiyetle tıbbiyede yapıyorlardı. Tıbbiye dışındaki ilk toplantısını ise Edirne Kapı dışında bulunan bir kahvehanede Haziran 1899'da yaptı. Bu toplantıya 12 üye katıldı. Buradaki toplantıya İbrahim Temo'nun öncülüğünde Abdullah Cevdet, İshak Sükûti, Çerkez Mehmet Reşit, Asaf Derviş, Hersekli Ali Rüştü, Giritli Muharrem, Hikmet Emin, Ali Şefik ve ismi tespit olunamayan bir kişi daha katıldı (Hanioğlu, 1986: 175). Toplantı Mithat Paşa'nın bağında çukurca bir yerde bulunan incir ağacının altında yere serilen hasır ve çuvallar üzerine oturulup bir piknik görüntüsü verilerek yapıldı. İncir Altı Toplantısı adı verilen bu toplantıda en yaşlı üye olan Ali Rüştü başkan, Şerafettin Mağmumi sekreter, Asaf Derviş ise veznedar seçildi. Cemiyet'te alınan kararları kaydetme vazifesi ise Şerafettin Mağmumi ile İshak Sükûtiye verildi (Hanioğlu, 1986: 175). Cemiyet'e kimlerin üye olacakları üzerinde durulduğu sırada Corbonari Teşkilatı ve Rus Nihilistlerinde olduğu gibi bir idare heyeti kuruldu. Her üyeye bir numara verildi. Okul ve diğer Osmanlı eğitim müesseselerinde, yapılan toplantılar sonucunda çok sayıda öğrencinin katılımıyla örgütün üye sayısı hızla arttı. Cemiyet kurucuları en önemlileri Hamamönü (Hatab Kıraathanesi)

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

İçtimal Mithat Paşa Bağı (On İnkiler) içtimali ve Rumeli Hisarı (Boğaziçi) içtimai olan çeşitli toplantılarla bir yandan üye sayısını artırmaya öte yandan etkin bir örgüt yapısı oluşturmaya gayret gösterdiler (Hanioğlu, 1986: 175).

Alınmış olan kararlar gizli tutuldu. Cemiyet toplantılarına büyük bir ehemmiyet vermekteydi. Cemiyet toplantıları cuma günleri farklı yerlerde yapmayı uygun gördü. (Hanioğlu, 1986: 175). Cemiyet, bu dönemdeki faaliyetleri yurt dışında basılan gizli gazetelerin eski sayıları öğrencilere okutulması ve Namık Kemal ile bazı arkadaşlarının eserlerinin el yazısıyla çoğaltılarak dağıtılmasının ötesine gidemedi (Özcan, 2001: 476-477).

II. Abdülhamit İttihat-i Osmanî Cemiyeti'nin varlığından ve faaliyetlerinden 1892'de haberdar oldu. Bu tarihten sonra cemiyet üyeleri hafiyeler tarafından sıkı bir denetim altında tutuldu. Cemiyet, özellikle askeri tıbbiye talebeleri arasında yayıldığından II. Abdülhamit mektep üzerinde sıkı bir denetim kurmak istedi. Bu maksatla Saray, tıbbiye okulu kumandanı Ali Saip Paşa'yı esnek bulması nedeniyle görevinden aldı (Aslan, 2008: 83).

Mektep-i Tıbbiye-i Şahaneyi diğer askeri mekteplerle aynı çatı altında birleştirilerek Mehmet Zeki Paşa'nın yönetimine verilmesi cemiyet hakkındaki ilk kapsamlı soruşturmanın açılmasına sebep oldu. Disiplinli bir komutan olan Zeki Paşa'nın aldığı önlemler sonuç verdi. Tıp okulunun 9. sınıf öğrencilerinden Muzaffer Hasan, Eşref Ruşen ve Muttefi Hasan tıbbiyede hürriyet, eşitlik ve adalet fikrinin yayıldığına bunu da gizli bir cemiyetin organize ettiğine dair bir ihbarda bulundu. Cemiyet üyeleri Zeki Paşa tarafından tutuklanarak mahkemede yargılandı. Yargılama sonucunda cemiyet üyelerinden Şefik Ali, Ahmet Mehdi, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Şerafettin Mağmumi, Mikail Usep ve Tekirdağlı Mehmet'in tıbbiye okulundan atılmalarına ve tutuklanmalarına karar verilse de birkaç ay sonra (Ramsaur, 1972: 36), bu cezalar söz konusu faaliyetlerin bir öğrenci olayı olarak düşünen II. Abdülhamit'in isteğiyle affedildi (Özcan, 2001: 476-477). İbrahim Temo ise tutuklanmaktan kurtuldu ve Romanya'ya kaçtı (Kocabaş, 1991: 34).

Tıbbiye komutanı Zeki Paşa'nın okulda uyguladığı katı disiplin öğrencilerin huzursuz olmalarına yol açtı. Okuldaki sıkı takip dolayısıyla cemiyetin ileri gelenlerinden bir kısmı kurtuluşu yurt dışına kaçmakta buldu (Kutay, 1964: 71-75). Cemiyet, okuldaki sert uygulamalar sonucunda baskıya maruz kalan öğrencilerin daha rahat bir ortamda öğrenim görmelerini sağlamak için onları Avrupa'ya göndermeye karar verdi. Bu yolla birçok yetenekli öğrencinin Avrupa'da eğitim almasını sağlamaya çalıştı. Okuldaki sert uygulamalarla karşılaşan birçok öğrenci de Avrupa'ya kaçtı. Cemiyet bunların kaçmalarına da yardımcı oldu. Yaşanan olaylar sonucunda Arap Ahmet, Ali Zühtü Paris'e mülkiye okuluna, tarih hocası Murat Bey ise Mısır'a kaçtı (Hanioğlu, 1986/1).

Cemiyet, tıp okulunun 3. sınıfında öğrenci olan Selanikli Nazım'ın cemiyetin Avrupa'da etkin bir faaliyet göstermesi fikriyle Paris'e gönderilmesi kararlaştırıldı. Nazım bir yandan eğitimini Paris'te tamamlamak diğer yandan da Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey'i cemiyete üye yapmak amacındaydı (Eyicil, 2004: 28).

Avrupa'ya kaçan cemiyet üyeleri ve öğrenciler Paris'te 1894'te Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza Bey önderliğinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurdu. 1 Aralık 1895'te Meşveret Gazetesi'ni çıkarmaya başladı. Yurt dışında Meşveret ve Mizan Gazetesi'ni çıkarmaya başlayan cemiyet üyeleri yabancı posta haneler aracılığıyla gazeteleri ülkeye gizlice okuyucularına ulaştırarak propaganda faaliyetlerini yürütüyorlardı.

Anadolu'da sınırlı sayıda şubeleri olan Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin İstanbul'da da birkaç şubesi vardı. Bu şubelerin görevleri cemiyetin Avrupa şubeleri ile haberleşmesini sağlamanın yanında yurt dışında yayınlanan dergi ve gazetelerin dağıtımını da sağlıyorlardı (Aslan, 2008: 92).

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Cemiyet yurt dışında siyasi faaliyetlerini yürütürken yurt içinde de gelişmeye devam etmekteydi. 1896'da cemiyetin İstanbul şubesine darbe yanlısı Hacı Ahmet Efendi seçildi. Ahmet Efendi II. Abdülhamit'e darbe yapmak için plan dahi yaptı. II. Abdülhamit'e yapılacak darbe için Müderrislerden Şeyh Naili, seraskerlikte bulunan Yarbay Şefik Bey ve Birinci Tümen Komutanı Kazım Paşa'nın yardımlarını sağladı (Ramsaur, 1972: 46). Darbenin planı şu şekildeydi. Nazırların toplandığı sırada Bab-ı Ali basılacak, Şeyhülislam'dan fetva alınacak, II. Abdülhamit hal edilecek ve yerine V. Murat tahta geçirilecekti. Bu gerçekleşmez ise yerine Mehmet Reşat tahta çıkacaktı. Planın gerçekleşeceği akşam Nadir Bey, Tokatlıyan Lokantasında yemekte içkiyi fazla kaçırınca planı ağzından kaçırdı ve gizliliği sağlanamadı. Numune-i Terakki Müdürü Mazhar Bey ve Askeri Okullar Genel Müfettişi Zühtü İsmail Paşa durumu kontrol altına aldı ve darbeciler tutuklandı. Cemiyet'in İstanbul'daki faaliyetlerine büyük bir darbe vurulmuş oldu (Ramsaur, 1972: 48-49).

Birinci Tümen komutanı Kazım Paşa ve cemiyetin İstanbul Reisi Hacı Ahmet Bey tutuklandı. Müderrislerden Şeyh Naili ve kardeşleri, Hakkı ve Avni Beyler ve ailesinden 18 kişi, Şeyh Abdulkadir ve ailesinden 20 kişi, Mekkeli Sabri, Divan-ı Muhasebat Reisi Zühtü Bey ve Kemal Bey gibi cemiyetin birçok üyesi sürgün edildi (Ramsaur, 1972: 49).

4.6. Cemiyet'in Dış Çalışmaları

Cemiyet, 2 Haziran 1889'da Mektep-i Tıbbiye-i Şahane öğrencileri tarafından kuruldu. Cemiyet'in kuruluş amacı Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve ekonomik bunalımdı. Hürriyet fikrinin hemen her türüsünün taraftarı bulunan cemiyet, Tıbbiye ve Mülkiye öğrencileri arasında hızlı bir gelişme zemini buldu (Aslan, 2008: 81).

II. Abdülhamit, çeşitli toplantılar yaparak hızla gelişen ve taraftar toplayan cemiyetin faaliyetlerinden 1892'de haberdar oldu. Cemiyet üyeleri hafiyeler tarafından sıkı bir takibe alındı. Özellikle Askeri Tıp öğrencileri arasında gelişme zemini buldu. II. Abdülhamit bu okul üzerinde daha sıkı bir demetim kurmak için Tıp Okulu Kumandanı Ali Saip Paşa'yı görevinden alarak yerine katı bir disipline sahip olan Zeki Paşa'yı atadı (Eyicil, 2002: 229).

Disiplinli bir komutan olan Zeki Paşa'nın aldığı önlemler sonuç verdi. Tıp okulunun 9. sınıf öğrencilerinden Muzaffer Hasan, Eşref Ruşen ve Muttefi Hasan tıbbiyede hürriyet, eşitlik ve adalet fikrinin yayıldığına bunu da gizli bir cemiyetin organize ettiğine dair bir ihbarda bulundu. Cemiyet üyeleri Zeki Paşa tarafından tutuklanarak mahkemede yargılandı. Yargılama sonucunda cemiyet üyelerinden Şefik Ali, Ahmet Mehdi, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, Şerafettin Mağmumi, Mikail Usep ve Tekirdağlı Mehmet'in tıp okulundan atılmalarına ve tutuklanmalarına karar verilse de birkaç ay sonra (Ramsaur, 1972: 36), söz konusu faaliyetlerin bir öğrenci olayı olarak düşünen II. Abdülhamit'in isteğiyle affedildi (Özcan, 2001: 476-477). İbrahim Temo ise tutuklanmaktan kurtuldu ve Romanya'ya kaçtı (Kocabaş, 1991: 34).

Tıp okulu komutanı Zeki Paşa'nın okulda uyguladığı katı disiplin öğrencilerin huzursuz olmalarına yol açtı. Okuldaki sıkı takip dolayısıyla cemiyetin ileri gelenlerinden bir kısmı kurtuluşu yurt dışına kaçmakta buldu (Kutay, 1964: 71-75). Cemiyet, okuldaki sert uygulamalar sonucunda baskıya maruz kalan öğrencilerin daha rahat bir ortamda öğrenim görmelerini sağlamak için onları Avrupa'ya göndermeye karar verdi. Cemiyet bu yolla birçok yetenekli öğrencinin Avrupa'da eğitim almasını sağlamaya çalıştı. Okuldaki sert uygulamalarla karşılaşan birçok öğrenci de Avrupa'ya kaçtı. Cemiyet bunların

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

kaçmalarına da yardımcı oldu. Yaşanan olaylar sonucunda Arap Ahmet ile Ali Zühtü Paris'e mülkiye okuluna, tarih hocası Murat Bey ise Mısır'a kaçtı (Hanioğlu, 1986/1).

Cemiyet, tıp 3. sınıfta öğrenci olan Selanikli Nazım'ı Avrupa'da etkin bir faaliyet göstermesi fikriyle Paris'e gönderdi. Selanikli Nazım, bir yandan eğitimini Paris'te tamamlamak diğer yandan da Paris'te bulunan Ahmet Rıza Bey'i cemiyete üye yapmak amacındaydı (Eyicil, 2004: 28).

Bu arada okulda uygulanan sert uygulamalar sebebiyle tarih hocası Murat Bey'in cemiyet taraftarı olup Avrupa'ya gitmesi cemiyeti daha da güçlendirdi (Eyicil, 2002: 229).

Sıkı denetimden kaçan cemiyet üyeleri gerek yurt içinde gerekse de yurt dışında örgütsel anlamda büyük bir yol kat etti. Okul öğrencileri arasında olduğu kadar İttihatçılık genç subaylar arasında da sürekli taraftar kazanmaya devam etti. Genç subaylar da İttihatçılık fikrinin oluşması cemiyetin güçlenmesine olanak sağladı. Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne Nasıl Girdim adlı makalesinde ittihatçılığın nüfuz kazanmasını şu şekilde dile getirdi. Memlekette bir ittihatçılık ruhu kendini gösterdi. Bu adeta mistik bir etkiydi. Vatan aşkı etrafında bütün fedakârlıkları feragatleri topluyor ve aynı ideal uğrunda birleşenleri kuvvetli bir şekilde etkileyip vücut haline getiriyordu (Yalçın, 1962: 24).

Ahmet Rıza Bey'in cemiyete girmesini sağlamak ve Paris'te öğrenimine devam etmek amacıyla Paris'e giden Selanikli Nazım, Paris Tıp Fakültesine girerek siyasi faaliyetlerine burada devam etti (Eyicil, 2004: 28). Dr. Nazım Bey bu sırada Paris'te bulunan Ahmet Rıza'ya İttihat-i Osmanî Cemiyeti'ne girmesini teklif etti. Cemiyet Ahmet Rıza'nın katılımıyla büyük prestij sağlayacaktı. Ahmet Rıza bu teklifi hemen kabul etmedi ve cemiyetin adı ve faaliyetleri konusunda tartıştılar (Hanioğlu, 1986: 180). Ahmet Rıza ile Nazım Bey cemiyetin çalışmaları ve ismi üzerinde müzakere yaptıktan sonra ortak bir karara vardı. Buna göre 1894'te Paris'te Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti kuruldu. Ahmet Rıza ile birlikte yola çıkan cemiyetin üyeleri Selanikli Nazım, Şerafeddin Mağmumi, Milaşlı Halil Bey ve Halil Mentşe'ti (Aslan, 2008: 91).

İstanbul'daki cemiyetin merkez komitesinin tutuklanıp sürgüne gönderilmesi İstanbul merkez teşkilatını olumsuz yönde etkiledi. 1896 sonbaharında cemiyetin üyeleri Paris ve Cenevre'de toplandı. Meşverette çıkan II. Abdülhamit aleyhtarı yazılar Saray'ı iyice rahatsız etti. Saray, Paris elçiliği aracılığıyla cemiyetin ve gazetenin kapatılması için Fransa hükümeti nezdinde girişimde bulundu. Başbakan Bourgesis Hükümeti 1897 ilkbaharında cemiyet üyelerini Paris'ten çıkardı. Yayın organlarını da kapattı (Eyicil, 2004: 37-38).

Paris'ten çıkartılan ve yayın organları kapatılan cemiyet üyeleri zor günler geçirdi. Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve arkadaşları cemiyeti Brüksel'e taşıdı. II. Abdülhamit, Belçika hükümetine baskı yaparak cemiyetin buradan da kovulmasını sağladı. Bu gelişmelerden sonra cemiyet üyeleri, cemiyeti Cenevre'ye taşıdı (Mardin, 1992: 104). Dr. Nazım Bey ve arkadaşları daha sonra Paris'e gelerek Ahmet Rıza Beyle birlikte siyasi faaliyetlerini burada devam ettirdi (Eyicil, 2004: 38).

1897'de Cenevre'ye giden Murat Bey'e cemiyetin reisi gibi bakılmaya başlandı. Cemiyet'in kurucularından Abdullah Cevdet ve İshak sükûti de çalışmalarını Avrupa'da sürdürmek için Cenevre'ye gitti. Birlikte Osmanlı adında bir gazetenin yayınına başladı (Kocabaş, 1991: 35). Bu gazetede daha çok siyasi içerikli yazılar yazan Murat Bey bununla da yetinmeyerek cemiyete 21 maddelik program hazırladı. Bu programı Ahmet Rıza Bey'e gönderdi. Ahmet Rıza Bey cemiyette ikiliğe yol açabilir endişesiyle programı kabul etmedi (Eyicil, 2004: 40-41).

Ahmet Rıza ve Dr. Nazım Bey'in birlikte çalışması diğer İttihatçıların onları çekememesine neden oldu. Onların cemiyetten çıkarılması dahi düşünüldü. Dr. Nazım Bey

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

cemiyetin Teftiş ve İcra heyetinde buluyordu. Onun üye olduğu bir heyetten onun görüşü alınmadan bir karara varmak mümkün değildi. Bundan dolayı Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza Bey cemiyetten çıkarılmadı. Murat Bey, Ahmet Rıza Bey'in cemiyetten çıkarılmasında başarılı olamayınca görevini bıraktı (Eyicil, 2004: 40-41).

Murat Bey Paris'teki faaliyetlerinden sonra neşriyatı için Mısır'a gitti. Mizan Gazetesi'nin diğer gazetelerden farklı olduğuna ve gazetenin ses getireceğine inanıyordu. Nitekim de öyle oldu. Mizan'ın çok fazla ilgi toplaması Saray'ı harekete geçirdi. Vatani ve milleti için her türlü fedakârlığı yapan Murat Bey engellerle ve asılsız suçlamalarla karşılaşınca kendi muhasebesini yaparak, Ahmet Rıza Bey'den kaynaklanan sorunlar sebebiyle cemiyetten istifa etti (Mardin, 2014: 110-111).

II. Abdülhamit, Jön Türk muhalefetinin önünü kesebilmek için birçok yol denedi. Avrupa devlet başkanları nezdinde girişimlerde bulundu. Cemiyet'in gazete ve dergilerinin kapatılması bu şekilde sağlandı. Jön Türklerin muhalefetlerinden vazgeçip yurda dönmeleri için Avrupa'ya birkaç defa temsilci gönderdi. Jön Türklerin ne yurda dönmelerini sağlayabilirdi ne de faaliyetlerini sona erdirebilirdi (Tunaya, 2015: 52-53).

II. Abdülhamit, İttihatçıları faaliyetlerinden vazgeçirmek ve yurda döndürebilmek amacıyla Ahmet Celalettin Paşa'yı Avrupa'ya gönderdi. 1897'de Paris'te de bir bildiri yayınlarak devletin vermiş olduğu sözleri belgelendirdi (Kuran, 2000: 71-72).

Cemiyet üyelerini ikna etmek üzere 10 Temmuz 1897'de Paris'e gönderilen Ahmet Celalettin Paşa ve Necip Melha burada 13 gün kaldı. Ahmet Celalettin Paşa cemiyetin önde gelen iki ismi Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza ile görüştü ve onları ikna etmeye çalıştı. Paşa, cemiyet üyelerine İttihatçıların lehine af ilan eden resmi genelgeyi gösterdi. Bu genelgede ücretsiz pasaport verileceği, isteyenlerin öğrenimlerine devam edebileceği, Osmanlı topraklarında diledikleri yerlerde oturabilecekleri, maddi yardımda bulunulacağı, Avrupa'da okuyan öğrencilere 150 Frank maaş verileceği gibi hususlar açıklandı. Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza bu teklifi kabul etmedi. Ser hafiye Ahmet Celalettin Paşa'nın Paris Büyükelçisi Münir Bey ile cemiyet üyelerini ikna etme girişimleri netice verdi ve Cenevre, Paris, Brüksel ve Kahire'de bulunan cemiyet üyelerinden bir kısmı hükümetin genelgesiyle ikna oldu. Cemiyet'in Cenevre Merkez Komitesi dağıldı. 60 kadar üye yurda dönmeyi kabul etti. Osmanlı Gazetesi kapatıldı. İshak sükûti Roma, Abdullah Cevdet Viyana, Tunalı Hilmi de Madrid elçilik tabipliğine atandı (Eyicil, 2004: 39).

Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza Bey İttihatçıların bir kısmının şahsi menfaatlerini gözeterik II. Abdülhamit'in maddi yardım ve devlet hizmetinde görev verme vaatlerinden etkilenip cemiyetten ayrılmalarını dönüklik olarak değerlendirdi. Faaliyetlerine devam eden Dr. Nazım Bey ve Ahmet Rıza Bey'in kararlı ve azimli olmaları birçok genci etkiledi. Dr. Bahaettin Şakir ve Samipaşazade Sezai gibi gençleri cemiyete katmaya devam etti (Eyicil, 2004: 13).

Cemiyet sıkıntılı günler geçirirken, cemiyete ileride farklı bir istikamet verecek olan bir olay gerçekleşti. 1899 Aralık ayında II. Abdülhamit'in kayın biraderi Damat Mahmut Paşa, Bağdat demir yolu yapımı hakkının İngiltere yerine Almanya'ya verilmesi gerekçesiyle oğulları Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'la birlikte yurt dışına kaçtı. Paşa'nın, Bağdat demir yolları hakkının bir İngiliz şirketine verilmemesi ve Adliye Nazırlığı yaptığı sırada hem kendisi hem de Seniha Sultan'ın adının Skaliyeri Aziz Bey Komitesi olayına karışması nedeniyle Nazırlıktan azledilmesi bunda etkili oldu (Shaw, 1983: 285). Bu hadise sonucunda Paşa gözden düştü. Daha sonra Damat Mahmut Paşa'nın bu olayla hiçbir ilişkisi olmadığı anlaşıldı. Azledilme olayına çok kırılan Paşa bir daha II. Abdülhamit'le çalışmak istemedi. Siyasi ve sosyal baskılar Paşa'yı başka yollar aramaya sevk etti. II. Abdülhamit'e karşı olanların bir bir Avrupa'ya gitmesi Damat Mahmut

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Paşa'yı etkiledi ve Paşa da mücadelesini Avrupa'da sürdürmeye karar verdi (Kuran, 2000: 83-86).

Jön Türkler arasında Haysiyetli Hareket olarak isimlendirilen Damat Mahmut Paşa'nın yurt dışına kaçışı II. Abdülhamit'i çok telaşlandırdı. Hanedana mensup yüksek mevkili biri olan Mahmut Paşa, Jön Türk hareketiyle yakından ilgilenmeye başladı (Ramsaur, 1972: 72). Damat Mahmut Paşa'nın İttihatçılarla ilgilenmesi cemiyete büyük bir güç verdi.

Damat Mahmut Paşa Avrupa'ya gittiğinde İttihatçılarla iş birliğine girdi. Onun İttihatçıların yanında yer alması cemiyete yeni bir istikamet verdi. Damat Mahmut Paşa'nın oğulları Sabahattin ve Lütfullah İttihatçıları ortak bir program etrafında birleştirmek için Umum Osmanlı Vatandaşlarımıza adıyla bir bildiri yayımladı. Yayımladıkları bildirin hemen arkasından bir kongre yapılması sağlandı ve çoğunluk kongreye katıldı (Aslan, 2008: 101).

Damat Mahmut Paşa'nın Avrupa'ya kaçarak İttihatçıların yanında yer alması ve onları bir çatı altında toplamaya çalışması Saray'ı iyice rahatsız etmeye başladı. Mahmut Paşa elçiler vasıtasıyla ikna edilmeye çalışılsa da Saray bunda da başarılı olamadı. Devlet nezdinde harekete geçen Saray, Fransa'dan Damat Mahmut Paşa'nın iadesini istedi. Fransa bu duruma olumlu cevap vermedi. Osmanlı Devleti'nin bu çabaları da sonuçsuz kaldı. Damat Mahmut Paşa 1903'teki ölümüne kadar Paris'te yaşamaya devam etti (Ramsaur, 1972: 83).

Ahmet Rıza Bey ve Dr. Nazım Bey Saray ser hafiyesi Ahmet Paşa'nın teklifini reddederek birlikte faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Cemiyet'in önemli bir kısmının Saray'ın çağrısına olumlu cevap verip cemiyetten ayrılmış olsalar da kendileri azimle mücadelesini sürdürdü. Ahmet Rıza Bey ve Dr. Nazım Bey'in azimli mücadelesi netice verdi ve cemiyet etraflarında birleşmeye başladı. Murat Bey'in cemiyetten ayrılması büyük bir boşluk yaratsa da bu boşluğu Ahmet Rıza Bey doldurmaya çalıştı (Mardin, 2014: 110-111).

Prens Sabahattin ve Prens Lütfullah'ın 1902'de Paris'te tertiplediği Jön Türk Kongresi'nde üyeler arasında fikir ayrılıkları meydana geldi. Cemiyet bu kongreden sonra ikiye ayrıldı. Üyelerin büyük çoğunluğu Ahmet Rıza ve Dr. Nazım Bey'in yanında yer aldı (Kutay, 1984: 158). Kongrede fikir ayrılığına neden olan görüş Prens Sabahattin'in Âdem-i Merkezi yönetim şekli ve yabancı güçlerin müdahale fikrini savunuyor olmasıydı. Ahmet Rıza ise Prens'in bu görüşüne Osmanlı hükümlerine haklarına saygısızlık olacağı için karşı çıktı. Prens Sabahattin bütün faaliyetlerini Ermeni, Rum, Bulgar ve Yahudilerle sürdürme kararı aldı. Prens'in bu düşüncesi anasır arasında destek gördü ve onların topyekûn desteğini sağladı (Eyicil, 2002: 232).

Paris'te düzenlenen I. Jön Türk Kongresi'nden bir sonuç alınamadı. Jön Türkleri ortak bir amaç etrafında birleştirmek amacıyla 1907'de II. Jön Türk Kongresi düzenlendi. Bu kongreye Ermeni Taşnaksutyum Partisi de davet edildi (Kuran, 2000: 287-288). Kongreyi Prens Lütfullah ve Arnavut İsmail Kemal düzenledi. Kongreye davet edilenler de Prens Sabahattin, Prens Lütfullah ve Arnavut İsmail Kemal'in istediği şahıslardı. Prens Sabahattin'in anasır düşüncesinden olsa gerek kongreye özellikle Ermeni, Rum, Arnavut, Bulgar ve Yahudiler davet edildi. Kongredeki anlaşmazlığın temelinde de bu fikir yatmaktaydı (Hanioglu, 1986: 182-184). Prens Sabahattin kongrede ABD ve İngiltere örneğini göstererek Teşebbüs-ü Şahsi ve Âdem-i Merkeziyetçi bir yapıdan bahsetti. Bu düşünce kongreye gelenlerin çoğunluğunca kabul görmedi. Üyelerin üzerinde ittifak ettiği tek konu ise II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiydi (Aslan, 2008: 102). Düzenlenen II. kongreden de bir sonuç alınamadı. Bu kongrede üç başkan seçildi ki bu durum Jön Türkler

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

arasındaki anlaşmazlığın tam bir göstergesiydi. Bir bütünlüğün sağlanamadığı kongre sonucunda cemiyet, Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin grubu olarak ikiye bölündü (Eyicil, 2002: 232).

Prens Sabahattin, Rum, Ermeni, Arnavut, Bulgar ve Yahudi anasırlarının yanında İsmail Kemal gibi önemli şahısların oluşturduğu grup yabancı müdahalesinden yana tavır alırken, Ahmet Rıza, Dr. Nazım ve Hoca Kadri gibi şahıslar ise yabancı müdahalesine karşı çıktı. Kongre Jön Türk hareketini birleştirmek amacıyla toplanmış olsa da aralarında meydana gelen fikir ayrılığı nedeniyle farklı gruplara ayrıldı. Prens Sabahattin 1906'da Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti'ni kurdu ve Terakki adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Terakki ve İttihat Cemiyeti ise, Paris'te Meşveret ve Şura-i Ümmet Gazetesi'ni çıkartırken Cenevre'de de Osmanlı Gazetesi'ni çıkartıyordu (Akşin, 1987: 65-66).

II. Jön Türk kongresine Prens Sabahattin ve İttihatçı gruplardan başka Meşrutiyet Cemiyeti, Ahd-ı Osmanî Cemiyeti, Londra'da Türkçe ve Arapça yayımlanan Hilafet Gazetesi'nin Yazı Kurulu, bir Ermeni örgütü olan Taşnaksutyum Cemiyeti, Mısır Cemiyeti-i İsrailiyesi ve bazı Ermeni yayıncılarının idarecileri katıldı. Kongrede II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi, mevcut idarenin değiştirilmesi Meşrutiyet ve meşveret usullerinin kurulması gibi önemli kararlar alındı. Ordu içinde propaganda, halkın vergi vermemek suretiyle pasif direnişe geçmeye çağırılması, hükümete karşı silahlı silahsız direniş ve grevler düzenlenmesi, genel ayaklanma koşullarını hazırlanması gibi konusunda hem fikir kalındı (Akşin, 1987: 65-66).

Terakki ve İttihat üyeleri toplumsal proje ve ilkeleri açısından farklı gruplardan oluştu. Devletin kurtuluşunu Osmanlılık ideolojisinde gören Prens Sabahattin grubu Teşebbüs-i Şahsi ve Âdem-i Merkeziyetçi fikri benimsiyordu. Ahmet Rıza ve ekibi Pozitivist ve milliyetçi görüşü benimserken, Mizancı Murat ve ekibi ise İslamcı görüşü benimsedi (Aslan, 2008: 102).

Jön Türkler muhtelif gruplar ve mahallerde faaliyetlerini devam ettirdi. Ahmet Rıza öncülüğündeki Paris şubesi, Hoca Kadri'nin başında bulunduğu Kahire, İshak Sükûti ve Abdullah Cevdet'in içinde bulunduğu Cenevre şubesi ile İbrahim Temo'nun Balkanlar'ın çeşitli yerlerinde kurduğu küçük şubeler ve son olarak da Kafkasya'daki şubeler faaliyet gösterdi. Âdem-i Merkezi yönetimi savunan Prens Sabahattin'in grubuna Dr. Nihat Reşat, Dr. Sabri Siret, Fazıl ve Zeki Beyler, Ahmet Rıza grubuna ise Dr. Nazım, Dr. Bahaettin Şakir ve Ferit Beyler katıldı. Gruplar arasındaki fikir ayrılığı husumete varacak kadar ileriye (Aslan, 2008: 103).

Temmuz 1906'da Bursalı Tahir, Naki Bey, Talat Bey, Ömer Naci Bey, İsmail Canbolat Bey ve Edip Servet Bey bir araya gelerek memleketin durumu üzerine sohbetlerde bulundu. Bu sohbetlerden yaklaşık bir ay sonra Eylül 1906'da Şükrü Bleda'nin evinde bir toplantı yaptılar. Bu toplantı sonucunda gizli bir örgüt olarak Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdular (Aydemir, 1970: 273). Beş Çınar Bahçesi'ndeki bu toplantıda bir tüzük hazırlandı. Üyeler sadece kendini üye yapacaktı ve iki üyeden başka kimseyi tanımayacaktı. Yemin şekli ve idama dair birkaç şart getirildi (Aslan, 2008: 103).

Cemiyet'in amacı, devletin iç işlerine müdahale edip, Rus politikalarının etkisine giren Bulgarların ordusunda bulunan subayları cemiyete kazandırmaktı (Karabekir, 1982: 131-133).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Enver Bey'e Manastır'da Necip Draga'ya da Üsküp'te örgütü oluşturma görevi verdi. Cemiyet Neyyir-i Hakikat adlı bir gazete çıkardı ve yayınlarında da hükümetin faaliyetlerini eleştirdi. Cemiyet, özellikle genç subayların cemiyete katılmasını amaç edindi. Bu düşünceyle 3. Orduya dâhil subayların büyük bir

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

kısmını cemiyete katarak cemiyetin faaliyetlerini genişletti. Faaliyetlerini gizlilik içinde yürüten cemiyet özellikle üye seçimlerini titizlikle yaptı ve önceliği seçkin subaylara verdi. Bunlar ülkede acil bir şekilde rejim değişikliğine inanan idealist gençlerdi (Lewis, 2000: 2003).

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti baskıcı yönetimi yıkmayı hedefleyen İhtilalci bir cemiyetti. Cemiyet'in II. Abdülhamit'in baskıcı rejimini yıkıp, Meşrutiyeti tekrar ilan etmekten başka ortak bir amacı yoktu. İttihat ve Terakki Cemiyeti ilk kuruluşundan hedeflerine ulaştığı mutlu güne kadar sadece bir düşünceye hizmet etti. O da yönetimin değiştirilmesi, devletin yenilenmesi ve tekrar eski gücüne kavuşmasından başka bir şey değildi. Bütün cemiyet üyeleri baskıcı yönetimi yıkmının tek çaresinin II. Abdülhamit'i tahttan indirmek olduğunu düşünüyordu (Aslan, 2008: 105).

1900'lü yıllardan beri Makedonya bölgesinde Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti biliniyordu. Paris'te ise Jön Türkler arasında fikir ayrılıkları baş gösterdi. Üyeler farklı gruplara bölündü. Jön Türklerin Terakki ve İttihat Cemiyeti üyesi olan Dr. Nazım Bey Balkanlar'daki gelişmeleri düzenli olarak takip ediyordu. Dr. Nazım Bey Balkanlar'dan başlayacak bir mücadelenin daha çabuk sonuca ulaşacağı düşüncesindeydi. Balkanlar'da kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti üyelerinin büyük çoğunluğu genç subaylardan oluşuyordu. Dr. Nazım Bey bu durumu fark ederek Paris'te kalmanın İttihatçı düşünce için bir fayda vermeyeceği düşüncesindeydi. Cemiyete yeni kazandırılan genç üyeler ile yeni şubeler açma yoluna gitmeyi uygun görüyordu (Eyicil, 2002: 234).

Dr. Nazım Bey Paris'te uzun süre kalmanın bir fayda vermeyeceği düşüncesiyle Mithat Şükrü gibi cemiyete kazandırdığı gençlerle yeni şubeler açma yoluna gitti. Bu amaçla Mithat Şükrü'ye Cenevre'de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir şubesini açmasını tavsiye etti. Avrupa'da cemiyet üyeleri özellikle gazeteler yoluyla faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Dr. Nazım bu faaliyetlerle bir yere varılamayacağını düşünerek daha aktif bir yol bulmak maksadıyla Selanik'e hareket etti (Eyicil, 2004: 64).

Mithat Şükrü bu durumla ilgili bilgileri içeren bir mektup gönderdi. Rumeli'de Türklere yapılan hain saldırılar ve haksızlıklara direnen Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin fikirleri hem Rumeli'de yayıldı hem de burada yeni şubeler açılmasını sağladı (Karabekir, 1993: 110-113).

Dr. Nazım Bey şubeler arasındaki kopuk olan irtibatın sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için çaba sarf etti. Özellikle İstanbul ve Paris arasındaki irtibatı güçlendirdi. Selanik ile teşkilatı bütünleştirmeye çalıştı. Dr. Nazım'ın öteden beri asıl maksadı yurda girip cemiyetin teşkilat, gazete ve basın faaliyetlerini yürütmektir. Nazım Bey'in yurda girmesi pek kolay gözüküyordu. Hükümet, Dr. Nazım Bey'i vatan haini ilan etti ve hakkında da idam emrini vermişti (Eyicil, 2004: 65).

Dr. Nazım Bey teşkilatın güçlenmesi için mutlaka ülkeye girmeliydi. Düşüncesini hayata geçirebilmek için bir plan yaptı. Nazım Bey'in yurda girebilmesi sadece Yunanistan yoluyla olabilirdi. O dönemde Selanik, Bulgar, Rum ve Sırp Komitacılarının karargâhı gibiydi. Burada buluna Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik'te en iyi anlaşabileceği azınlık grubu Rum Komitacılarıydı. Cemiyet yöneticileri Dr. Nazım Bey'in Paris'ten Selanik'e gelebilmesi için Rum Komitacılarının reisiyle görüştü. Yunanistan yolu üzerinden Selanik'e gelmeye karar verdi. Plana göre Nazım Bey Yunanistan'a ulaştıktan sonra Rum Komitacıları onu sınıra getireceklerdi. Buradan da uygun bir zamanda içeri girecekti. Cemiyet, planın hayata geçebilmesi için Rum Komitacılarıyla irtibata geçti ve Rum Komitacılarına planın içeriği hakkında bilgi verdi. Rum Komitacıları da bu konuda cemiyete yardım edeceklerine dair söz verdi. Cemiyet, Nazım Bey'e Rum Komitacılarıyla yaptıkları görüşme ve izlenecek yol ile ilgili bir mektup gönderdi. Nazım Bey mektubu

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

alınca hemen yola çıktı. Rum Komitacıları Nazım Bey'i alarak Selanik'e götüreceklerini daha önce Talat Bey'e bildirdi. Dr. Nazım Bey, Talat Bey'in yardımıyla gizlice Atina yolu üzerinden Selanik'e ulaştı (Eyicil, 2004: 65).

Dr. Nazım Bey Selanik'e geldi ve burada iki ay beklemek zorunda kaldı. Bu zaman içerisinde Rum Komitacıları Nazım Bey'i gizledi. O devrin şartlarında Selanik'e gelmek, yolculuk sırasında gizlenmek ve tanınmamak kolay bir iş değildi. Yolculuk esnasında Dr. Nazım Bey kıyafet değiştirdi. Başında sarık, cübbe, sakal, siyah gözlük ve ayağında potin vardı. Bu şekilde modern bir hocaya benzemekteydi. Bu şekliyle Mithat Şükrü bile onu tanıyamamıştı. Dr. Nazım Bey Selanik'te Şükrü Bleda'nin evinde kaldı ve Talat Bey'le de irtibat sağladı (Eyicil, 2004: 67).

Selanik'e gelen Dr. Nazım Bey Mithat Şükrü Bleda'nin evinde kısa bir süre kaldıktan sonra Frenk Mahallesinde bir İtalyan'dan kiralanan pansiyona yerleşti. Selanik'teki örgüt arkadaşlarına bütün bilgileri bu küçük hücre evinden veriyordu. Selanik'e gelmeden evvel Mithat Şükrü ile haberleşmesinde Selanik'te becerikli ve gayretli bir gence ihtiyacı olduğundan bahsetti. Bleda'de posta başkâtibi Talat Bey'i önerdi. Dr. Nazım Bey ve Talat Bey'in tanışıklığı bu şekilde başladı. Dr. Nazım Bey ile Talat Bey gizlice irtibat kuruyordu. Selanik'teki hareketin başında Sabatayist olduğu söylenen Talat Bey bulunuyordu. Mithat Şükrü Bleda Selanik'teki İhtilalcıların dikkatini çekmemek için Nazım Bey ile hücre evinde, Beş Çınar Kahvehanesinin bahçesinde Yanyo'nun birahanesinde veya Mason Locası'nda buluşuyordu. Nazım Bey Paris ile şubeler arasındaki irtibatı sağlamak için basın ve gazete faaliyetlerini devam ettirme düşüncesindeydi. Bu nedenle Osmanlı Hürriyet Cemiyetiyle Paris merkezli Terakki ve İttihat Cemiyeti'nin birleştirilmesi fikrindeydi. Dr. Nazım Bey'in Mithat Şükrü Bleda'dan aldığı bilgiler gösteriyordu ki Selanik'teki cemiyetin amacı ile Paris'teki cemiyetin amacı aynı fakat gittikleri yol farklıydı (Eyicil, 2004: 67-68).

Dr. Nazım Bey bu düzensizliği ortadan kaldırmak için harekete geçti. Kısa sürede Selanik teşkilatını tüm şubelerin merkezi haline getirdi. Şubeler arasındaki dağınıklığı giderdi ve şubelerin irtibatını sağladı. Cemiyeti gizli bir ihtilal komitesi olarak örgütledi. Subayları da etkisi altına alarak tüm faaliyetleri tek merkezden idare etti. Cemiyete yeni girenlerin kabulü konusunda genelge hazırladı. Yalnız bu talimatnameleri hazırlarken Mithat Şükrü, Miralay Sadık Bey, Binbaşı Fethi ve Manyasızade Refik'in görüşlerini aldı. Talimatlarda yemin meresimi ile ilgili özelliklerin hazırlanmasında Fransız İhtilalında etkili olan jakoben model (keskin devrimci) örnek alındı (Eyicil, 2004: 72).

Dr. Nazım Bey, cemiyetin İsminin değişmesi düşüncesine sahipti. Bu düşüncesini de açıkça savunmaktaydı. Nazım Bey'in düşüncesi o devrin şartları dâhilinde üyelerce kabul görmedi. Onlara göre Osmanlı Hürriyet Cemiyeti bu adla tanındı ve kabul edildi. Cemiyet'in adının değişmesi istikrarsızlığa yol açabilirdi. Üstelik üyelerin böyle bir değişikliğe nasıl bir teki verecekleri de belli değildi. Nazım Bey'in telkinleri bir kısım cemiyet üyesinin, cemiyetin adının değişmesi hususuna olumlu bakmasını sağladı. Cemiyet'in isim değişikliğine dair fikirleri alınmak maksadıyla şubelere mektup gönderildi (Eyicil, 2004: 73).

Dr. Nazım Bey'in teklif ettiği Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti şubelerce oy çokluğuyla kabul olundu. 27 Eylül 1907'de iki cemiyet Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşti (Eyicil, 2004: 73). Biri iç (Selanik) diğeri dış (Paris) olmak üzere cemiyet kuruldu. Dr. Nazım Bey'in girişimleri sonucu birleşen iki cemiyet ile birlikte milliyetçiler de bir araya gelmiş oluyordu. Bir antlaşma metni hazırlandı. Buna göre: Merkezi Paris olan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile merkezi Selanik'te olan

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907’de birleşti ve bu tarihten itibaren Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı (Aslan, 2008: 108).

Merkezi Paris olan Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile merkezi Selanik olan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 27 Eylül 1907’de Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleşmesiyle teşkilat hedef ve örgüt açısından faaliyetleri hızlandı. Böylece Selanik iç, Paris dış olmak üzere faaliyetler daha düzenli hale getirildi (Aslan, 2008: 109).

4.7. Cemiyet’in Yönetimde Etkili olması

İttihat ve Terakki Cemiyeti (1889-1902) Jön Türk hareketinin değişik muhalefet unsurlarını uzun süre çatısı altında barındırdı. Bu örgütün temelleri 2 Haziran 1889’da Mektep-i Tıbbiye-i Şahane öğrencisi tarafından atıldı. Cemiyet’in kuruluşuna neden olan etken Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve ekonomik bunalımdı. Hürriyet fikrinin hemen her türüsünün taraftarı bulunan Tıbbiye ve Mülkiye öğrencileri tarafından kuruldu (Eyicil, 2002: 228).

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin oluşmasında baskıcı yönetime karşı duyulan hoşnutsuzluk ve Batı’ya karşı duyulan hayranlık yatmaktaydı. Bu devletin kurtuluşunun ancak Meşrutiyeti yeniden ilan etmekle sağlanacağı kanısındaydılar. Cemiyet üyeleri II. Abdülhamit idaresini bir an evvel değiştirmeyi planlıyordu. Osmanlı Devleti’nden ıslahat yapılması ve baskı idaresinin kalkarak Meşrutiyeti bir idarenin tesis edilesi için yoğun propaganda faaliyetine girdi. Cemiyet özellikle basın-yayın yoluyla baskı idaresinin kötü uygulamalarından bahsetti. Cemiyet bu idarenin son bulmasıyla devletin derin bir nefes alacağı ve meşruti bir sistem teşkil edilmesiyle vatanın şer odaklarından kurtulacağı düşüncesindeydi. Yayınladıkları gazetelerde hükümetin öncelikle işinin Meşrutiyeti tekrar yayınlamak olduğunu ifade ediyorlardı (Eyicil, 2002: 228).

Meşrutiyeti ilan etmek ve II. Abdülhamit’i tahttan indirmek için asker-sivil, Müslim-gayrı Müslim ile Paris, Cenevre ve Kahire üçgeni ile Selanik, Üsküp, Edirne arasındaki işbirliği sayesinde Manastır’da başlatılan isyan hareketi 24 Temmuz 1908’de II. Abdülhamit’in II. Meşrutiyeti ilan etmesiyle sonuçlandı.

II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle üç ayrı güç odağı ortaya çıktı. Yani Saray, İttihat ve Terakki ve Bab-ı Ali arasında paylaşıldı. Bunların her biri kendini başarılı ve güçlü görüyordu. Bu durum aralarında gizli fakat çok ciddi bir iktidar mücadelesi başlattı. Çünkü her biri bütün gücün kendisinde olmasını istiyordu. Bu güçlerin kendi içinde güçlü ve zayıf yönleri vardı.

4.7.1. II. Abdülhamit’in Saray ile İlişkisi

İnkılabı rağmen II. Abdülhamit hala güçlüydü. Çünkü halk, Kanun-i Esasi’nin yürürlüğe kanmasını Padişah’ın lütfu sanmaktaydı ve hala ayaktaydı. Bunun yanında Padişah İstanbul’da, Ankara’da ve askerlerin nezdinde hala itibarını koruyordu. Hükümet’in başında hala Padişah’ın tayin ettiği Sait ve Kamil Paşalar bulunuyordu. Kanun-i Esasi Padişah’a önemli yetkiler tanıyordu. II. Abdülhamit bu avantajları politik kabiliyetiyle birleştirerek inisiyatif elinde bulunduruyordu. II. Abdülhamit’in zayıf yönü ise: elinde gerektiğinde güvenebileceği ve kullanabileceği askeri bir güç yoktu (Kodaman, 2002: 344) .

4.7.2. II. Abdülhamit'in İttihat ve Terakki Cemiyeti ile İlişkisi

İttihat ve Terakki Cemiyeti, olayları hazırlamakta, başlatmakta ve II. Meşrutiyeti ilan etmekte tam bir başarı gösterdi. Esas gücünü bu başarıdan ve teşkilatından almaktaydı. Cemiyet'in hem sivil hem de askeri kadrosu vardı. Zayıf tarafı ise: II. Abdülhamit'i devirip iktidarı kendi eline alma cesaretini kendinde bulamamasıydı. Böylece onların acemilikleri ve özgüvenlerinin yokluğu ortaya çıktı. Onların bu eksiklikleri, II. Abdülhamit'i, Bab-ı Ali'yi ve muhalefeti cesaretlendirdi. Belli bir lider ve düzenli bir programı da yoktu (Kodaman, 2002: 345).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, yönetimde hâkimiyeti kendi eline almak yerine arka planda kalarak perde arkasından Bab-ı Ali ve Saray'ı kontrol etmeye çalıştı. II. Abdülhamit başlangıçta bu statüyü benimsemiş görünüyordu. Sorumluluk, karar yetkisi ve gerçek iktidar İttihat ve Terakki'de, imza yetkisi ise Padişah'ta olacaktı. Dış politika tamamen II. Abdülhamit'e emanet edilirken iç politikayı İttihat ve Terakki Cemiyeti yönlendirdi (Kodaman, 2002: 345).

İttihat ve Terakki, Saray'ı ve Bab-ı Aliyi elinde tutabilmek için özellikle II. Abdülhamit'in dayandığı ve güvendiği gücü yok etme yolunu seçti. Önce hafife teşkilatını dağıttı ve haber kaynaklarını kuruttu. Sonra sansürü kaldırarak baskı rejimini yok edip basın ve yayını kendi tekeline aldı. Genel af ilanı ile bütün rejim karşıtı düşmanlarını serbest bıraktı ve kendine destek sağladı. II. Abdülhamit'in yanında bulunan değerli yönetici ve yakınlarını ya tutuklattı ya sürgüne gönderdi ya da işten attı. Böylece İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamit'in gücünü tamamen elinden aldı ve kendi bünyesinde toplamaya çalıştı (Kodaman, 2002: 345).

4.7.3. II. Abdülhamit'in Bab-ı Ali ile İlişkisi

Bab-ı Ali, Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle biraz güç ve şahsiyet kazansa da İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Abdülhamit arasındaki gizli ve açık rekabeti yüzünden hep gölgede kaldı. Ya Padişah'a ya da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yanaşarak varlığını sürdürmeye çalışsa da gerçek rolünü hiçbir zaman oynayamadı. 1913'te Bab-ı Ali baskınıyla tamamen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hâkimiyetine girdi (Kodaman, 2002: 345-346).

4.8. II. Meşrutiyeti Hazırlayan Nedenler

Yakınçağ Türk Tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan II. Meşrutiyet, yenileşme ve modernleşme çabalarının bir devamıdır. III. Ahmet döneminde Lale Devri ile başlayan bu modernleşme çağı III. Selim ve II. Mahmut'un yaptığı ıslahatlarla devam etti. II. Mahmut'un ölümünden sonra tahta çıkan Abdülmecit modernleşme faaliyetlerini 1839'da ilan ettiği Tanzimat Fermanı ve 1856'da ilan ettiği Islahat Fermanı ile devam ettirdi. 1861'de tahta geçen Sultan Abdülaziz bir darbe sonucunda tahttan indirildi ve yerine II. Abdülhamit Meşrutiyeti ilan etme şartıyla tahta geçti. II. Abdülhamit 1876'da Meşrutiyeti ilan etti fakat 13 Şubat 1878'de devletin içinde bulunduğu olağanüstü durumu bahane ederek parlamentoyu dağıttı ve anayasayı süresiz askıya aldı. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi sebebiyle kaldırılan I. Meşrutiyet dönemi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetleri sonucunda, 1908'de Meşrutiyet tekrar ilan edildi.

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Senol KARADANA

II. Abdülhamit, 13 Şubat 1878'de devletin içinde bulunduğu olağanüstü durumu bahane ederek parlamentoyu dağıttı. Baskı yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluk, Batı'ya karşı duyulan hayranlık ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi, idari, sosyal ve ekonomik bunalım Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasına neden oldu (Eyicil, 2002: 228).

II. Abdülhamit'in baskısından dolayı Avrupa'ya kaçan bu cemiyet üyeleri devletin kurtuluşunun ancak Meşrutiyeti yeniden ilan etmekle sağlanacağı kanısındaydı. Cemiyet üyeleri II. Abdülhamit idaresinin bir an evvel kalkmasını arzu etmekteydi. Osmanlı Devleti'nden ıslahat yapılması ve baskı idaresinin kalkarak Meşrutiyeti bir idarenin tesis edilesi için yoğun propaganda faaliyetine girdi. Cemiyet özellikle basın-yayın yoluyla baskı idaresinin kötü uygulamalarından bahsetti. Cemiyet bu idarenin son bulmasıyla devletin derin bir nefes alacağı ve meşruti bir sistem teşkil edilmesiyle vatanın şer odaklarından kurtulacağı düşüncesindeydi. Yayınladıkları gazetelerde hükümetin öncelikle işinin Meşrutiyeti tekrar yayımlamak olduğunu ifade ediyorlardı (Eyicil, 2002: 228)

Avrupalı devletler Osmanlı Devleti'nin işlerinde önemli roller almaya devam etti. Reformların bir kısmını zorla kabul ettirerek Osmanlı Devleti'ni yavaş yavaş bölmeye başladılar. 1878 Berlin Antlaşması'ndan sonra Rumeli'de büyük toprak kayıpları oldu ve Kars, Ardahan ve Batum Rusya'ya verildi. Rus tehdidi karşısında Osmanlı Devleti'nin kalan toprak bütünlüğünü sağlamak için İngilizler 1878'de Kıbrıs'ı işgal etti. 1830'da Fransızlar Cezayir'i işgal edip Tunus'ta yeni ilerlemeler gerçekleştirdi. İtalyanların bölgeye doğru ilerlemesinden korkan Fransızlar, 1881'de Tunus sınırından Cezair'e gerçekleştirilen bir saldırıyı bahane ederek tüm ülkeyi yani Tunus'u işgal etti. Yerel otoriteleri Fransız koruyuculuğunu kabul etmeye zorladı. 1882'de de İngiltere Mısır eyaletini işgal etti. Anadolu'da Ermeni İhtilal Cemiyetlerinin ayrılıkçı faaliyet göstermeleri Osmanlı aydın çevrelerini çareler aramaya sevk etti (Akarlı, 1999: 257-258).

Osmanlı Devleti çok uluslu bir yapıya sahip olması dolayısıyla, 1789 Fransız İhtilali'nin yaymış olduğu milliyetçilik akımından etkilendi. Milliyetçilik kendisini özellikle çeşitli din ve unsurların karma olarak yaşadığı Rumeli ve Balkanlar'da gösterdi. Bulgarlar, Rumlar, Arnavutlar, Sırp ve Türkler uzun yıllar bir arada yaşadı. 1789 sonrası milliyetçiliğin etkisiyle halk kendini Ortodoks ya da Katolik olarak değil de artık Yunan, Sırp şeklinde tanımlamaya başladı. Arap, Arnavut gibi Müslümanlar arasında da ulusçu fikirler yayılmaya başladı (Hanioğlu, 1985: 70-72). 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren milliyetçilik duygusunun artması ve yabancı devletlerin kışkırtmalarının etkisiyle bölgede bir kargaşa ortamı doğdu. Makedonya'da önce ihtilal komiteleri şeklinde başlayan gizli örgütlenmeler daha sonra klise, okul ve çeteler vasıtasıyla işlerlik ve yaygınlık kazandı. Bu durum karşısında İttihat ve Terakki Cemiyeti Osmanlıcılık düşüncesi etrafında birleşerek II. Meşrutiyet'in ilanını zaruri bir mesele olarak görüyorlardı (Gümüşsoy, 2008: 53).

20. yüzyılın başlarında Meşrutiyetin tekrar yürürlüğe koyulması için cesaret veren diğer bir olay 1905'te Uzak Doğu'da Rusya'nın Meşrutiyetle yönetilen Japonya'ya yenilmesi idi. Meşrutiyetle yönetilen Japonya'nın bir Batılı devleti yenmesi meşruti bir idare sayesinde Osmanlı Devleti'nin de aynı başarıyı gösterebilir umudunun doğmasına neden oldu. 1905'te Tahran'da iki tüccarın Şah tarafından cezalandırılması halkın Şah'ı protesto etmesine neden oldu. Protesto ile başlayan olaylar kısa zamanda büyüdü ve 1906'da Şah, temsili bir meclis için seçimlerin yapılmasını kabul etti. Böylece Müslüman bir ülkede halk hükümdardan anayasal bir belge kaparmış oldu (Çavdar, 1995: 87). Meşrutiyet isteği Anadolu'da da kendini gösterdi. 1906'da Kastamonu'daki halk belediye seçimlerini boykot etti. 1907'de de Can Veren adlı tüccar örgütü bölge yöneticilerinin değiştirilmesi ve ağır vergilerin kaldırılması yönünde eylem yaptılar (Kansu, 2015: 41-47).

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Senol KARADANA

II. Meşrutiyet'in ilânını hazırlayan ve hızlandıran önemli sebeplerden birisi de, 1907'de Selanik'te Bursalı Tahir, Talat Bey, İsmail Canbolat, Mithat Şükrü tarafından kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Jön Türklerin Paris şubesinin özellikle Ahmet Rıza grubunun birleşmesiydi. Bu birleşme ile II. Abdülhamit rejiminin muhalifleri arasına silahlı gücü elinde bulunduran Osmanlı ordusunun liberal, meşrutiyetçi, milliyetçi, hürriyetçi Türk subayları da katılmış oluyordu. Artık askeri ve sivil kanat müştereken çalışacak ve hareket edeceklerdi. Bu güç birliği ile moral kazanan Makedonya'daki Türk subayları 1908'de isyan bayrağını çekerek dağa çıktı. II. Abdülhamit'i 23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet idaresini yeniden yürürlüğe koymaya mecbur bıraktı (Eyicil, 2004: 67-72).

Bardağı taşıran son damla Reval Görüşmesi oldu. 9 Haziran 1908'de Finlandiya Körfezi'ndeki Reval Limanı'nda İngiltere Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikolai bir araya geldi. Görüşmeden birkaç gün sonra da Makedonya'nın barışa kavuşması ve daha iyi yönetilmesi için hazırlanan İngiliz ve Rus ortak önerisi diğer Avrupa devletlerine bildirildi (Kansu, 2015: 120). Yaptıkları görüşmede çıkan sonuç Osmanlı toprakları tekrar paylaşılacak, Rumeli parçalanacak, Padişah ise ordularını göndermeyerek bu durumu kabul edecekti. Fakat bu durum İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından kabul edilecek bir durum değildi (Tunaya, 2015: 55).

Bu karmaşık dönem içinde 3 Temmuz 1908 günü Kolağası (Yüzbaşı) Niyazi Bey, askerleri ve sivil fedailerden oluşan 400 kişilik grubuyla Resne'de dağa çıktı. Anayasa ilan edilmedikçe dağdan inmeyeceğini bildirdi. Makedonya'daki askeri birliklerin de Saray'ı dinlememesi ve Saray'dan yollanan askeri birliklerin başarısızlığı, halka güven verdi. 20 Temmuz'da Manastırlı Müslüman halk Meşrutiyet istediklerini dile getirerek ayaklandı. Aynı gün Binbaşı Enver Bey, Niyazi Bey'e katıldı (Georgeon-Berktaş, 2012: 548-551). Makedonya artık karmakarışık bir hal aldı. Bu arada Saray'a, Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanı ve bir millet meclisinin toplanmasını isteyen yüzlerce telgraf geliyordu. Nihayet 23 Temmuz 1908 günü, Manastır'da Binbaşı Vehip Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet'i ilan ettiğini bildirdi. Bu gelişmeler karşısında çaresiz kalan II. Abdülhamit 24 Temmuz 1908 günü Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koyarak Meşrutiyet'i resmen ilan etti. II. Abdülhamit'in 30 yıl süren baskı idaresi sona erdi (Kodaman, Süleyman Demirel Ün: 342-343).

4.9. II. Meşrutiyetin İlanı (23 Temmuz 1908)

Birinci Meşrutiyet 23 Temmuz 1876'da ilan edildi. Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında rahatsız olan II. Abdülhamit 14 Şubat 1878'de Mebusan Meclisini dağıttı ve I. Meşrutiyet dönemi sona erdi. Padişah baskı rejiminin yolunu açtı. Bu tarihten itibaren cemiyet mensupları, II. Abdülhamit'in tutumuna ve ülkenin içinde bulunduğu sıkıntılı duruma son vermek için mutlakiyet yönetimine karşı olmak ve anayasayı yeniden yürürlüğe koymak için faaliyete geçti. Bazı aydınlar özgürlük düşüncesinin gelişmesi ve meşrutî yönetimin yeniden kurulması için yurt içinde ve yurt dışında yoğun bir faaliyet gösterdi. Tarihte bu kutlu hareketi yürütenlere Jön Türkler adı verildi. Bu genç aydınlar önceleri kendi başına hareket ediyorlardı. Daha sonra bir örgüt ve düşünce etrafında birleşerek II. Meşrutiyet'in ilanına kadar gittikçe faaliyetlerini genişletti. Bu örgütlerin en güçlüsü ve sonuca varanı ise İttihat ve Terakki Cemiyeti oldu (Uçarol, 2015: 499-500).

Cemiyet'in faaliyetleri yayıldıkça ortak hareket ve disiplin problemleri meydana geliyordu. Özellikle Manastır'da bazı genç subayların bağımsız davranışları tehlikeli bir boyut kazandı. Faaliyetlerdeki bozukluk cemiyetin merkezini endişelendirmekteydi.

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

Cemiyet bağımsız hareketlerin önünü almak için bir dizi eylem yapma kararı aldı. Bu eylemler genellikle silahlı ve merkeze yönelikti. Selanik merkez kumandanı Nazım Bey'e suikast girişimi, Atıf Bey'in Şemsi Paşa'yı vurması bu eylemlerden bazılarıydı. Cemiyet'in Manastır'daki üyeleri büyük ve ses getiren eylemler yapmaktaydı. Cemiyet'in Selanik merkezi de bunlara ayak uydurmak için hızlıca harekete geçti. Enver ve Nesneli Niyazi Beyler'in dağa çıkması Selanik merkezinin teşvikiyle gerçekleşti (Babacan, 2014: 22-23).

Siyasi ve askeri olaylar, 1908'e gelindiğinde cemiyetin tahmin edemeyeceği hızla gerçekleşiyordu. Büyük devletler, Osmanlı Devleti'nin ve Rumeli'nin paylaşılması konusunda niyetleri Reval görüşmesinde iyice açığa çıktı. Bu durum cemiyeti kesin sonuç alacak eylemlere yöneltti. Faaliyetlerini gizli bir şekilde yöneten cemiyet için bu toplantı bardağı taşıran son damla oldu. Cemiyet bu toplantıdan çıkacak sonuçlar için endişeliydi. Toplantıdan çıkan söylentiler üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti İslam-Hıristiyan bütün vatandaşlarla vatani korumak amacındadır. Bunun için de mevcut baskı yönetiminden kurtulmak gereklidir diyerek tepki gösterdi. Bu tepki cemiyetin ilk fiili teşebbüsüydü ve cemiyet su yüzüne çıktı (Babacan, 2014: 22-23).

Konsolosluklara gönderilen layihalar ile su yüzüne çıkan cemiyet artık yapılan ve yapılacak hareketlere karşı daha dikkatli davranmak zorundaydı. Bu arada Padişah Selanik'te olup biteni anlamak için Merkez Komutanı Yarbay Nazım Bey'i görevlendirdi. Bunu haber alan cemiyet Nazım Bey'i öldürme kararı aldı (Akşin, 1987: 74). Nazım Bey yeniden İstanbul'a çağrılınca cemiyet harekete geçti. Mustafa Necip, İsmail Canbolat ve Enver Bey'in yardımıyla 29 Mayıs 1908'de Nazım Bey'i vurdu. Yaralanan Nazım Bey İstanbul'a götürüldü. Enver Bey de Tikveş'e kaçtı (Babacan, 2014: 23-25).

Meşrutiyete giden yolda en önemli adım 3 Temmuz 1908 günü Resne'de kolağası Niyazi Bey'in 200 kadar asker ve 200 kadar sivilden oluşan kalabalık bir çeteyle dağa çıkması oldu. Niyazi Bey'i bu hareketi yapmaya sürükleyen olay 9 Haziran 1908'de toplanan Reval Görüşmesinin kamuoyundaki yankılarıydı (Babacan, 2014: 23-25).

Niyazi Bey cemiyetten izin alıp dağa çıkarak açıkça mücadele etme kararı aldı. Dağa çıkmadan önce tabur deposuna giderek birçok silah, cephane ve tabur sandığındaki paraları da alarak 3 Temmuz 1908'de İstila istikametinde kasabadan ayrıldı. Niyazi Bey ile dağa çıkıp isyan edenler arasında Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, vergi kâtabi Tahsin, polis komiseri Tahir, Mülazım Yusuf Efendiler ile Resne'deki Sırp okul öğretmeni de vardı (Uzunçarşılı, 1956: 108). Niyazi Bey, Saray'a Rumeli Müfettişliğine ve Manastır Valiliğine yazdığı yazılarla bölgedeki hafife Paşaların İstanbul'a geri dönmelerini, Kanun-u Esasi'nin yeniden yürürlüğe konularak Mebusan Meclisi'nin hemen toplanmasını istiyordu. Bu olayın ardından diğer İttihatçı subaylar da İhtilale katılmaya başladı. Niyazi Bey'in bu hareketi İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından desteklendi. 5 Temmuz 1908'de cemiyetin Manastır şubesi üyeleri şehrin sokaklarına Kanun-u Esasi'nin ilanını isteyen ilanlar yapıştırdı. Yörede Müslim ve gayri Müslim bütün çeteler Niyazi Bey ile iş birliğinde bulunuyordu (Akşin, 1987: 75).

II. Abdülhamit, Rumeli'de duruma hâkim olabilmek için şiddetli tedbirlere başvurma kararı aldı. Bunu yapabilecek en iyi adam olarak Mitroviçe'de 18. Nizamiye fırkasının komutanı Arnavut Şemsi Paşa'yı seçti. Niyazi Bey isyanını bastırmakla görevlendirdi. Şemsi Paşa, 7 Temmuz 1908 Salı günü Manastır'a gelerek durum hakkında soruşturma başlatıp bilgi almaya çalıştı. Paşa'nın Manastır'a gelişi İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri üzerinde büyük bir korku uyandırdı. Şemsi Paşa buradaki soruşturmanın bir sonuç vermemesi üzerine Resne üzerine yürüme kararı aldı. Saray ile haberleşmek üzere Manastır telgrafhanesine girdi. Sarayla haberleşmenin ardından telgrafhaneden

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

çıkarken İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fedai subaylarından Teğmen Atıf (Kamçıl) tarafından vurularak öldürüldü (Uzunçarşılı, 1956: 109-111).

Şemsi Paşa'nın öldürülmesi Meşrutiyet yolunda atılmış en önemli adımlardan biriydi. Rumeli'de böyle bir olayın meydana gelmesi dış müdahaleyi hızlandırabilir endişesini doğurdu. İttihatçılar bu endişeler üzerine 8 Temmuz 1908'de Selanik'teki İtalyan postanesinden İttihat ve Terakki Cemiyeti Selanik Komitesi imzalı bir mektubu bütün konsolosluklara gönderdi. Cemiyet'in amacının din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin bütün Osmanlı halkının çıkarları için II. Abdülhamit yönetimine karşı savaşarak, 1876 Anayasasını tekrar yürürlüğe koymak için çabaladıklarını, anayasa ilan edilince sadece Makedonya değil bütün halkın kurtulacağını bildiriyorlardı. Avrupa kamuoyunun kendilerini destekleyeceklerini ve bu devletlerin iç işlerine müdahale etmeyeceklerini umduklarını bildiriyorlardı (Babacan, 2014: 26-27).

Şemsi Paşa'nın öldürülmesinin ardından Niyazi Bey'in isyanını bastırmaya Müşir Tatar Osman Paşa tayin edildi. Bölgenin içine düştüğü bu durumdan sonra II. Abdülhamit'in Makedonya'daki Üçüncü Ordu ve Edirne'deki İkinci Ordu'dan faydalanma şansı kalmadı. Bunun üzerine Anadolu'dan 47 tabur asker göndererek bastırmayı planladıysa da İzmir'de bulunan cemiyet üyelerinden Dr. Nazım Bey, Bursalı Tahir ve arkadaşları askerlerin bir kısmını daha Selanik'e varmadan diğerleri ise Manastır yolunda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmaya ikna ettiler (Babacan, 2014: 27).

Tatar Osman Paşa, Manastır'a gelince aldığı talimat üzerine yumuşak davranma eğilimindeydi. Diğer taraftan da Anadolu'dan gelen birlikleri Ohri tarafına sevk etmeye çalışıyordu. Fakat İzmir'den gelen birliklerin büyük bir bölümü cemiyet tarafına geçtikleri için kendilerine verilen emirleri dinlemeyeceklerini kendilerine baskı yapılırsa ortaya çıkacak sonuçlardan kendilerinin sorumlu olmayacaklarını söylüyorlardı (Babacan, 2014: 28).

Niyazi Bey'in dağa çıkıp isyanının bastırılmamasından sonra Makedonya'da gerçekleşen diğer bir ilginç olay da Firzovik'te gerçekleşiyordu. Avusturyalılar eğlenceler düzenliyordu. Bu durum Arnavutlar tarafından hoş karşılanmıyordu. Arnavutlar, Avusturyalıların Makedonya'yı işgal edeceklerini düşünüyorlardı. Bu sebeple Arnavutlar bu eğlence yerlerini ateşe verdi. Metroviçe, Prizren, Priştine, Yeni Pazar, İpek ve Yakova'dan gelen silahlı Arnavutlarla toplananların sayısı 30.000'i buldu (Karal, 2011: 35-36). Mitroviçe Fırkası kumandanlığı ise Selanik'te bulunan 3.Orduyu uyararak bu olayın incelenmesi için hemen bir tahkik heyetinin oluşturulmasını istedi. Arnavutları dağıtmak için Kosova Jandarma Kumandanı Galip Bey görevlendirildi. Galip Bey de İttihatçı olduğu için bu olayı cemiyetin amacına uygun olarak kullanmak istedi. Galip Bey, Arnavutlar arasında etkin bir propaganda faaliyetine girişti. İttihatçı subaylar, askerlere II. Abdülhamit'in ülke çıkarlarına ters davrandığını, Kur'an ve şeriat ilkelerini ayaklar altına aldıklarını ve ülkeyi yabancılara sattıklarını söylüyordu. Daha sonra 180 imzalı bir telgrafla 21 Temmuz 1908'de Padişah'tan anayasanın yürürlüğe konmasını istediler fakat cevap alamadılar (Babacan, 2014: 28).

İttihat ve Terakki Cemiyeti, Manastır'ın ardından Ohri'de de faaliyetlerini sürdürüyordu. Ohri'deki sınıf-ı sani redif alayı kumandan vekili Eyüp Sabri Bey asker ve halktan oluşturduğu Ohri Milli Alayı birinci tabur kumandanlığını harekete geçirerek 20 Temmuz 1908'de askeri depodan 900 mavzer ve 95 sandık cephaneyi yanlarına alarak dağa çıktı. Daha sonra Eyüp Sabri Bey'in kuvvetlerine Manastır'da bulunan redif ve Mitroviçe'den gelen nizamiye taburlarından bazı zabıtlar da katıldı (Uzunçarşılı, 1956: 115-116). Bu gelişmeler yaşanırken Müşir Tatar Osman Paşa'nın cemiyet ve cemiyet üyelerine karşı takındığı sinsî tavır sebebiyle cemiyet tarafından Tatar Osman Paşa'nın

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

tutuklanması kararlaştırıldı. Bu iş Eyüp Sabri Bey ve Resneli Niyazi Bey'e verildi. Bunun üzerine bu iki tabur hazırlıklarını yaptıktan sonra 22 Temmuz'da cemiyetin emri üzerine Niyazi Bey ve Eyüp Sabri Bey Manastır'daki ordu kumandanı Tatar Osman Paşa'yı dağa kaldırdı. Böylece cemiyet Makedonya'da bütün yönetime el koymuş oldu. 23 Temmuz gecesi Manastır Komitası Meşrutiyetin ilanı ve Meclis-i Mebussanın toplanmasını istiyordu. Eyüp Sabri ve Niyazi Beyler II. Abdülhamit'e bir ultiमतom vererek 24 saat içinde bu isteklerinin yerine getirilmesini aksi durumunda ikinci ve üçüncü orduların İstanbul'a yürüyeceğini bildiriyordu. Bu arada Manastır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti 21 pare top atarak Meşrutiyeti ilan etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Rumeli'nin birçok yerinde Meşrutiyeti törenlerle ilan etti ve durumu bir telgraf yağmuru halinde Yıldız Sarayı'na bildirdiler ve Yıldız Sarayı'nın da buna uymasını istediler (Uzunçarşılı, 1956: 150).

II. Abdülhamit, Yıldız Sarayı'na gelen telgraf yağmuru karşısında yapacak daha fazla bir şey olmadığını anladı. Almancı diye tanınan Avlonyalı Ferit Paşa'yı 21-22 Temmuz gecesi azledip yerine Sait Paşayı getirdi. Kamil Paşa'yı da Meclis-i Vükelaya tayin etti. II. Abdülhamit, 23-24 Temmuz gecesi sessiz bir şekilde hürriyeti ilan etti. II. Abdülhamit baskıcı yönetimine son veren hareket Rumeli'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti oldu. Selanik hürriyetin ilanını 101 pare top atışı yaparak kutladı (Akşin, 1987: 77).

4.10. 31 Mart Olayı ve İttihatçılarla İlişkisi

Tarihi hadiseler tek bir olaydan meydana gelmediği gibi tek bir nedenle de açıklanamaz. En karmaşık hadiselerin bile küçük bir olaydan meydana gelmesi muhtemeldir. Bütün tarihi gelişmeler bir dizi sebebin ve bunların neden olduğu gelişmelerin bir araya gelmesi sonucunda meydana gelir.

31 Mart Olayı, birçok sebebin bir araya gelmesiyle belli bir zaman zarfında oluşan karmaşık, toplumsal bir olaydır (Alkan, 2011: 51). Bu olayın meydana gelmesinin çeşitli nedenleri vardır. Bu olayın ilk sebebi olarak, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, Meşrutiyet'in ilanından önce vermiş olduğu vaatlerin yerine getirilememesi ve yönetime dahi katılmamasının yanında halkın geçmişteki sıkıntılarının devam etmesiydi. Daha da kötüye gitmesinden dolayı halk arasında tepkiler başladı. Bu tepkiyi ve rahatsızlıkları suiistimal etmek isteyen farklı grupların da devreye girmesiyle yeni bir toplumsal çatışmanın ve bölünmenin içine girmek kaçınılmaz oldu (Alkan, 2011: 52-53).

31 Mart Olayının cereyan etmesini tetikleyen diğer bir hadise ise; orduda yapılan düzenlemelerdir. Ordudaki düzenlemeler bilhassa alaylı subaylar hedef alınarak yapıldı. Bu durum da askerler arasında haklarının yenildiği düşüncesini uyandırdı. Harbiye'den mezun olmayanın subay olamayacağı hakkındaki beyanlar askerler arasında ciddi bir memnuniyetsizlik oluşturdu. İttihatçı genç subay ve askerlerin gusül işini talimden kaçmak tarzında yorumlamaları, bu duruma müsaade etmemeleri ve dini konular karşısında ciddi davranmamaları da buna eklendi. Askeri hiyerarşinin bozulmasıyla cemiyetin siyasi ve idari müdahaleleri sürekli ordu subayları vasıtasıyla yapılır oldu bu da ordunun yönetime karışmasını hızlandırdı. Ordu siyasi mücadelenin merkezi haline geldi. Bu durum muhalifler ve halk arasında olumsuz bir durum yarattı (Aksun, 2014: 488-499).

31 Mart Olayının tetiklenmesine sebep olan diğer bir neden ise; 5 Ekim 1908'de Bulgaristan Prensi Ferdinand'ın bağımsızlığını ilan etmesi, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun Bosna-Hersek'i ilhakı ve 6 Ekimde Girit'in Türkiye'den ayrıldığını ve Yunanistan'a bağlandığını bildirmesi İttihatçıları çok zor durumda bıraktı (Öztuna, 2013: 251). Muhalefet, İttihat ve Terakkicileri çok sert bir şekilde eleştirdi. Devletin topraklarını

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

satmakla suçladı. Bu durum halk arasında da büyük yankı uyandırdı ve halkın İttihatçılara olan tepkisi daha da arttı (Georgeon-Berktaş, 2012: 573-574).

31 Mart Olayının, cereyan etmesine ve gelişip büyümesine sebebiyet veren en önemli sıkıntı İttihat ve Terakkicilere asıl sorun çıkartan Kamil Paşa Hükümeti oldu. 13 Ocak 1909'da ittifak ile tam bir güvenoyu alan Kamil Paşa Hükümeti meclisteki bu başarısından güç alarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni hâkimiyeti altına almaya çalıştı. Kamil Paşa, cemiyetin meclis üzerindeki gizli hâkimiyetini ve askerlerin siyasete sokulmasını önlemek amacındaydı. İlk iş olarak İstanbul'a getirilmiş avcı taburlarını Padişah'a karşı darbe hazırlığında olduğu gerekçesiyle Makedonya'ya geri göndermeye karar verdi. Ordu üzerinde denetimini artırabilmek için 10 Şubatta iki adamını Harbiye ve Bahriye Nazırlığına atadı. Kamil Paşa'nın bu girişimleri siyasi krize sebep oldu. İttihat ve Terakki'den yana olan nazırlar istifa etmeye başladı. Tanin Gazetesi hükümet darbesi başlıklı yayınlar yapmaya başladı. Harekete geçen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kamil Paşa Hükümeti'ni bir güven oylaması sonucunda 12 Şubatta azlettirdi. Yerine Hüseyin Hilmi Paşa geçti (Georgeon-Berktaş, 2012: 573-574).

Hüseyin Hilmi Paşa'nın hükümetin başına geçmesiyle İttihatçıların hükümet işlerinde ve siyasi yaşam üzerinde nüfuzu arttı. Bu durum hükümete karşı iki güçlü muhalefetin oluşmasına neden oldu. Birinci muhalefet Ahrar Fırkasından geldi. Kamil Paşa'nın desteğinden yoksun kalan fırka İsmail Kemal önderliğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne karşı sert bir kampanya başlattı. Siyasi yaşama sert bir üslup hâkim oldu. Kişisel saldırılar ve hakaretler birbirini izledi. Ahmet Rıza Ahrar Fırkasının bu tutumunu ihanetle itham etti (Georgeon-Berktaş, 2012: 573-574).

Muhalefetin ikinci kanadı ise bazı dinci çevreler ve özellikle de alt kademe ulema, medrese öğrencileri (softalar) ile tarikat şeyhleriydi. Aralık 1908'de Kıbrıslı bir Nakşibendi Şeyhi olan Vahdeti tarafından kurulan Volkan Gazetesi İttihatçıları dinsizlikle suçlayarak çok sert eleştirilerde bulundu. Vahdeti daha sonra İttihat-ı Osmani Cemiyeti'ni kurdu. Bu cemiyet İttihatçıların yapmış olduğu yeniliklerin şeriata tamamen aykırı olduğunu ve en doğru yolun şeriata harfiyen uyulması gerektiği çağrısında bulunuyordu. Vahdeti, meşrutî rejimi şeytani rejim olarak niteliyordu. Bütün bunlar karşısında Vahdeti, Osmanlı toplumunun muhafazakâr kesimini yanına çekmeyi becerdiği gibi alaylı askerleri de yanına çekti (Georgeon-Berktaş, 2012: 573-574).

Meşrutiyet'in içinde bulunduğu durum ister dinci olsun ister Ahrar Fırkasından olsun muhalefet açısından çok elverişli bir ortamdı. İttihatçıların yarattığı devrim, askere gitmek istemeyen softalar, yeni düzenlemelerden etkilenen memurlar, yerlerini mekteplilere kaptıran alaylı zabıtlar, ortada kalan eski Jön Türk militanları, esnaf ve işçiler kısacası bütün hoşnutsuzlar ve hayal kırıklığına uğrayan kitlenin tümü İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dini bir kenara attığını söylüyorlardı. Böylece dini bir kenara attığını ve unuttuğunu eleştiren Vahdet'inin ve Volkan Gazetesi'nin propagandası toplum içine nüfuz etmeyi başardı (Georgeon-Berktaş, 2012: 573-574).

Bardağı taşıran son damla ise liberal bir gazeteci olan Hasan Fehmi Bey'in katli toplum arasında büyük bir yankı uyandırdı. İttihat ve Terakki'ye muhalefet ettiği için köprü üzerinde öldürüldü. Öldürülmesinin yanında katil veya katilleri tutuklanmadı. Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi halk arasında çok kötü bir etki yarattığından aydınlar bu saldırıyı protesto etmek istedi. Henüz yeni fakülte haline dönüşen hukuk okulu öğrencileri hocaları Celâlettin Arif Bey'in teşvikiyle harekete geçti ve mülkiye öğrencileriyle birlikte Bab-ı Aliye giderek sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'dan katillerin tutuklanmasını istedi. Bu küçük topluluk Bab-ı Aliden ayrılırken halkın da katılımıyla beş on bin kişiyi buldu. Mebussan Meclisi'nin önüne geldiklerinde belki kalabalık elli bin kişiyi geçti. Cenazenin

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

defni merasiminde yüz bin vatandaş hazır bulunarak hükümet bu yolla protesto edildi (Kuran, 2000: 337-338).

Muhalefetin, İttihat ve Terakki Cemiyeti aleyhinde yapmış olduğu propaganda sonuç verdi. 13 Nisan 1909 (31 Mart 1325) günü cemiyetin getirdiği birliklerden dördüncü avcı taburu askerlerinin subaylarını hapsederek ayaklanmasıyla 31 Mart Olayı patlak verdi (Uçarol, 2015: 517-518).

Subaysız ve silahlı askerler Ayasofya meydanında toplanarak şeriat isteriz diye nara atarak ve ateş ederek Mebussan Meclisi'ni sardı. Harbiye nezaretini ele geçirmeye çalıştı. İsyancılar şeriatın tam olarak uygulanması, hükümetin istifa etmesi, meclisteki bazı milletvekillerinin uzaklaştırılması, daha önce görevlerinden alınan subayların tekrar yerlerine atanmalarını istiyorlardı. Bu olaylar sırasında bazı kişiler, mektepli subaylar ve bir milletvekili öldürdü. Olayları engelleyemeyen Hüseyin Hilmi Paşa hükümeti istifa etti. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin en güvendiği birliklerin harekete geçmesiyle başlayan olay hızlıca gelişti ve tam bir isyan halini aldı (Uçarol, 2015: 517-518).

İstanbul'daki bu gelişmeler başta ülke içinde olmak üzere özellikle Makedonya'da büyük bir etki yaptı. Gerçekleşen bu olay İttihat ve Terakki taraftarlarınca Meşrutiyetin mahvolduğu yorumlara neden oldu. Rumeli ve çeşitli bölgelerden Padişah'a ve hükümete protesto mektupları gönderildi. Olayı bastırmak üzere 15 Nisan 1909'da Hareket Ordusu öncü birlikleri İstanbul'a doğru yola çıktı. Arkasından asıl kuvvetler de yola çıktı. Yola çıkan bu ordunun İstanbul'a yaklaşması olayların akışını değiştirdi (Uçarol, 2015: 517-518).

Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu 21 Nisan 1909'da İstanbul'a girmek üzere hazırlıklara başladı. 24 Nisanda şehre hâkim olundu ve isyan bastırıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ve Meşrutiyete karşı yapılan isyan hareketi sonuçlandı (Uçarol, 2015: 517-518).

4.11. II. Abdülhamit'in Hal Edilmesi

15 Nisan 1909'da Hareket Ordusu isyanı bastırdı ve II. Abdülhamit'in hal'li meselesi gündem konusu oldu. İttihat ve Terakkiciler Padişah'ın 31 Mart Olayının tertipleycisi olduğu ithamlarında bulunmaya başladı. II. Abdülhamit'in gerçekten isyana katılıp katılmaması İttihatçılar açısından pek de önemli değildi. İttihatçıların amacı Temmuz 1908'deki devrim sonunda II. Abdülhamit hakkında hükmünü verse de uygulamaya geçememişti. Çünkü II. Abdülhamit sakin davranarak yerini korumayı başardı. Cemiyet onun iktidarını kısıtlasa da II. Abdülhamit hala onlar için büyük bir tehditti. İttihatçılara göre II. Abdülhamit tahtta kaldığı sürece hiçbir şeyin mümkün olmayacağına inanıyorlardı (Georgeon-Berktaş, 2012: 578-579).

Hareket Ordusu 19 Nisanda Yeşilköy'e gelip ordugâh kurunca II. Abdülhamit karşı tam bir karalama kampanyası başladı. O zamana kadar İttihat ve Terakkiyi eleştiren gazeteler şimdi II. Abdülhamit'e karşı hücumla geçti. II. Abdülhamit'i Meşrutiyet ve Meclis-i Mebussan'a karşı eyleme geçmek, askeri isyana teşvik etmek, sansür ve baskı rejimini geri getirmekle itham etmeye başladılar. Şerbetti Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi işini II. Abdülhamit yaptığını ima ediyorlardı. Babiali'ye ve Saray'a taşradan yağmur gibi telgraf yağdı. Çoğu yerel İttihat ve Terakki taraftarları tarafından yazdırılan bu telgraflarda cemiyete bağlılıklarını bildirmekte ve II. Abdülhamit'in tahttan hal'ini istemekteydi (Georgeon-Berktaş, 2012: 579).

Hareket Ordusu, Yeşilköy'de yaptığı açıklamayla İstanbul'da nizamı yeniden sağlamak ve suçluları cezalandırmak istediklerini bildirdi. Olaylara karışan liberaller ve

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

dinciler misilleme korkusundan şehri terk etmeye başladı. Birçok mebus da hareket ordusu saflarına katıldı. 21 Nisan'da başlarında Ahmet Rıza'nın yer aldığı yüz kadar mebus Meclis-i Mebussan ile Ayan Meclisini Yeşilköy'e nakletti (Georgeon-Berktaş, 2012: 580). II. Abdülhamit sayesinde yükselen, onun sayesinde büyük bir servet edinen Küçük Sait Paşa durumu kavrayıp geleceğin, II. Abdülhamit'te değil İttihatçılarda olduğunu anladı. Yeni yönetimde de kendi yerini korumak için başkanı bulunduğu Meclis-i Millide hal kararını mümkün olduğu kadar çabuk almak ve İttihatçıların gözüne girmek için Meclis-i Milliye birleştirme kararı aldı. (Öztuna, 2013: 203). Ertesi gün yaklaşık 240 mebus ve 34 ayan Yeşilköy Yat Kulübünde toplandı. Yapılan konuşmada II. Abdülhamit hal edilerek yerine V. Mehmet Reşat'ın geçirilmesi konusunda tartışmaya başladılar. Mahmut Şevket Paşa gelerek tartışmaya son verdi. Mahmut Şevket Paşa'ya göre askerler II. Abdülhamit'in hal edileceğini öğrenirlerse isyanın önünü almak mümkün olmayabilirdi. Gerçekten de ordunun asıl amacı, Meşrutiyete ve II. Abdülhamit'e saldırmaya cüret edenleri cezalandırmaktı (Georgeon-Berktaş, 2012: 580-583).

Hareket Ordusunun İstanbul'a girmesinden sonra olacakları anlayan tecrübeli Padişah sonunu beklemeye başladı. Bu durumu kızı şöyle anlatıyor: son derece üzgün kederle omuzları çökmüş bir halde ve bezgin olarak betimliyor (Osmanoğlu, 2015: 143). Onu hiç bu kadar üzgün ve bitkin görmediğini, tüm sevincinin uçup gittiğini dile getiriyor. Babasını şu acı saptamayı da yaptığını anlatıyor: Düşmanlarımın muradı oldu (Osmanoğlu, 2015: 143).

23 Nisan Cuma günü II. Abdülhamit, son kez selamlık merasimini gerçekleştirdi. Aynı gün Hareket Ordusu İstanbul içlerine doğru ilerleyerek surdışı mahallesinde konuşlandı ve ertesi gün dört koldan payitahta girdi. Asi birliklerinin kamp kurduğu Topkapı Sarayı'nın yakınlarında ve kuzeyde Taksim Kışlası ile Taşkılla civarında şiddetli çatışmalar yaşandı. İsyancı askerler genel olarak direnmeden teslim oldu. Çatışmada toplam 400 kişi ölürken 800 kişi de yaralandı. Akşam Mahmut Şevket Paşa sıkıyönetim ilan etti. Duruma tam anlamıyla hâkim olundu (Georgeon-Berktaş, 2012: 581).

Hareket Ordusunun duruma tam olarak hâkim olmasının ardından geriye sadece Padişah'ın hal'li meselesi kaldı. II. Abdülhamit, Hareket Ordusunun İstanbul'a geldiğini haber alınca Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa ve Harbiye Nazırının da yardımıyla kan dökülmesini engellemeye çalıştı. II. Abdülhamit Saray muhafızlarının silahlarını bırakmaya ikna etmek için çaba saffetti. 24 Nisan Cumartesi günü Selanik'ten gelen Hareket Ordusu Yıldız Sarayı'nın çevresini sardı. Bu arada İstanbul'dan gelen top seslerinden korkan Saray ahalisi, Saray'ı boşaltmaya başladı. Gece bekçilerinden hizmetçilere, bahçıvanlardan Padişah'ı korumakla görevli 2. Orduya kadar herkes kaçmakta ve teslim olmaktaydı (Georgeon-Berktaş, 2012: 581-582). Geriye sadece 30 kadar muhafızdan başka kimse kalmadı. Ayşe Osmanoğlu: bu durumdan kadınlardan başka kimse kalmadı diye bahsetti (Osmanoğlu, 2015: 146).

Asayiş tam olarak sağlandıktan sonra 26 Nisanda Mebuslar ve Ayanlar İstanbul'da Mebussan Meclisinde toplandı. Ertesi gün 240 mebus ve 34 ayan II. Abdülhamit'in kaderini belirlemek üzere gizli bir oturum yaptı. Bazı mebus ve ayanlar hal kararını almakta tereddüt ediyorlardı. II. Abdülhamit'in olaya karışmasıyla ilgili herhangi bir delil yoktu. Kanun-i Esasiye göre (5. Madde) Padişah sorumluluktan muaf ve kutsaldı. Osmanlı geleneğine göre kurallara uygun bir hal için fetva emininin yazısı ve Şeyhülislam'ın mühürlenmiş bir fetvası gerekiyordu. Sorumlulukları hatırlatılan her iki görevli de çeşitli bahaneler ileri sürerek bu kararı almak istemiyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti hal kararını almakta kararlıydı. Meclis ikinci başkanı ve cemiyet merkez komite üyesi Talat Bey onların tereddütlerini giderip meclise gelmelerini sağladı. Bir fetva taslağı zaten

II. ABDÜLHAMİT DÖNEMİNDE İTTİHAT VE TERAKKİ... Şenol KARADANA

hazırdı. II. Abdülhamit'i tahttan indirme veya tahttan çekilmesini sağlama hakkı meclise bırakıldı. Oylamaya geçildiğinde meclis hal edilsin sesleriyle yankılandı ve sonunda bu seçenek ittifakla onaylandı (Georgeon-Berktaş, 2012: 582-583).

Alınan karar II. Abdülhamit'e eski bahriye nazırlarından Arif Hikmet Paşa, Katolik bir Ermeni olan Aram Efendi, Selanikli bir Yahudi olan Emanuel Karasu ve Dıraç'tan Arnavut mebus Esat Toptani tarafından iletildi. II. Abdülhamit, Heyet'i Küçük Mabeyn Köşkünde kabul etti. Arif Hikmet Paşa, II. Abdülhamit'e fetvayı okudu. II. Abdülhamit, bu işi ben yapmadım. Sebep olanları millet arasın bulsun. Yalnız bir ricam var hayatımın Çırağan Sarayı'nda muhafaza edilmesidir dedi ancak cemiyet onu daha sıkı kontrol edebileceği bir yer olan Selanik'e sürme kararı aldı (Georgeon-Berktaş, 2012: 582-583).

II. Abdülhamit, 28 Nisan 1909'da Yıldız Sarayı'ndan ayrılıp Sirkeci Garı'na getirildi. Oradan da bir tirene bindirilerek Selanik'e gönderildi (Georgeon-Berktaş, 2012: 582-583).

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Tanzimat dönemi uygulamalarının bazı kesimlerde ortaya çıkardığı hoşnutsuzluk, Kırım Savaşı'ndan sonra devletin mali durumunun sarsılması, toplumun yüksek tabakasında görülen zevk ve eğlence hayatının doğurduğu lüks yaşantıya duyulan tepkiler Kuleli Vakası olarak kendini gösterdi.

Kuleli Vakasının gerçekleşmesinin ardından cemiyet tarafından, Osmanlı yönetimine karşı etkili bir muhalefet oluşturmak için kamuoyu yaratma gerekliliği anlaşıldı. Basın ve gazete yoluyla halk uyarılmak istendi. İdarenin de kendine çeki düzen vermesini istiyorlardı. Bu harekete Genç Osmanlılar adı verildi.

Bu hareket Türk tarihinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti olarak da bilinen gizli bir derneğin İstanbul'da 1865'te kurulmasıyla başladı. 250 üyelik gizli bir siyasi örgüttü. Gizliliğini korumak amacıyla 7 kişilik guruplara ayrıldı. Cemiyet'in önder ve destekçileri çeşitli sosyal sınıflara üye kişilerdi. Üyeleri arasında ünlü yazar ve yayıncı Şinasi, Namık Kemal ile ünlü edebiyatçı ve yayıncılar Ziya Bey ve Ali Suavi de bulunuyordu. Cemiyet'in aktif üyeleri arasında çoğu zaman liberal bazen de Avrupalı eğitim gören zengin ailelere mensup üyeler de bulunuyordu. Pek çok önemli sivil ve askeri şahsiyet de bu gizli cemiyete üyeydi. Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin destekçilerinin büyük bir bölümü çoğu zengin ve yönetici kökenli Türk memur ve yaratıcı şahsiyetlerden oluşuyordu.

Yeni Osmanlılar, medrese dışı mekteplerde eğitim aldı. Yabancı dil öğrendi. Avrupa'ya gitti ve Batı'yı aracısız tanıdı. Osmanlı ülkesinde yeni bir aydın tipi oluştu. Bu yeni kuşak insanı kutsal sayan, onun ve toplumun sorunlarına eğilmekten hoşlanan, olayları dinsel etkilerden uzak akıl ve mantık ölçüleriyle çözmeye çalışan bir anlayışın ürünüydü.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti özellikle basın yoluyla Meşrutiyet ve hürriyet gibi fikirlerin topluma yayılması için bir kamuoyu oluşturmak istedi. Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet idaresini kurmayı hedefliyorlardı. Meseleyi kendince değerlendiren Yeni Osmanlılar Cemiyeti ellerindeki basın vasıtasıyla hedef tahtasına sürekli olarak Babıâli ve yüksek bürokrasiyi koysa da eleştirilerini Padişah'a yöneltmedi.

1865'te Şinasi'nin yerine geçen Namık Kemal Tasvir-i Efkâr Gazetesi'nde yaptığı eleştirilerle ustasından da ileri gitti. İç ve dış meseleler hakkında merkezi idarenin hiç de alışık olmadığı şekilde şiddetli eleştiri yazıları yazdı. Öte yandan Tasvir-i Efkâr'dan daha etkili muhalefet yapan diğer bir gazete Ali Suavi'nin çıkardığı Muhbir Gazetesiydi. Bütün bu gelişmeler hükümeti, basını kontrol etmek için bir şeyler yapmaya zorladı. Yöneticiler devletin iç ve dış sorunlarını kendince halletmek istiyorlardı. Gazeteler aracılığı ile muhalifler görebildikleri bütün konuları halka bildirerek meseleyi onların da tartışmasını sağlamaya çalıştı. Basının gittikçe artan bu etkinliği 1 Ocak 1865'te ilk Basın Kanunu'nun ilanına yol açtı. Gerekçe ise mahalli basının bir kısmının ülkenin zararına yayın yapması olarak dile getirildi.

Batı'nın yüksek bilim ve teknolojisinin de etkisiyle gelişen ve değişen bu idealist gençler, 1867'de bir gurup öncü liderleriyle Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. Bu göç kararı gizli cemiyetle yakından ilişkili bir takım gazetelere alınan baskıcı önlemlere cevaben alındı. Avrupa'ya göç eden Yeni Osmanlılar bir süre sonra propaganda amacıyla yayınladıkları gazetelerini Türkiye'deki okurlarına ulaştırabilmek için faaliyetlerine başladı. Bu girişim 1876'da I. Meşrutiyetin ilanına kadar devam etti.

II. Abdülhamit devri dış politikasının belirlenmesinde 1876'da Karadağ ve Sırbistan Savaşı, 1877-78 Osmanlı-Rus (93) Harbi, 1881'de Tunus'un Fransızlar tarafından işgali, 1882'de İngilizlerin Mısır'a el koyması gibi devleti derinden etkileyen olaylar, devletin politikalarının belirlenmesinde etkili oldu. Balkanlar'da yeni bağımsız olmuş devletler de Osmanlı Devleti'nin aleyhine olacak şekilde topraklarını genişletmek istiyordu. Bütün bu gelişmeler karşısında II. Abdülhamit ve yöneticileri dış politikayı genel anlamda denge politikası üzerine kurdu.

II. Abdülhamit'in baskı idaresini ortadan kaldırıp Meşrutî bir yönetim kurup halka eşitlik ve adalet vermek amacıyla 2 Haziran 1889'da İbrahim Temo, Abdullah Cevdet,

İshak Sükûti ve Çerkez Mehmet Reşit tarafından gizli bir cemiyet kuruldu. Hikmet Emin, Cevdet Osman, Kerim Sebati, Mekkeki Sabri Bey, Selanikli Dr. Nazım Bey, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik ve Bakülü Hüseyin Zade Ali tarafından İttihat-ı Osmani Cemiyeti adında bir cemiyet kuruldu. Gizli olarak kurulan cemiyet, Corbonari ve Mason teşkilatlarından da etkilendi. Özellikle Tıp ve Mülkiye okulunda gelişme gösteren cemiyetin oluşmasında baskıcı yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzluk ve Batı'ya karşı duyulan gizli hayranlık yatmaktaydı.

Cemiyet, faaliyetlerini özellikle basın ve gazete yoluyla yaptı. Baskı idaresinin ortadan kaldırılmasıyla vatanın iç ve dış problemlerinden kurtulacağını düşünüyorlardı. II. Abdülhamit, kendi idaresine karşı kurulan gizli cemiyetten 1892'de haberdar oldu. Cemiyet'in varlığından haber alır almaz cemiyet üyelerine siyasi baskı uygulamaya başladı. Yakalanan cemiyet üyeleri yargılandıktan sonra genellikle sürgüne gönderildi. Askeri Tıp Okulunun komutanlığına getirilen Zeki Paşa'nın sert uygulamaları cemiyet üyelerinin bir kısmının yurt dışına gitmesine neden oldu. Selanikli Nazım, hem öğrenimini tamamlamak hem de Ahmet Rıza Bey'i cemiyete kazandırmak için Paris'e gitti. Nazım Bey'in Paris'e gelmesiyle cemiyet teşkilatlanma açısından büyük mesafe kat etti. Cemiyet'in adı konusunda istişare yapıldıktan sonra başına Ahmet Rıza getirildi. Faaliyetleri basın ve gazete yoluyla yapıldı. Yurt içindeki cemiyet taraftarlarına gönderilen dergi ve gazeteler yabancı postaneler aracılığıyla yapılıyordu.

Paris'teki faaliyetleri engellemek amacıyla hükümet tarafından alınan tedbirler hiç bir sonuç vermedi. II. Abdülhamit, cemiyetin faaliyetlerini engellemek amacıyla ser hafiye Ahmet Celalettin Paşa ve Necip Melha'yı 10 Temmuz 1897'de Paris'e gönderdi. Ahmet Celalettin Paşa başta Mizancı Murat olmak üzere birçok cemiyet üyesini ikna etmeyi başardı. Devletin teklifini kabul etmeyen Ahmet Rıza ile Mizancı Murat Bey'in arası açıldı.

Cemiyet çözülmeye yüz tutmuşken devleti derinden etkileyen bir olay gerçekleşti. Aralık 1899'da Padişah'ın kayın biraderi Damat Mahmut Paşa ve iki oğlu Paris'e kaçtı. Paşa'nın kaçması Padişah'ı derinden üzerken İttihatçılara güç kattı. II. Abdülhamit, Paşa'nın iadesi için Fransa'ya başvurursa da bu istek kabul edilmedi.

Prens Sebahattin ve Prens Lütfullah özellikle anasırlarla birlikte II. Abdülhamit idaresinin yıkılmasında dış müdahalenin zorunlu olduğuna inanıyorlardı. Ahmet Rıza ve Dr. Nazım buna şiddetle karşı çıktı.

Jön Türk grupları arasında gerçekleşen bu tartışmalar devam ederken, Balkanlar'da yeni bir muhalif grup ortaya çıktı. Başını Talat Bey, Bursalı Tahir ve arkadaşlarının çektiği bir grup muhalif baskı idaresini ortadan kaldırarak Meşruti bir idareyi getirmeyi amaçladı. Bu amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu.

Dr. Nazım Bey, Paris Tıp Okulu'nu bitirdikten sonra görevini ve siyasi faaliyetlerini Paris'te sürdürmeye çalıştıysa da basın ve gazete yoluyla bir netice alamayacağını anladığından yurda dönmeye karar verdi. Dr. Nazım Bey, Rum Komitacıları vasıtasıyla Selanik'e gizli olarak geldi. Hakkında idam kararı olan Dr. Nazım, kılık değiştirerek burada faaliyetlerine başladı. Maksudı Paris ve Selanik Şubelerini birleştirmektir. Dr. Nazım Bey cemiyet üyelerini ikna ederek Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti adı altında birleştirmeyi sağladı.

II. Abdülhamit'in, baskıcı idaresine karşı bir grup tıp öğrencisinin başlattığı mücadele zamanla bir cemiyetin oluşmasını sağladı. II. Abdülhamit'in yumuşak kişiliğinin yanında Avrupa devletlerinin desteği İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni daha da cesaretlendi. Darbe girişimlerinden haberdar olup yakalanan cemiyet mensupları yargılandıktan sonra II. Abdülhamit tarafından affedilip maaşlı sürgüne gönderildi. II. Abdülhamit'in bu yaklaşımı cemiyetin tekrar canlanıp güçlenmesine neden oldu. Aslında bu yaklaşım günümüzde etkisini devam ettirmekte ve devleti zor durumda bırakmaktadır. II. Abdülhamit, suçlunun cezasını vermiş olsaydı muhtemelen Osmanlı Devleti varlığını devam ettiriyor olacaktı.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz, 2016, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 37-45.
- AKARLI, Engin, 1999, **II. Abdülhamit: Hayatı ve İktidarı**, Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s. 255-271.
- ASLAN, Taner, 2008, **İttihat-ı Osmaniden Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyet'ine**, Sayı 47, Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Aksaray, s. 81-109.
- AKCAN, Erol, 2015, **İttihat ve Terakki Fırkasının Paramiliter Gençlik Kuruluşları**, TTK, Ankara.
- AKDEMİR, Şevket Süreyya, 1995, **Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa (1908-1914)**, C. 2, Remzi Kitabevi, Ankara.
- AKSUN, Ziya Nur, 2014, **II. Abdülhamit Han**, Ötüken, İstanbul, s. 488-499.
- AKŞİN, Sina, 1987, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, Remzi Kitabevi, İstanbul, s. 23-80.
- 2009 **Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908**, Cem Yayınevi, İstanbul.
- AKYILDIZ, Ali, 2012, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 18-20.
- ARDIÇ, Fuat, 2006, **Batıya Açılan Pencere Lale Devri**, Eren Yayınları, İstanbul, s. 42-45.
- AKYILDIZ, Ali, 1999, **II. Abdülhamit'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Babıali'yle (Hükümet) İlişkileri**, Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 286-293.
- ALKAN, Necmeddin, 2011, **Selanik İstanbul'a Karşı (31 Mart Vakası ve II. Abdülhamit'in Tahttan İndirilmesi)**, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 51-53.
- ARMAĞAN, Mustafa, 2015, **Abdülhamit'in Kurtlarla Dansı**, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 37-41.
- ARMAOĞLU, Fahir, 2014, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 522-525.
- ARVASI, Melik, 2015, **II. Abdülhamit'e Darbe Yapan Gizli Örgüt**, Babıali Kültür Yayınevi, İstanbul, s. 22-80.
- BABACAN, Hasan-AVŞAR, Servet, 2013, **31 Mart Hatıraları İsyân Günlerinde Bir Muhalif Mahir Sait Pekmen**, TTK, Ankara.
- BABACAN, Hasan, 2014, **Mehmet Talat Paşa (1874-1921)**, TTK, Ankara, s. 22-30.
- BARDKÇI, Murat, 2014, **İttihatçının Sandığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BAYKAL, B. Sıtkı, 1942, "93 Meşrutiyeti", Belleten, C. 6, S. 21-22, Ankara, 48-50.
- BERKES, Niyazi, 2016, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, Ankara, s. 282-285.
- BİRİNCİ, Ali, 2012, **Tarih Yolunda Yakın Mazinin Siyasi ve Fikri Ahvali**, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- BOLAT, Mahmut, 2014, **1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirmesi**, Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, s. 18-20.
- BOZDOĞAN, Recep, 1999, **1876 Anayasası ve Yerinden Yönetim İlkesi**, Osmanlı, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 363-372.

- BİRİNCİ, Ali, 1999, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnamesi (1895)**, Osmanlı, Cilt 2, Yeni Türkiye Yayınları, s. 401-408.
- BURAK, Durdu Mehmet, **Osmanlı Devletinde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri**, Gazi Üniv., Kırşehir Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilimler Eğitim Bölümü, s. 292-295.
- CENGİZ, Halil Erdoğan, 2015, **Enver Paşanın Anıları (1881-1908)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 30-61.
- ÇAKMAK, Aydın, 2014, **Sürgünde Bir Hakan**, Ötüken, İstanbul, s. 15-18.
- ÇAVDAR, Tevfik, 1991, **İttihat ve Terakki**, İletişim Yayınları, s. 10-15.
- ÇELİK, Hüseyin, 1999, **Yeni Osmanlılar Cemiyeti ve Türkiye’de Parlamenter Sistem Tartışmalarının Başlaması**, Osmanlı, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 337-346.
- DANIŞMEND, İ. Hami, 1972, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. 4, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 355-360.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, 2014, **Osmanlı’nın Çöküşü (İmparatorluk İttihatçıların Elinde)**, Timaş Yayınları, İstanbul, s.11-25.
- ERASLAN, Cezmi, 2014, **Sultan II. Abdülhamit Sempozyumu**, C. 1, TTK, Ankara, s. 22-25.
- .....1995, **II. Abdülhamit ve İslam Birliği**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- ERYILMAZ, Bilal, 2006 **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları, İstanbul, s. 40-49.
- EYİCİL, Ahmet, 2002, **Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti**, Türkler, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 228-241.
- ..... 2005, **Siyasi Tarih (1789-1939)**, Gün Yayınları, Ankara, s. 169-175.
- ..... 2004, **İttihat ve Terakki Liderlerinden Doktor Nazım Bey**, Gün Yayıncılık, Ankara, s. 64-75.
- GEORGEON, François-BERKTAY, Ali, 2012, **Sultan Abdülhamit**, İletişim, İstanbul.
- GEORGEON, François, 1999, **II. Abdülhamit**, Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s. 266-273.
- GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlamento Tarihi**, C. 1, TBMM. Vakfı Yayınları, s. 22-26.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, 2014, **Sultan Abdülhamit’e Arzlar (Ahmet Cevdet Paşa)**, Babıali Kültür Yayınları, İstanbul.
- HANİOĞLU, M. Şükrü, 1985, **Siyasal Bir Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, Kanlıca, s. 175-190.
- ..... 2001, **Jön Türkler**, D.İ.A, C. 23, İstanbul.
- HAYTA, Necdet, 2003, **Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri**, Gazi Kitabevi, Ankara, s. 33-89.
- İNALCIK, Halil, 2016, QUATAERT, Donald, **Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914**, C. 2, Eren, İstanbul, s. 128-135.
- KABACALI, Alpay, 2015, **Talat Paşanın Anıları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 15-21.
- KANSU, Aykut, 2015, **1908 Devrimi**, İletişim, İstanbul, s. 35-50.
- KARABEKİR, Kazım, 1982, **İttihat ve Terakki 1896-1909**, Emre Yayınları, İstanbul, 131-138/181-185.
- KARAL, Enver Ziya, 2011, Osmanlı Tarihi (**Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907**), C. VIII, TTK, Ankara, 342-367.
- ..... 2011, **Osmanlı Tarihi (İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918)**, C. IX, TTK, Ankara, 303-313.

- ..... 2011, **Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1861-1876)**, C. VII, TTK, Ankara, 5-36.
- KARPAT, H. Kemal, 2014, **Osmanlı Modernleşmesi Toplum Kuramsal Değişim ve Nüfus**, Timaş Yayınları, İstanbul.
- ..... 1967, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul Matbaası, İstanbul.
- ..... 2002, **I. Meşrutiyet Dönemi ve II. Abdülhamit'in Saltanatı (1876 1909)**, Türkler, Cilt 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 311-315.
- KAYA KILINÇ, Selda, 1999, **1876 Osmanlı Kanun-i Esasi'nin Hazırlanışı**, Osmanlı, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 355-361.
- KILINÇ, Ramazan, 2002, **Muhafazakârlık: II. Abdülhamit Dönemini Anlamada Bir Anahtar**, Türkler, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 931-937.
- KOÇLAR, Bekir, 1999, **Hukuki Alanda Osmanlı Düşüncesi (1839-1871)**, Osmanlı, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 348-353.
- KODAMAN, Bayram, 1999, **II. Abdülhamit Hakkında Bazı Düşünceler**, Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, İstanbul, s. 275-285.
- ....., 2002, **II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)**, Genel Türk Tarihi, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 344-345.
- KOCABAŞ, Süleyman, 1991, **Jön Türkler Nerede Yanıldı ?**, Vatan Yayınları, İstanbul, s. 34-35.
- KOLOĞLU, Orhan, 1999, **Osmanlı'da Basın ve Kamuoyu**, Osmanlı Ansiklopedisi, C.6, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 179.
- KUNT, Metin, 1995, **Osmanlı Devleti 1600-1908** Türkiye Tarihi 3, Cem Yayınevi, İstanbul, s. 77-80.
- KURAN, Ahmet Bedevi, 2000, **İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler**, Kaynak Yayınları, İstanbul, s. 19-86/337-338.
- KUTAY, Cemal, 1975, **Örtülü Tarihimiz**, C. 1, Hilal Matbaa, İstanbul, s. 70-75/155-160.
- KÜÇÜK SEVİL, Hülya, 2005, **İttihat ve Terakki Döneminde İslamcılık Hareketi (1908 1914)**, Doktora Tezi, Ankara, s. 25-30.
- LAMARTİNE, Alphonse De, Çev.-UZMEN, Reşat, 2005, **"Sona Doğru" Osmanlı Tarihi**, Bilge Sanat Yayınları, İstanbul, s. 209-212.
- LEWIS, Bernard- Çev. TURNA Boğaç Babür, 2015, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, s. 64-74/105-116.
- LEWIS, Bernard-KIRATLI, Metin, 2007, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, TTK, Ankara, s. 168-170.
- MARDİN, Şerif, 2014, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri (1895-1908)**, İletişim, İstanbul, 110-115.
- MADEN, Fahri, 2014, **II. Abdülhamit Dönemi**, Tarihçi Kitabevi, İstanbul.
- OKORAD, A.B. Şir- Çev. USLUCA, Selahattin, 2013, **Osmanlı-Rus Savaşları (Kırım Balkanlar, 93 Harbi ve Sarıkamış)**, Selenge Yayınları, İstanbul.
- ORTAYLI, İlber, 2002, **Son Universal İmparatorluk ve II. Abdülhamit**, Türkler, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 889-896.
- ..... 2015, **Batılılaşma Yolunda**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s. 11-36.
- ..... 2005, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, Alkım Yayınevi, İstanbul, s. 13-14.
- OSMANOĞLU, Ayşe, 2015, **Babam Sultan Abdülhamit**, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 18-28/143-146.
- ÖRMECİ, Ozan, 2010, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, S. VIII, s. 96-107.

- ÖZBİLGİN, Erol, 1999, **II. Abdülhamit Devri Politikalarının Belirlenmesi**, Osmanlı Ansiklopedisi, C. 6, İstanbul, s. 263-265.
- ÖZCAN, Azmi, 2002, **Sultan II. Abdülhamit**, Türkler, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 909.
- ÖZDEMİR, Hakan, 2014, **Abdülhamit’i Deviren Kurşun (İsyan, Suikast, İhtilal)**, Timaş Yayınları, İstanbul, s. 38-53.
- ÖZTUNA, Yılmaz, 2013, **II. Abdülhamit ve Şahsiyeti**, Ötüken, İstanbul, s. 20-25.
- ..... 2013, **Osmanlıya Veda (1808-1923)**, Yakın Plan, İstanbul, s. 251-255.
- ..... 1994, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. 5, Ötüken Yayınları, İstanbul, s. 415...
- PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç, 1974, **Sovyet Gözüyle jön Türkler**, bilgi yayınevi, Ankara, s. 190-195.
- ....., 2002, **1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü**, Çev. Güney, Damla, Türkler, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 899-906.
- RAMSOUR, Ernest Edmondson- Çev. YÜNCÜ, Hasan, 2013, **Genç Türkler ve İttihat Terakki(1908 İhtilalinin Hazırlık Dönemi)**, Etkin Kitaplar, İstanbul.
- RAMSOUR, Ernest Edmondson- Çev. ÜLKEN, Nuran, 1972, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander Yayınları, İstanbul, s. 46-85.
- SHAW, J. Stanford- Çev. HARMANCI, Mehmet, 2008, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Gaziler İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü 1280-1808)**, C. 1, E Yayınları, İstanbul.
- ..... Çev. HARMANCI, Mehmet, 2008, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye (Reform, Devrim ve Cumhuriyet: Modern Türkiye’nin Doğuşu 1808-1975)**, C. 2, E Yayınları, İstanbul, s. 285-325.
- TANSU, Samih Nafiz, 2016, **İttihat ve Terakki**, İlgili Kültür Sanat, İstanbul, s. 25-35.
- TEKTAŞ, Nazım, 2004, **Osmanlı (Saraydan Sürgüne)**, C. 2, Çatı Yayınları, İstanbul, s. 912-915.
- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nafiz, 1960, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II. Abdülhamit**, Yeni Matbaa, İstanbul.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, 1999, **II. Mahmut**, Osmanlı Ansiklopedisi, İz Yayıncılık, İstanbul, s. 25-27.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, 2002, **Kuleli Vakası**, D.İ.A, C. 26, Ankara.
- TUNAYA, Tarık Zafer, 2015, **Türkiye’de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi)**, C. 1, İletişim, İstanbul, s. 52-55.
- UÇAROL, Rifat, 2015, **Siyasi Tarih (1789-2014)**, Der Yayınları, İstanbul, s. 396-518.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, 1995, **1908 Yılında İkinci Meşrutiyetin Ne Suretle İlan Edildiğine Dair Vesikalar**, Belleten, C. xx, TTK Basımevi, Ankara, s. 108-150.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, 2015, **Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 182-185.
- YALÇINKAYA, M. Alaaddin, 2002, **“XVIII. Yüzyıl: İslahat Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)**, Türkler Ansiklopedisi, C. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 479-489.
- YENER, Tevfik, 2015, **Birinci Dünya Savaşı ve Osmanlı İmparatorluğu**, İl İnkılap, İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı – Soyadı : Şenol KARADANA
Doğum Yeri ve Tarihi : Kahramanmaraş 20.11.1989

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesini tamamladı.
Yüksek Lisans Öğrenimi : Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesinde Yüksek Lisansını yaptı.
Doktora Öğrenimi :
Bildiği Yabancı Diller :
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar : Kahramanmaraş İbrahim Çalık Lisesinde Stajını tamamladı.
Projeler :
Çalıştığı Kurumlar :

İletişim

E-Posta Adresi : s_karadana@hotmail.com
Tel. : 05314982884
Tarih : 13.02.2017

EKLER

I. II. Abdülhamit'in Kadir Gecesi Bulunduğu Fotoğrafi

